

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

На правах рукопису

ПІЛЯЧИК НАТАЛІЯ ЄВГЕНІВНА

УДК 81'371 (811.111+811.161.2):551.583:502

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ФРЕЙМОВОГО
КОНЦЕПТУ *ЯВИЩА ПРИРОДИ* В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ
МОВАХ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Науковий керівник:

Оршинська Тетяна Захарівна,

кандидат філологічних наук, доцент

Львів – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СЕМАНТИЧНИХ І КОГНІТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЯВИЩ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	15
1.1 Сучасна когнітивна лінгвістика у парадигмі вчення про мову..	16
1.2 Концепція польового моделювання і сучасна когнітивна лінгвістика.....	23
1.3 Фреймовий концепт як об'єкт дослідження у рамках когнітивної лінгвістики ..	34
1.3.1 Концепт і поле.....	34
1.3.2 Концепт і фрейм.....	37
1.4 Номінація явищ природи в англійській та україномовній картинах світу: концептуальний аспект.....	41
1.5 Семантико-концептуальні конструкти: лакуни та концептуальні метафори на позначення явищ природи в англійській та українській мовах.....	45
Висновки до розділу 1	54
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА АНАЛІЗУ ФРЕЙМОВОГО КОНЦЕПТУ <i>ЯВИЩА ПРИРОДИ</i> , НОМІНАТИВНОГО ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	57
2.1 Вихідні принципи дослідження.....	58
2.2 Фреймовий концепт та методологія сучасної лінгвістики.	63
2.3 Методи аналізу фреймового концепту <i>ЯВИЩА ПРИРОДИ</i> в англійській та українській мовах.	65

Висновки до розділу 2	68
РОЗДІЛ 3 СЕМАНТИЧНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ФРЕЙМОВОГО КОНЦЕПТУ <i>ЯВИЩА ПРИРОДИ</i> В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	70
3.1 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного поля “Atmosphere” в англійській мові.	71
3.2 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного поля “Атмосфера” в українській мові.	76
3.2.1 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного мікрополя “Atmospheric phenomena” в англійській мові.	78
3.2.2 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного мікрополя “Атмосферні явища” в українській мові.	80
3.2.3 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного мікрополя “Wind” в англійській мові.	81
3.2.4 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного мікрополя “Вітер” в українській мові.	87
3.2.5 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного мікрополя “Precipitation” в англійській мові.	90
3.2.6 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного мікрополя “Опади” в українській мові.	93
3.3 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного поля “Disaster” в англійській мові.	96
3.4 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного поля “Стихія” в українській мові.	105
Висновки до розділу 3	109
РОЗДІЛ 4 КОГНІТИВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ФРЕЙМОВОГО КОНЦЕПТУ <i>ЯВИЩА ПРИРОДИ</i> В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	113
4.1 Концептуальні ознаки номінативного поля “Natural	

	phenomena” в англійській мові	114
4.2	Концептуальні ознаки номінативного поля “Явища природи” в українській мові.....	123
4.3	Когнітивні ознаки субконцепту <i>ОПАДИ</i> в англійській та українській мовах	131
4.4	Когнітивні ознаки субконцепту <i>ТУМАН</i> в англійській та українській мовах.....	140
4.5	Когнітивні ознаки субконцепту <i>ВІТЕР</i> в англійській та українській мовах	145
4.6	Когнітивні ознаки субконцепту <i>ГРОЗА</i> в англійській та українській мовах	155
4.7	Когнітивні ознаки фреймового концепту <i>ЯВИЩА ПРИРОДИ</i> в англійській та українській мовах	166
4.8	Ціннісні компоненти фреймового концепту <i>ЯВИЩА ПРИРОДИ</i> в англійській та українській мовах	176
	Висновки до розділу 4	189
	ВИСНОВКИ	193
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	196
	СПИСОК ДОВІДКОВИХ ДЖЕРЕЛ	225
	ДОДАТКИ	228

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЛСГ – лексико-семантична група

ЛСП – лексико-семантичне поле

ЛО – лексичні одиниці

МП – мікрополе

НП – номінативне поле

ФО – фразеологічні одиниці

ФК – фреймовий концепт

ФКЯП – фреймовий концепт *ЯВИЩА ПРИРОДИ*

ВСТУП

Дисертація присвячена вивченню семантико-когнітивної об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах.

У роботі змодельовано фреймовий концепт *ЯВИЩА ПРИРОДИ*, який об'єктивується за допомогою 2-х лексико-семантичних полів (далі – ЛСП) “Атмосфера” та “Стихія”, трьох мікрополів “Атмосферні явища”, “Опади” та “Вітер” в межах ЛСП “Атмосфера” в обох мовах, 13 лексико-семантичних груп (далі – ЛСГ) в англійській мові та 12 ЛСГ – в українській у межах виділених ЛСП, які організовані в одне номінативне поле (далі – НП) “Явища природи”. Ядро НП представлено однаковою кількістю стилістично нейтральних лексичних одиниць (далі – ЛО), а периферія є відмінною, що пояснюється національно-культурними, географічними та ландшафтними факторами впливу на метеорологічний глосарій досліджуваних мов.

Сучасна когнітивна семантика продовжує пошуки відповідей на питання щодо диференціації структур представлення знань людини (J. Fodor, G. Lakoff), ролі мови в їх репрезентації та розумінні (Ch. Fillmore, L. Talmy) та проблеми конструювання світу мовцем (O. Iricanova, R. Jackendoff).

При цьому жвава дискусія і донині точиться навколо проблем термінологічного впорядкування і розробки системної класифікації різних структур знань (O. Selivanova, G. Lakoff), а також тих суміжних понять, що позначають, здавалося б, один і той же процес, проте іменуються все ж таки по-різному, як-от: *вербалізація* (M. Alefirenko, O. Ladika) або *репрезентація* (Ю. Євтушок, С. Карпенко), або *концептуалізація* (H. Esipenko, R. Langacker) і, зрештою, *об'єктивація* (O. Blagodarina, G. Polina, A. Prihodko).

Найбільш прийнятним експлікатором важливих ознак навколишнього світу людини, що безпосередньо пов'язані з природою, є термін і поняття, яке за ним стоїть, *об'єктивація*, бо явища природи як реальність людського буття потребують не механічного відбиття у свідомості носіїв різних мов, а їх об'єктивної інтерпретації (I. Tarasova, E. Semino). Окрім опису світу та

намагання “накинути сітку слів” на світ людина щоразу коригує й уточнює свої знання про нього, знаходячи в мові ресурси для такої корекції.

Як правило, процес і механізми об’єктивації дослідники намагаються осмислити на прикладах двох центральних структур знання – *концепту* і *фрейму*. Оскільки *концепт* – це згусток культури у свідомості людини (Ю. Степанов), частина концептуальної системи – те, що індивід думає, уявляє, знає про об’єкти світу (Р. Павільоніс), інформаційна структура свідомості, організована одиниця пам’яті, яка містить сукупність знань про об’єкт пізнання (О. Селіванова), а *фрейм* – це структура, каркас, інформаційна модель, стереотип і сценарій, які репрезентують мислення та світосприйняття (С. Жаботинська, G. Lakoff, R. Langacker), то доцільним є формування інтегрованої структури, де два понятійні сегменти *концепт* і *фрейм* варто поєднати на основі їх взаємодії і вказати функції кожного з них, про необхідність чого уже говорять і сучасні дослідники фреймової семантики (А. Бабушкін, М. Болдирев та ін.). На позначення такої синтетичної структури у роботі запропоновано термінологічну дескрипцію ***фреймовий концепт***.

Суміжним терміном *фреймового концепту* є введена в науковий обіг композитна конструкція *концепт-фрейм* (О. Беляєвская, М. Болдирев), що не є повним синонімом до запропонованої термінологічної дескрипції, адже компонент “концепт” позиціонується у препозиції, і його домінанта стає очевидною, а фрейм у такому альянсі стає вторинним.

Термінологічна дефініція *фреймовий концепт* видається методологічно виправданою, оскільки “явища природи” органічно заінстальовані в мовні картини світу, а їх “сценарність” має право на “лідерство”, оскільки в різних мовах вони залежать від культурно-географічного ландшафту і природно-кліматичних умов. Первинним семантичним компонентом, що створює ефект “упізнавання” та “виокремлення” – об’єктивації явищ природи, є фрейм, який, у свою чергу, доповнюється понятійно-семантичними компонентами концепту.

У зв’язку з цим терміни “об’єктивація” і “фреймовий концепт” укладаються у вмотивовану і цілісно-структурну системну модель дослідження.

Актуальність дисертації зумовлена загальною тенденцією когнітивної лінгвокомпаративістики до реконструкції тих фрагментів світу, що зберігають у колективній свідомості етносів найдавніші його релікти, з-поміж яких на особливу увагу заслуговує розкриття механізмів об'єктивації явищ природи у свідомості носіїв індоєвропейських мов загалом та англійської і української, зокрема. Поєднання діахронічного й синхронічного підходів до аналізу засобів об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах сприятиме оновленому витлумаченню сутності такого лінгвоментального синтетичного конструкту, насамперед розкриттю семантико-когнітивної його природи у кожній із зіставлюваних мов.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до наукової теми кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка “Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми германських, романських та класичних мов” (тему дисертації затверджено вченою радою ЛНУ імені Івана Франка, протокол № 12/3 від 17 березня 2010 року; перезатверджено рішенням спеціалізованої вченої ради К 26.053.15, протокол № 9.4 від 15 грудня 2014 року).

Мета дослідження – виявити семантичні та когнітивні засоби об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

– критично проаналізувати наукову літературу і сформулювати теоретичні положення роботи щодо вивчення фреймового концепту у когнітивній лінгвістиці;

– розробити комплексну методикку дослідження семантичної та когнітивної основи фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* у далекоспоріднених мовах;

– скласифікувати лексичні одиниці на позначення явищ природи у ЛСП і ЛСГ як моделі семантичної об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах;

– реконструювати концептуальні метафори та фразеологізми як образні засоби семантико-когнітивної об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* у далекоспоріднених мовах;

– змоделювати когнітивну структуру фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах;

– виявити спільні та відмінні семантико-когнітивні механізми об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* у свідомості носіїв зіставляваних мов.

Об'єкт дослідження – лексичні і фразеологічні одиниці, які об'єктивують фреймовий концепт *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах.

Предмет дослідження – семантичне (ЛСП, ЛСГ, ЛО) і когнітивне (НП) моделювання фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах.

Матеріалом дослідження є: ЛО на позначення явищ природи (550 в англійській мові і 450 – в українській) і фразеологізмів з компонентами найменувань явищ природи (66 в англійській мові і 55 – в українській), відібрані в результаті опрацювання *корпусів* англійської мови (BNC) British National Corpus [Virtual Resource] та української : Корпус української мови Лабораторії комп'ютерної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс], а також *лексикографічних джерел* : Chambers Dictionary of Idioms : English-Russian semibilingual; Concise Oxford Dictionary of Current English / [Ninth Edition], The Associative Thesaurus of English / G. Kiss, C. Armstrong, R. Milroy; Merriam Webster's Dictionary. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/>; Англо-український фразеологічний словник / уклад. К.Т. Баранцев; Фразеологічний словник української мови (в 2 т.) / Білоноженко В.М., Винник В.О., Гнатюк І.С. та ін.;

Словник української мови : в 11 т.; Словник синонімів української мови : в 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін.; Словники України : Інтегрована лексикографічна система, версія 3.0.

Методи дослідження. Серед методів і прийомів дослідження – загальнонаукові (*описовий метод* – для інвентаризації, класифікації, інтерпретації структурних, семантичних і функціональних властивостей досліджуваних мовних одиниць; *дедуктивно-індуктивний метод* – для аналізу та синтезу наукових теорій і концепцій) і спеціальні лінгвістичні (*метод семантичної ідентифікації* – для визначення семантичної приналежності ЛО до ЛСГ і ЛСП та фразеологізмів і метафор до НП фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ*; *методика компонентного аналізу* – для виявлення компонентів значення у семантичній структурі ЛО на позначення явищ природи; *методика польового моделювання* – для розкриття ядро-периферійної організації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ*; *метод статистичного аналізу* – для встановлення кількісно-якісних характеристик ядерних та периферійних зон; *методика фреймового моделювання* – для семантико-когнітивної об’єктивації структури фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах; *концептуальний аналіз* – для з’ясування когнітивних ознак концептів, що входять до структури фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ*; *прийом внутрішньої реконструкції* – для виявлення архетипів концептуальних метафор і фразеологізмів; *зіставний метод* – для встановлення закономірностей і відмінностей в об’єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* у свідомості носіїв англійської та української мов.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дисертації *уперше* в обіг когнітивної лінгвокомпаративістики *введено* наукову дефініцію фреймовий концепт *ЯВИЩА ПРИРОДИ*; на основі семантичних ознак усі лексеми, що об’єктивують фреймовий концепт *ЯВИЩА ПРИРОДИ*, *скласифіковано* у два спільні ЛСП: “Атмосфера” та “Стихія” в англійській та українській мовах; *виявлено* відмінні лексико-семантичні засоби на позначення явищ природи в кожній з мов (диференціація вітрів і найменувань дощу з

урахуванням його інтенсивності та кількості випадань в англійській мові; диференціація опадів (снігу), оптичних та електричних явищ – в українській); *схарактеризовано* образну складову фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* на основі фразеологічних одиниць із компонентом найменувань явищ природи (з тенденціями до негативного ставлення до явищ природи в англійській мові і відносно позитивного та нейтрального сприйняття явищ природи – в українській); *представлено* когнітивну модель фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ*, яка відображає здатність носіїв англійської та української мов сприймати та оцінювати явища природи; *вдосконалено* методичну процедуру реконструкції структур представлення знань людини (фреймового концепту) шляхом залучення до методики семантико-когнітивного аналізу прийомів порівняльно-історичного методу (класичної компаративістики); *набула подальшого розвитку* теорія когнітивного моделювання у плані її витлумачення як структури людської когніції, де людина розглядається як система переробки інформації, змодельованої у формі фреймового концепту. У результаті такої систематизації *виявлено* типологію семантико-когнітивних ознак, які уможливають диференціювати лексичний масив на позначення явищ природи в обох мовах; *встановлено* розбіжність між фрагментами англійської та української картин світу: НП “Явище природи” в англійській мові складають 2 ЛСП “Атмосфера” та “Стихія”, 3 мікрополя “Атмосферні явища”, “Опади” та “Вітер” в межах ЛСП “Атмосфера” в обох мовах, 13 ЛСГ в англійській мові та 12 ЛСГ – в українській в межах виділених ЛСП. Така різниця пояснюється відсутністю ЛСГ “Поривчасті вітри” в українській мовній системі, тоді як в англійській ця ЛСГ представлена окремою групою з внутрішньою ієрархією.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування у нормативних курсах зі вступу до мовознавства (розділ “Лексика і фразеологія”), загального мовознавства (розділи “Комунікативна лінгвістика”, “Мова і мислення”, “Структура мови”, “Фразеологічний проміжний рівень мови”, “Лексико-семантична структура мови”), основ зіставного мовознавства (розділ “Зіставна лексикологія і фразеологія”), сучасної української

літературної мови (розділи “Лексикологія”, “Фразеологія”), теорії та практики перекладу (розділ “Теорія та практика перекладу з української мови на англійську”), лексикології англійської мови (розділ “Англійська фразеологія”), лінгвокраїнознавства.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації висвітлено у доповідях на *чотирьох* міжнародних конференціях: “Актуальні проблеми філології та перекладознавства” (Хмельницький, 2007), “Мова і культура” (Київ, 2008), “Методологічні проблеми сучасного перекладу” (Суми, 2009), “Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2013)”, на *двох* всеукраїнських конференціях: “Україна “Комунікація у вік глобалізації: десять років успішного розвитку та здобутків” (Київ, 2005); “Актуальні проблеми філології та перекладознавства” (Хмельницький, 12–13 травня 2005).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційної роботи викладено у *тринадцятьох* публікаціях, *вісім* із яких опубліковано у фахових наукових виданнях України, *одну* – в періодичному виданні іншої держави, а також тезах доповідей *чотирьох* міжнародних наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій – 4,2 др. арк.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (290 позицій, із яких 135 іноземними мовами), списку довідникових джерел (30 позицій, із яких 12 іноземними мовами) і 4 додатків (35 сторінок). Обсяг основного тексту дисертації – 195 сторінок, загальний обсяг роботи – 240 сторінок.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, сформульовано мету і завдання роботи, об’єкт і предмет дослідження, окреслено джерельний матеріал, визначено методи, сформульовано наукову новизну, практичне значення праці, подано відомості про апробацію основних положень дисертації, а також структуру та обсяг.

У першому розділі **“Теоретичні засади вивчення семантичних і когнітивних механізмів організації лексики на позначення явищ природи в англійській та українській мовах”** проаналізовано наукові джерела і сформульовано теоретичні положення щодо інтерпретації фреймового концепту у когнітивній лінгвістиці; диференційовано такі термінопоняття, як вербалізація, репрезентація, концептуалізація та об’єктивація; здійснено системний опис лексики на позначення явищ природи в англомовній та україномовній картинах світу. Запропоновано наукове обґрунтування та визначення поняття “фреймовий концепт”, представлено його когнітивно-польову модель в зіставлюваних мовах.

У другому розділі **“Методологічна база аналізу фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ*, номінативного та лексико-семантичного полів в англійській та українській мовах”** визначено методологічні принципи дослідження фреймового концепту та польової його організації з позицій когнітивної семантики, розроблено комплексну методіку аналізу польових семантичних структур та системного опису явищ природи у зіставлюваних мовах.

Згідно з поставленими завданнями дослідження здійснено відбір оптимальних методів та методик аналізу семантико-когнітивної об’єктивації фреймового концепту, поетапне застосування яких використано в роботі.

У третьому розділі **“Семантична об’єктивація фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах”** проаналізовано семантику ключових лексем фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДА*; виявлено закономірності та відмінності у структурно-семантичній організації ЛСГ та ЛСП, що його об’єктивують в досліджуваних мовах.

Дослідження мовних репрезентантів фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* здійснено із залученням дефініційного та компонентного аналізів для опису семантичної структури та встановлення кількісних параметрів ЛО на позначення явищ природи, що його об’єктивують в англійській та українській мовах.

У четвертому розділі “Когнітивна об’єктивація фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах” представлено ядро-периферійну організацію НП “Явища природи” в зіставлених мовах; реконструйовано концептуальні метафори та фразеологізми як образні засоби семантико-когнітивної об’єктивації досліджуваного фреймового концепту; змодельовано когнітивну структуру фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* з урахуванням його ціннісно-оцінних компонентів; виявлено спільні та відмінні семантико-когнітивні механізми об’єктивації фреймового концепту в англійській та українській мовах.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СЕМАНТИЧНИХ І КОГНІТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЯВИЩ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

На межі тисячоліть в мовознавстві відбувається зміна наукових парадигм: якщо ХІХ століття характеризувалося порівняльно-історичним мовознавством, ХХ — століттям системно-структурних методів, то в ХХІ ст. в науці загалом і в лінгвістиці зокрема сформувалася антропоцентрична парадигма, на базі якої виникла когнітивна лінгвістика.

В центрі уваги мовознавства постає людина як носій мови і представник тієї чи іншої культури. Будучи тісно пов'язаною з матеріальним та духовним життям етноса, існуючи в культурі, мова має “здатність накопичення культури та її наслідування (трансляції)” [80, с. 4]. Це дає можливість мовній особистості приєднатися до культурного пізнання, ставши носієм та частиною певної етнічної культури, що формує національну мовну картину світу.

Когнітивна лінгвістика сформувалася в полеміці зі структурним мовознавством, але вона не заперечує структурного підходу, більш того, вона його в певному значенні використовує. Перелом у свідомості багатьох лінгвістів сьогодення настав лише з виникненням низки нових дисциплін (психолінгвістики, етнолінгвістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології як галузі зіставної лінгвістики), що показали неадекватність іманентного підходу до мовної системи, який ігнорував діяльну природу мови та її входження в процеси життєдіяльності людини та суспільства [132, с. 12].

Поняття концепт, фреймовий концепт (далі – ФК) та лексико-семантичне поле (далі – ЛСП) прийнято розглядати окремо одне від одного, оскільки вони відносяться до різних напрямків сучасного мовознавства: когнітивної лінгвістики (концепт, ФК) та структурної семантики (ЛСП). Концептуальна модель світу містить інформацію, зображену в поняттях, а в основі мовної

моделі світу знаходяться знання, закріплені в семантичних категоріях, семантичних полях, які складаються зі слів та словосполучень, по-різному структурованих у межах певного поля тієї чи іншої мови.

Для того, щоб максимально наблизити ці поняття між собою, вважаємо за доцільне поєднати два підходи (когнітивний та семантичний), визначивши механізми моделювання ФК через поле.

1.1 Сучасна когнітивна лінгвістика у парадигмі вчення про мову

Хоча мовознавство має більш ніж двадцятирічну традицію, однак найінтенсивніший його розвиток припадає на ХХ століття. За це століття змінилося три наукові парадигми: порівняльно-історична (генетична), системно-структурна (таксономічна) й комунікативно-функціональна. Однак, незважаючи на зміни наукових парадигм, надбані у попередні періоди знання про мову не заперечуються, а лише набувають нової оцінки. Різні парадигми ніби накладаються одна на одну і навіть співіснують, то ігноруючи одна одну, то зближуючись.

На зміну системно-структурній парадигмі (структуралізму), де мова інтерпретувалася як своєрідна та чітко організована система, в якій кожне явище має свою цінність залежно від місця в цій системі, і де було проведено чіткі межі між мовною синхронією та діакронією, мовою і мовленням, звуком і фонемою, морфом і морфемою, словом і лексемою, значенням і смислом, висловленням і реченням тощо, прийшла когнітивна лінгвістика, котра розглядає мову не як систему в самій собі, а у зв'язку з людиною, без якої виникнення й функціонування цієї системи було б неможливим.

Когнітивна лінгвістика — галузь мовознавства, яка вивчає мову як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, спрямована на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду [301, с. 365].

Семантичні параметри, розроблені Ю. Апресяном, О. Жолковським, І. Мельчуком, дозволили розпочати укладання семантичних словників, пошуки семантичних першоелементів, які лежать у сфері когнітивної діяльності людини і представляють собою фактично ті ж категорії, що виділені в працях американських авторів-когнітологів. У зв'язку з цим треба згадати і праці польської дослідниці А. Вежбицької [170, с. 11].

В Україні праці з когнітивної лінгвістики почала з'являтися у 90-ті рр., однак першими були здебільшого дослідження германістів, в україністиці лише на початку ХХІ ст. когнітивна лінгвістика почала розвиватися в ракурсі ономаціології й лінгвоконцептології. У працях О. Воробйової, С. Жаботинської, В. Кононенка А. Приходька, Т. Радзівської, О. Селіванової, Н. Слухай, Ж. Соколовської, В. Жайворонка, С. Єрмоленко, А. Мойсієнка, В. Русанівського, Л. Ставицької та інших дослідників містяться важливі теоретичні положення стосовно питань збереження знань про світ, їхнього структурування в мові та використання у процесі комунікації тощо.

Когнітивна лінгвістика розглядає мову як пізнавальне знаряддя кодування та трансформації знань. Однак мова є не лише внутрішньою здатністю людини, а й надана людині ззовні та створена незалежно від конкретного індивіда, нав'язуючи йому при засвоєнні свій спосіб категоризації й концептуалізації світу та внутрішнього рефлексивного досвіду етносу. Тому когнітивна галузь мовознавства отримує два головні вектори досліджень. Перший – пов'язаний із вивченням індивідуальних особливостей когніції людини й використання з цією метою природної мови, другий – орієнтований на реконструкцію віртуальної колективної свідомості носіїв мови, їхньої здатності до пізнавальної й мовленнєвої діяльності.

Так, розгляд проблем когніції, когнітивних структур і процесів, їхньої мовної репрезентації, залежить від базових антиномій принципів когнітивної лінгвістики: когнітивізму / конекціонізму та модуляризму / холізму, які варто розглянути детальніше.

Когнітивізм кваліфікується одночасно як перший етап розвитку когнітології і як один із принципів когнітивної лінгвістики, згідно з яким людська когніція (пізнавально-мисленнєва діяльність) уподібнюється до комп'ютерних операцій із символами, обчисленню (комп'ютації), а структури репрезентації знань — до жорстких схем при ігноруванні антропологічних, культурних, нейрофізичних характеристик людини [107, с. 47]. Когнітивізм як принцип став підґрунтям конструктивної когнітивістики З. Пилішина, у якій обстоюється цілковита паралельність діяльності мозку й комп'ютера при застосовуванні ними різних семіотичних систем репрезентації знань. Представниками когнітивізму як першого етапу когнітивної науки й лінгвістики є Т. Виноград, Х. Паттнем, Дж. Фодор та ін. У школі конструктивної граматики (Ч. Філлмор, П. Кей) також застосовується сітка знань, аналогічна тій, що пропонують теорії штучного інтелекту [229, 230].

Проте варто зауважити, що когнітивізм розглядався лінгвістами з досить критичних позицій через спрощення його погляду на мову, механістичність і технократизм, відображальний характер ментальних репрезентацій [284; 274; 51], однак таке спрощення зумовлює високу пояснювальну спроможність деяких простих когнітивних операцій, що визначають поведінку людини.

Альтернативою когнітивізму став другий етап когнітивних досліджень — конекціонізм, що розглядається як дослідницький принцип, згідно з яким структури знань є адекватними нейрофізіологічному устрою людського мозку, його мережі нейронних клітин і зв'язків між ними за умови паралельності (одночасності) переробки отриманої від різних джерел інформації різними процесорами та їхній взаємодії, тобто переробка інформації на одному рівні відбувається з урахуванням інформації інших рівнів. Цей принцип виник у зв'язку з появою нових нейрофізіологічних моделей діяльності мозку у 80 рр. Його апологетами стають Дж. Андерсон, Дж. Делл, Д. МакКей, Дж. МакКлеланд, Дж. МакШейн, Д. Румельхарт та ін., які були розробниками моделей паралельно розподілених процесів обробки інформації [107, с. 87].

Конекціонізм представляє всі форми знання у вигляді сітки вузлів і зв'язків між ними. Вузли у різних конекціоністських моделях представлені поняттями, пропозиціями, фреймами, однак інформативність значно підвищують патерни зв'язків. Механізмом, який забезпечує ефективність мережі, є поширена активація. Репрезентація якоїсь ментальної структури не є постійною й не записана у мережі пам'яті, а виникає завдяки активації та збудженню взаємно-пов'язаних елементів (асоціативності) [281, с. 323]. Активація може передаватися від одного вузла до іншого й одночасно блокувати інші фрагменти мережі, гасити непотрібну чи неактуальну інформацію. “Будучи активованою, кожна одиниця здатна збуджувати або ж гасити збудження інших пов'язаних із нею одиниць, а вся активована ділянка сітки відповідає необхідній моделі чи структурі знання” [107, с. 87].

Проте принцип конекціонізму критично сприймається прибічниками модуляризму. Приміром, Х. Паттнем, З. Пілішин, Дж. Фодор називають конекціонізм модною течією, пізньою варіацією асоціанізму (дескриптивізму) через його неспроможність пояснити продуктивність, раціональність і системність мислення, через недостатність емпіричного матеріалу, обробленого конекціоністськими моделями [226, с. 234–310; 282].

Дж. Фодор і З. Пілішин вважають головною відмінністю класичних, тобто когнітивних, і конекціоністських моделей специфіку кваліфікації зв'язків між елементами: конекціоністи визнають каузальні зв'язки як базові, а когнітивісти, крім каузальних, розглядають “наявність ряду структурних відношень, які по суті є парадигматичними” [230, с. 240–241]. Когнітивісти проголошують наявність “мови думки”, комбінаторного синтаксису й семантики у ментальних репрезентацій, при цьому фізичні кореляти символів і їхні структурні властивості керують поведінкою системи. Вони розглядають поведінку сітки як функціональну залежність від початкового стану активності елементів сітки й ваги всіх її зв'язків, які й утворюють пам'ять системи [230, с. 230–313].

Вважаємо, що компромісом між модуляризмом і конекціонізмом є гібридний принцип, який постулює паралельність усіх компонентів обробки інформації, але переробка здійснюється щодо різних частин висловлювання на основі правил й операцій із символами. Запуск цих компонентів не залежить від подальшого розгортання процесу породження мовлення.

Модуляризм є одним із принципів когнітивного моделювання структур зберігання, обробки, переробки й використання мовних знань і передбачає наявність у мовленнєвому механізмі людини ряду незалежних й автономно працюючих систем обробки вихідної інформації — модулів. Кожний модуль як когнітивна система має специфічну, притаманну лише йому структуру, що не може бути пояснена на основі структурних особливостей інших модулів [284, с. 23]. Базовим у модуляризмі є положення про подільність свідомості людини на комплекс субсистем (М. Бірвіш, Е. Ланг, Дж. Фодор, А. Фармер, М. Шварц та ін.). Учений В. Дем'янков зауважує, що модульність є уявленням про поведінку кожної людини, яке пояснює видиму складність як результат взаємодії кількох доволі простих підсистем, що називаються модулями [52; 53].

У науковій літературі традиційно виділено два типи модульності: репрезентаційну та процесуальну. Перша підтримує когнітивну переробку на різних стадіях, друга розподіляє обов'язки між різними етапами обробки інформації. М. Шварц висловлює подібну думку й поділяє модулі на: 1) структурні у двох виявах (рівневому, залежно від рівнів мовної системи, й міжрівневому, що характеризується взаємодією модулів мови, перцепції та концептуалізації); 2) процедурний, що опосередкує застосування центрального процесора обробки інформації, призначеного для реалізації взаємодії автономних модулів [284].

Альтернативним модуляризму є принцип холізму, що передбачає розгляд людської свідомості як цілісної функціональної системи, у якій мова є епіфеноменом когніції, однією з підсистем, підпорядкованою спільним когнітивним законам. В основі холізму лежить принцип паралельності (одночасності) переробки інформації, отриманої від різних джерел, і її

взаємодії, тобто переробка інформації на одному рівні відбувається з урахуванням інформації інших рівнів [105]. На думку Р. Джекендоффа, сенсорний, моторний і вербальний типи інформації можуть бути виведені на один рівень концептуальної структури і є сумісними [272, р. 53].

Принцип холізму є базовим для багатьох представників когнітивної семантики, які постулюють ізоморфізм значення й концептуальних одиниць людського мислення [272; 58; 278; 288; 239] та лежить в основі нашого дослідження. Р. Ленекер у своїй семантичній теорії когнітивної граматики також керується принципом холізму, дотримуючись положень про єдність різних мовних рівнів, зокрема, про неавтономність граматичних структур, аналіз яких обов'язково передбачає врахування їхньої семантичної значимості, а опис семантичних структур потребує цілісного пізнавального підходу. Дослідник характеризує семантичні структури відносно способів інтеріоризації дійсності, причому формальний опис значень мовних висловлювань із позицій істинності вважається недостатнім, адже вони відображають не стільки зміст ситуації, скільки спосіб її тлумачення й мовної організації [279; 280].

Вибір окреслених вище принципів впливає на загальну концепцію дослідників когніції та репрезентацію її результатів у природних мовах.

Отже, підсумовуючи, можна зробити такі висновки: 1) на зміну системно-структурній парадигмі прийшла когнітивна лінгвістика, що розглядає мову не як систему саму в собі, а у зв'язку з людиною, без якої виникнення й функціонування цієї системи було б неможливим; 2) когнітивна лінгвістика спрямована на дослідження способів об'єктивації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду; 3) вихідними принципами когнітивної лінгвістики є когнітивізм/конекціонізм та модуляризм/холізм; 5) принцип холізму, що постулює ізоморфізм значення й концептуальних одиниць, є теоретичним підґрунтям пропонованого дослідження.

1.1.1 Когнітивна парадигма у зіставній лінгвістиці

Питання об'єктивації світу стали передвісниками когнітивної лінгвістики, тобто виявлення шляхів “ословлення” та інтерпретації позамовної дійсності.

Виявлення особливостей відображення сприйняття навколишнього світу у мовних одиницях є актуальним у зіставних студіях.

Когнітивний аспект у сучасному мовознавстві залишається домінантним упродовж останніх десятиліть. Така актуальність пояснюється необхідністю інтерпретації набутих знань, культурного досвіду в пізнанні навколишнього світу загалом та явищ природи як його фрагмента зокрема. З-поміж іншого, у когнітивній лінгвістиці науковці по-різному витлумачують такі термінопоняття, як *вербалізація* (М. Алефіренко, О. Ладика), що апелює до вербально-комунікативного та функціонально-ресурсного потенціалу лексики; *репрезентація* (Ю. Євтушок, С. Карпенко), що актуалізує складові, які безпосередньо не співвідносяться з вербально-комунікативними факторами; *концептуалізація* (Н. Єсипенко, R. Langacker), яка акцентує здатність одиниці вищого абстрактного узагальнення репрезентувати когніції як такі, і, зрештою, *об'єктивація* (О. Благодарна, С. Застровська, О. Коцюба, Г. Поліна, А. Приходько). У дисертаційній праці *об'єктивація* є найбільш адекватним терміном, оскільки експлікує властивості лексичного масиву, в основі якого є необхідність маніфестації явищ природи в об'єктивному висвітленні.

Оскільки об'єктивація людського досвіду пов'язана з когнітивною діяльністю людини, то змістова інформація, отримана під час пізнавальної діяльності людини, стає продуктом опрацювання і знаходить своє відображення у мовних формах. Так, когнітивна лінгвістика розвиває основні положення зіставної лінгвістики, оскільки оперує концептами, що дозволяють вийти на мовну картину світу. Зіставне вивчення мовних і концептуальних картин світу та їхніх складників, зокрема концептів, ще залишається актуальним, оскільки “монолінгвальна практика опису концептів є сьогодні найпоширенішою” [176, с. 65].

Унаслідок того, що структура концептів позначена неоднаковим співвідношенням універсальних та ідіотнічних компонентів, вони можуть виступати носіями універсальних або етноспецифічних рис ментальності носіїв певної лінгвокультури. Водночас лексика, що відбиває культурну інформацію, не утворює реальної системи на вербально-семантичному рівні мовної особистості. Цей факт стимулював нас до вивчення когнітивного рівня мовної особистості крізь призму явища об'єктивації із залученням різних груп національно забарвленої метеорологічної лексики з метою глибшого опрацювання концептуального простору етнічної лінгвокультури та відтворення основних рис ментальності носіїв англійської та української мов.

1.2 Концепція польового моделювання і сучасна когнітивна лінгвістика

Моделювання системи мови — надзвичайно ефективний підхід до її пізнання. Бажання дослідника наочно уявити собі, як “відображається мова” в мозку людини, в якій формі вона закладається в пам'яті і забезпечує мовну діяльність, виникає з особливостей пізнавальної діяльності людей.

Реальний світ є складною багаторівневою структурою, а його відображення у свідомості людини відбувається за допомогою системного словника. Системність лексики об'єктивно відображає цілісність предметного світу. Загальновідомим є вислів А. Франса, що “словник — це Всесвіт, розташований в алфавітному порядку” [231]. Але реальний Всесвіт не збудований згідно абетки, і тому ми не зможемо побачити всю системність лексики, читаючи будь-який словник: слова в ньому розташовані за алфавітом, але не пов'язані за змістом. Для того, щоб побачити системність лексики, треба класифікувати слова у нашій свідомості у ті групи предметів та явища, які вони позначають. Тобто в основі значень слів є позамовні фактори. Зв'язок мови із дійсністю посідає важливе місце у вивченні лексики за польовим принципом.

Якщо світ уявляється людині як система, то і його відображення в семантичній сфері також має системні властивості. У сучасному мовознавстві стійко укорінилася думка про системність лексики в різних варіаціях: тематичних, семантичних, синтагматичних, словотворчих полях, синонімії, антонімії, гіперонімії і т.д. Намаганнями структуралістів доведено, що лексичне значення — складна одиниця, а це означає, що вона сегментується на менші семантичні елементи; з іншого боку, вона може бути включеною в семантичну одиницю вищого рівня, що веде до ієрархії в семантичній системі [41; 42]. Когнітивний напрямок у лінгвістиці довів, що в свідомості людини ці одиниці представлені недискретно, тобто нечітко, розмито, зі своїм умовним ядром та периферією — розширенням можливостей ядра. Ця недискретність є головним принципом функціонування та розвитку мовної системи в лексико-семантичній підсистемі мови.

Вивчення семантичної системи мови має виключно важливе теоретичне та практичне значення у зв'язку з тим, що семантика є джерелом знань про когнітивну основу частин мови.

Остаточно семантика як окремий розділ мовознавства сформувалася в останній чверті XIX ст. (М. Бреаль, Г. Пауль, М. Покровський). Спочатку це була лексична семантика, зорієнтована в загальних рамках молодогограматизму на аспект семантичного розвитку слів. Головна увага приділялася причинам і типам зміни значення слів і встановленню на цій основі “семантичних законів” (за аналогією до “звукових законів”). Наприкінці XIX — у першій третині XX ст. формується розуміння слова як частини певної лексико-семантичної системи — “поля” (М. Покровський, Й. Трір та ін.).

Варто зазначити, що сучасна лінгвістика засвоїла теоретичну базу структурної лінгвістики, її основні принципи. Говорячи про сучасну семантику, як правило, мають на увазі власне структурну семантику.

Велика роль у розвитку структурної лінгвістики належить Фердинанду де Соссюру, який вперше запропонував розглядати мову як систему. Саме він найбільш чітко формулює тезу про системність мови та про важливість

відношень (протиріччя), в які вступає мовний знак, стосовно субстанції, з якої він складається і вважає, що у мові не існує нічого, крім розбіжностей [199]. Однією із характеристик знака вважається його аксіологічна зорієнтованість, під якою розуміється сукупність протиставлень, в яких він бере участь. Так, учений говорить про парадигматичні та синтагматичні відношення, про синхронічні та діахронічні аспекти вивчення мови, про мову та мовлення, внутрішні та зовнішні зв'язки мови [200].

Незважаючи на очевидну стимулюючу роль головних постулатів Ф. де Соссюра та їх розвиток різними школами структурної лінгвістики, так і не вдалося остаточно виділити мову як автономну систему. Таким чином, структурний підхід застосовується не тільки до лексики, але й до більш складних мовних одиниць — речення і висловлювання, тексту і дискурсу. Структуралізм змінив лінгвістику в цілому та семантику особливо. Акцент у дослідженнях зміщується з аналізу об'єктивних нейтральних структур до аналізу всього, що лежить поза рамками структури, вихідними принципами мовознавчих досліджень стає міждисциплінарний характер, відкритість, плюралізм, діалогічність та нелінійність.

Цей розділ присвячений опису напрацювань в теорії поля та тим реінтерпретаціям, які можуть розглядатися з позиції когнітивної лінгвістики. Доцільність інтеграції в теорію поля положень когнітивної лінгвістики зумовлена власне природою поля як лінгвістичного об'єкта. Застосування польового підходу до явищ мови базується на розумінні мовної системи “як засобу думки та комунікації” [46], зважаючи на те, що “без наявності лексико-семантичної системи неможливо б було пізнати світ та й власне людське мислення” [46].

Кількість конкретних досліджень у цій сфері є достатньо великою. Складність полягає у тому, що поняття поля використовується у галузі семасіології для позначення достатньо різних явищ. Так, скажімо, у теоріях В. Порціга та Л. Вейсгербера досліджується не мовний матеріал, а абстрактний розподіл мови на понятійні сфери, на які, згідно з їхніми міркуваннями,

накладається вся лексика. Г. Ібсен, А. Йоллес, В. Порціг та інші дослідники, навпаки, базують поняття поля власне на мовних зв'язках, хоча і виносять на перший план різні критерії їх виділення.

Власне мовні зв'язки, які існують між словами, вперше досліджувалися швейцарським лінгвістом Ш. Баллі. Учений називає ці зв'язки асоціативними і говорить про асоціативні поля, які об'єднують окремі слова. Слід зауважити, що системність мови, згідно з поглядами Ш. Баллі, взагалі виявляється у формі певних стійких асоціацій: “Мовну систему ми уявляємо собі у вигляді довгого ланцюга постійних мнемонічних асоціацій, які достатньо схожі між собою і всіх суб'єктів, що розмовляють, — асоціацій, які розповсюджуються на всі частини мови...” [10, с. 30], у тому числі й на лексику, — стверджував мовознавець.

Вивчення взаємозв'язків, які існують між значеннями слів, відбувалося, таким чином, у різних напрямках. Виявлені типи таких зв'язків здебільшого були нерівноцінними і навіть несумісні один з одним. Поняття семантичної системи, семантичної групи слів, семантичних полів і т.д. не набули однозначного тлумачення, хоча присвячені цим питанням дослідження відкрили багато нового в семантичних взаємозв'язках і в змістовому розвитку слів.

Ідеї та принципи семантичного аналізу мови, які надалі були об'єднані під загальною назвою дослідження семантичного поля, виникали і складались поступово. Вони беруть свій початок у кінці XIX — на початку XX століть.

Формулювання цих принципів ми знаходимо в працях Г. Ібсена, Р. Мейера, М. Покровського, В. Порціга, О. Потебні, Й. Тріра та ін.

Основний зміст підходів до аналізу та опису лексичної семантики полягає в тому, що поступово утверджувався системний погляд на значення слів, який знайшов своє вираження у “методі семантичного поля”. Основоположником цього методу вважається німецький вчений Й. Трір [250]. Учений розглядав мову окремого періоду як сталу та відносно замкнену систему, в якій слова мають певний зміст, і цей зміст не ізольований, а залежить від інших слів,

поєднаних із ними. Лінгвіст розрізняв “понятійні” та “словесні” поля. Під понятійним полем він розумів структуру окремої понятійної сфери чи низки понять, які наявні у мовній свідомості, що не має у мові своєї, особливої, відповідної їй зовнішньої форми виявлення [250]. На думку багатьох мовознавців, межа між понятійним та словесними полями, так як і термінологія Й. Тріра, є нечіткою, однак можна вважати її певною передумовою когнітивних лінгвістичних теорій та концептології.

С. Ульман вважає, що у формуванні теорії поля найближче до Й. Тріра знаходиться теорія Г. Ібсена. Насправді ж підхід Г. Ібсена до питань існування поля цілком відрізняється від трірівського. Учений вперше вжив термін “сміслові поле” щодо групи слів — назв металів у східних мовах [221]. Він вважав, що одну семантичну групу утворюють тільки ті споріднені за змістом слова, які однаково оформлені, тобто завдяки смисловій близькості отримали однакове морфологічне оформлення.

По-іншому розглядає семантичне поле В. Порціг [250]. Він вивів на перший план слова як самостійні мовні одиниці та основні, найхарактерніші зв'язки їх значень, що виявляються у словосполученнях та деривації слів. При цьому домінуючими є слова, здатні виражати ознаки і виконувати предикативну функцію, тобто дієслова та прикметники. На його думку, лише дієслово або прикметник може бути ядерним елементом семантичного поля. Саме ж поле включало в себе ті мовні елементи, які сполучаються з ядерним. Таким чином, семантичне поле В. Порціга ґрунтується на валентних властивостях слів і являє собою синтагматичні утворення, на відміну від парадигматичних полів Й. Тріра (Шмельов 1964, Уфимцева 1962).

Новий етап розробки поняття поля і структурування словникового складу мов за польовим принципом можна співвіднести з появою праць Ю. Караулова [84; 86], який, врахувавши досягнення сучасного мовознавства і, відповідаючи на вимоги прикладної лінгвістики, дав нове розуміння семантичного поля, запровадивши нові принципи структурування лексики в ідеографічному словнику.

Традиційно під поняттям поле розуміють “сукупність змістовних одиниць (понять слів), що охоплюють певну сферу людського досвіду” [292; с. 334]. Однак, не зважаючи на розбіжності щодо цих питань, так само як і щодо принципів структуризації поля, типології полів, взаємозв’язку полів між собою, існує певна одноголосність, яка відображає традицію, що вже склалася.

У сучасній лінгвістичній думці під полем прийнято розуміти сукупність мовних (головним чином лексичних) одиниць, які об’єднані за змістом (інколи навіть на основі формальних показників) та які відображають понятійну, предметну чи функціональну схожість позначуваних явищ [300, с. 380].

За спільністю змісту, одиниці поля можуть мати різні формальні характеристики, залежно від чого прийнято розрізняти *функціонально-семантичні поля*, де інтегральна понятійна ознака є представлена в одиницях, які відносяться до різних рівнів мови (лексичний, морфологічний, синтаксичний) [22]; *граматичні поля* — об’єднання граматичних засобів вираження певного граматичного значення [2; 48]; *номінативні поля* (далі — НП) — сукупність номінативних одиниць усіх частин мови [168], *лексико-семантичні поля* — структурна організація ЛО, які відносяться до однієї і тієї ж частини мови і об’єднуються на основі спільності їх лексичного значення [4, с. 251; 5].

Незважаючи на формальну відмінність між мовними полями, їх об’єднує те, що основою для інтеграції конститuentів будь-якого поля є так звана семантична категорія чи категоріальна ситуація [22]. Під семантичною категорією у вузькому значенні розуміють певний параметр, який лежить в основі виокремлення розлогої сукупності однорідних мовних одиниць на обмежену кількість непересічних класів, члени яких характеризуються одним і тим самим значенням цієї ознаки [300, с.215–216]. На думку О. Бондарка, семантичні категорії відносяться до понятійних, як варіанти до інваріантів [22]. Так, з одного боку, підкреслюється несумісність сфери семантики та сфери понять, а з іншої — чітко визначається нероздільний характер зв’язку між ними. Понятійні категорії є відносно стабільним та стійким когнітивним

згустком позамовного світу, адже пов'язані з ним більш безпосередньо, ніж категорії семантики [236, с. 130]. За своїм логічним змістом понятійні та семантичні категорії можуть бути тотожними. Різниця полягає в тому, що семантичні категорії, на відміну від понятійних, мають мовну реалізацію. Тобто, вони є представлені певними мовними засобами як матеріальне втілення пізнання і тісно пов'язані з різними типами власне мовного знання [28, с. 138]. На думку М. Нікітіна, якщо понятійна класифікація співвідноситься з природою речей, структурою дійсності, тим членуванням пізнання, яке зумовлене структурою людської діяльності, то семантична класифікація — це та ж сама понятійна класифікація, але з огляду на знак, на вираження понять у певній знаковій формі [143, с. 74].

У запропонованій роботі досліджуємо власне НП та ЛСП як засоби об'єктивації ФКЯП в англійській та українській мовах.

Згідно вчення З. Попової та Й. Стерніна під НП розуміємо “сукупність мовних засобів, що репрезентують концепт у певний період розвитку суспільства” [168, с. 66], до складу якого можуть входити наступні мовні засоби: 1) прямі номінації концепту; 2) похідні номінації концепту; 3) спільнокореневі слова; 4) контекстуальні синоніми; 5) okazionalni індивідуально-авторські синоніми; 6) стійкі сполучення слів, синонімічні ключовому слову; 7) фразеосполучення; 8) метафоричні номінації; 9) стійкі порівняння з ключовим словом; 10) вільні словосполучення, котрі номінують ті чи інші ознаки, що характеризують концепт; 11) словникові статті в енциклопедії чи довіднику (інформаційно-експлікативні тексти) [168, с.69–71]. Виходячи із завдань нашого дослідження, із запропонованої схеми виключаємо окремі пункти, котрі не будуть застосовані і ґрунтовно проаналізовані.

Оскільки НП має комплексну організацію і воно включає в себе ЛСП, то далі у нашому дослідженні пропонуємо детальний аналіз власне ЛСП як базових структурних компонентів НП ФКЯП, що відповідає меті нашої розвідки.

У структурному плані ЛСП представляє собою парадигму, яка виникає при сегментації лексичного континуума на певні відрізки, які відповідають конкретним словам мови [142]. Останні, будучи пов'язаними між собою певними відношеннями, утворюють ієрархічно структурну єдність [300, с. 74]. Тож ЛСП є ієрархічною структурою, що містить велику кількість ЛО, які об'єднуються на основі інваріантного значення. Вони відображають у мові певну понятійну категорію. Елементи ЛСП не можуть замінити один одного, а ідентифікатор поля представляє собою слово чи словосполучення, часто штучне, що не входить до цього поля [171, с. 181]. При цьому співвідношенні виявляється ієрархічний зв'язок між лексичними значеннями, в основі яких лежить принцип включення більш конкретних його елементів у значення більш загальних; формальна єдність лексики задається її належністю до однієї і тієї ж частини мови.

Віднесеність поля, з одного боку, до сфери понятійних категорій, в термінах яких людина пізнає світ, а з іншого боку — до сфери самої мови як семіотичної системи, що позначає продукти мисленнєвої діяльності, — зумовлює специфіку підходів до виділення лексико-семантичних полів. Таких підходів є два — екстралінгвістичний, детермінований і логікою предметного світу, і логікою мислення, і власне лінгвістичний, який враховує конкретні мовні явища, відношення між словами та їх значеннями [54; 84; 86] .

У цій розвідці ми дотримуємось лінгвістичного підходу до визначення НП та ЛСП з урахуванням екстралінгвістичних ознак, що детермінують пізнання світу людиною.

Систематизація лексики у відповідності до НП та ЛСП, які виділяються на понятійній основі, знайшла відображення в словниках-тезаурусах Ф. Дорнзайфа (1932), Х. Касареса (1951), П. Роже (1952), Р. Халліга та В. Вартбурга (1963) тощо. Класифікація одиниць при такому підході є логічним типом групування слів, оскільки вона відображає логіку пізнання світу людиною. Лінгвістичний підхід до виділення полів знайшов відображення в працях Ю. Апресяна [4], А. Уфимцевої [224] та інших авторів.

Інтеграція логічного і лінгвістичного аспектів при стратифікації лексики за семантичними полями відображена в працях Ю. Караулова, який зазначає, що ЛСП є об'ємним поняттям, де перехрещуються ті основні проблеми, які вирішує лексикологія (синонімія, антонімія, полісемія, гіперо-гіпонімія, партонімія), а також проблема співвідношення слова та поняття. Дослідження власне лексичних полів з використанням тільки логічного чи тільки лінгвістичного підходу є мало продуктивним [84; 85; 69; 71]. Українська лінгвістка Ж. Соколовська зауважувала, що “категорія пізнання, головні моменти їх змісту допомагають впізнати у словникових тлумаченнях ті компоненти, які існують в свідомості у зв'язку з тими чи іншими названими компонентами значення”, цим самим сприяючи “осмисленню ієрархії елементів предметно-логічної частини значення слова” [196].

Такий підхід збігається з розумінням мови як цілісного організму, що розвивається, структура і функція якого зумовлені мобільною сукупністю таких факторів:

- 1) лінгвістичних, які відображають іманентні мовні закономірності;
- 2) екстралінгвістичних, які зумовлені об'єктивною природою реальності, яка відображається в думці і мові;
- 3) концептуальних, які пов'язані з закономірностями рефлексорної діяльності мислення, а також матеріалізацією елементів мови у часі та просторі [90, с. 33].

Отже, ЛСП формуються в результаті лексикалізації концептуальних полів чи окремих концептів, які представляють певні змістові чи інформаційні сфери (content domains) [276; 282].

Це визначення не декларує різниці між мовною та концептуальною моделями світу, прийнятими у сучасній філософській та лінгвістичній літературі. Для концептуальної моделі світу характерною є системність, впорядкованість; головну роль у ній відіграють наукові уявлення та ідеологія. Приміром, на словник Х. Касареса (1951 р.) мало вплив релігійне світобачення,

а в принципах побудови тезауруса Р. Халлігом та В. Вартбургом (1952р.) відображене наукове сприйняття зовнішнього світу.

Мовна модель світу має бути організованою за законами мови, а концептуальна модель світу — за законами фізичного світу, проте вони об'єднуються. Логічний і власне мовний аналіз принципів структурування словникового складу мови в ідеографічних словниках показує, що найбільші рубрики (парцели, за термінологією Ю. Караулова) підлягають природньому поділу фізичного світу: “органічний/неорганічний”, “рослинний/тваринний”, “людина/тварина” тощо.

Ось чому одні словники базуються на апріорно-логічних, а інші — на логіко-лексичних схемах. На взаємозв'язок цих двох моделей світу вказував Ю. Степанов передбачаючи, що мовну модель не слід переносити на предметну сферу культури і, навпаки [203; 204].

На думку Ю. Караулова, “дві моделі виходять із одного джерела, складаючись зі структури словника, в якій пов'язується і розчиняється граматики та ідеологія – та, яка допомагає встановити залежність між різнобічними елементами і створити цілісну картину” [86, с.254]. Головним складовим елементом мовної моделі світу він вважає семантичне поле, а одиницями концептуальної моделі світу — константи свідомості. У концептуальній моделі світу міститься інформація, зображена в поняттях, а в основі мовної моделі світу знаходяться знання, які закріплені в семантичних категоріях, семантичних полях, що складаються зі слів та словосполучень, у формі певних структур в межах поля тієї чи іншої мови. Поле може поділятися на ряд мікрополів [171, с. 89], між якими також встановлюються ієрархічні відношення.

Поля, що виділяються в мові, можуть бути різнотипними. У межах теорії функціонально-семантичних полів розроблена їхня типологія. Розмежовують поля двох структурних типів: 1) моноцентричні (сильно центричні), які мають чітко виражену домінанту; 2) поліцентричні (слабо центричні), які базуються на сукупності різних засобів, не утворюючи єдиної гомогенної системи. У рамках

останнього типу виділяється два підтипи: а) поля розсіяної, дифузної структури, які мають багато компонентів при слабо вираженій межі між ядром та периферією; б) поля компактної поліцентричної структури, з чітко вираженими центрами [22]. Також усі поля можуть поділятися на первинні (головні, структурно необхідні) та вторинні (неголовні, додаткові). Приміром, лексичні угруповання предметно-понятійного типу відносяться до первинних полів, а поля емоційної, розмовної та іншої лексики — до вторинних. Вторинні поля перетинають первинні, об'єднуючи елементи ряду первинних полів; вторинні поля є полями “проміжного” типу [171, с. 7].

Отже, підсумовуючи сучасні лінгвістичні дослідження теорії поля, можна виокремити такі його головні ознаки:

- 1) поле являє собою інвентар елементів, пов'язаних між собою структурними відношеннями;
- 2) елементи, що утворюють поле, наділені семантичною спільністю і виконують в мові єдину функцію;
- 3) поле може об'єднувати однорідні та різнорідні елементи;
- 4) у структурі поля виділяються мікрополя;
- 5) у складі поля виділяються ядерні та периферійні конституенти; ядро зосереджується навколо компонента-домінанти; периферія має зональну організацію;
- 6) ядерні конституенти є найбільш спеціалізованими для виконання функцій поля, систематично використовуються, виконують функцію поля найбільш однозначно, є найбільш частотними стосовно інших конститuentів та є обов'язковими для поля;
- 7) між ядром та периферією відбувається розподіл функцій, які виконує поле; частина функцій припадає на ядро, а частина — на периферію;
- 8) межа між ядром та периферією, а також окремими зонами периферії є нечіткою та розмитою;
- 9) конституенти поля можуть належати до ядра одного поля та периферії іншого поля та навпаки;

10) різні поля часто накладаються одне на одне, утворюючи зони поступових переходів [171, с. 6].

Польова модель репрезентує мову як систему підсистем, між якими виникає взаємодія та взаємопроникнення. При цій моделі мова постає як функціональна система, в якій виникають постійні перебудови елементів та зв'язків між мовними явищами. У процесі польового структурування розкриваються діалектичні зв'язки між мовними явищами та позамовною дійсністю, механізм цього зв'язку та його закономірності, виявляються особливості мовного пізнання, розкриваються його національно-специфічні риси. Таким чином, вважаємо, що НП є оптимальна за наочністю модель, сегментована на ЛСП, яка фіксує весь об'єм слів, тією чи іншою мірою пов'язані з мовною об'єктивацією досліджуваного ФК.

1.3 Фреймовий концепт як об'єкт дослідження у рамках когнітивної лінгвістики

1.3.1 Концепт і поле

Питання про співвідношення концепта і семантичного поля в лінгвістиці ще недостатньо досліджене. Ці два поняття прийнято розглядати окремо одне від одного, оскільки вони відносяться до різних напрямків сучасного мовознавства: когнітивної лінгвістики (концепт) та теорії мови (поле). Проте спроби спільного осмислення цих феноменів лінгвістами вже відбувалися. Так, А. Аверіна намагалася виявити співвідношення таких понять, як слово — поле — концепт та виявити їх ієрархію. На думку дослідниці, ієрархічне співвідношення цих понять можна б було зобразити таким чином: понятійне поле — концепт — семантичне поле — слово [1, с. 23]. Як видно з цієї схеми, концепт займає проміжне місце між понятійним полем та семантичним, але, з іншого боку, бачимо тісний зв'язок між поняттями концепт та семантичне поле. Для того, щоб максимально наблизити ці два поняття між собою, вважаємо за

доцільне поєднати два підходи (когнітивний та семантичний), визначивши механізми моделювання ФК через ЛСП та НП.

Останні наукові розробки, присвячені когнітивним аспектам лінгвістики (О. Кубрякова, О. Селіванова та ін.) представляють концепт як один із центральних, ключових термінів в апараті когнітивної лінгвістики. Він виступає двобічною ментальною сутністю, яка має психічний і мовний бік: у психіці це об'єкт ідеальної природи, який втілює певні культурно зумовлені уявлення носія мови про світ і, водночас, є прообразом, прототипом групи похідних понять; у мові концепт має певне ім'я, оскільки реальність відбивається у свідомості не безпосередньо, а саме через мову [248; 100, с. 25]. За визначенням Р. Павільоніса, “концепт — частина концептуальної системи — те, що індивід думає, уявляє, знає про об'єкти світу” [146, с. 36]. О. Селіванова розглядає концепт як інформаційну структуру свідомості, організовану одиницю пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого [301, с. 256]. “Концепт є ментальною репрезентацією, яка визначає, як речі пов'язані між собою і як вони категоризуються”, — стверджує А. Бабушкін [9, с. 16].

Отже, під концептом розуміємо дискретне ментальне утворення, яке є базовою одиницею мисленнєвого коду людини, має відносно впорядковану внутрішню структуру, є результатом пізнавальної (когнітивної) діяльності людини в суспільстві, несе комплексну, енциклопедичну інформацію про певний предмет чи явище, про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю та ставлення суспільства до цього явища чи предмету [172].

Об'єктна основа концепту в когнітивній лінгвістиці досить широка: у неї входять всі типи лексичних і граматичних значень одиниць кодифікованої природної мови, що піддаються опису у термінах, розроблених для представлення знань, елементами яких є фрейми, сценарії, моделі тощо. У той же час зацікавлення лінгвокогнітологів не обмежуються національною концептосферою, а поширюються на концептуальну сферу невербальних

ідіосимволів універсального предметного коду [131, с. 13]. Цілком допускаючи існування невербалізованих концептів, когнітивна лінгвістика займається типологією вербалізації смислів. Дослідження когнітивної лінгвістики мають типологічну спрямованість та сфокусовані на виявлення спільних закономірностей у формуванні ментальних уявлень. Фактично вони зорієнтовані на семасіологічний вектор: від смислу (концепту) до мови (засобів його об'єктивації).

Концепт не виводиться безпосередньо зі значень слова, а є результатом співвідношення словникового значення з особистим та колективним досвідом.

Концепти не лише мисляться, вони ще й емоційно переживаються і мають здатність інтенсифікувати духовне життя людини. Базою для утворення концепта є ті явища реальної дійсності, які стають предметом оцінки. Проте для того, щоб оцінити об'єкт, людина повинна "перепустити" його через себе [7, с. 181], а момент "перепускання" і оцінювання стає моментом утворення будь-якого концепту в свідомості носія культури. Так, в нашому дослідженні чільне місце займає вивчення етномовних реалізацій ФКЯП крізь призму опозитивних понять, емоційно-оцінних метафор, фразеологічних одиниць (далі – ФО) національно маркованих асоціацій та із залученням енциклопедичних знань, що засвідчує єдність концептуарію культури, системність культурної інформації на когнітивному рівні свідомості представника певної соціокультурної спільноти.

Концепт має визначену, хоч і нечітку структуру, що пояснюється його активною роллю в процесі мислення. У лінгвокогнітивних вченнях більшість дослідників обґрунтовує польову модель концепта, яка містить ядро та периферію (З. Попова, І. Стернін, 2001; М. Болдирєв 2000; О. Селіванова 2000; А. Приходько 2006). Оскільки структура концепту має польовий характер, то ЛО, у формі яких він об'єктивується, структуруються та організуються за принципом ієрархічних відношень.

За рівнем інтеграції семантичних структур концепти поділяються на суперконцепти, макроконцепти, базові концепти та мікроконцепти [220; с.118–119].

Найвищий ступінь інтеграції семантичних структур відображає суперконцепт, у нашому дослідженні ФК — глобальна семантична категорія, яка лежить в основі функціонально-семантичних сфер мови. Він являє собою семантичний потенціал одиниці до її реалізації в мовленні і отримує або вузьке, або розгорнуте представлення в різних мовних одиницях. Суперконцепт узагальнює значення всіх слів певного змістового простору та виступає як семантична категорія найвищого рівня абстракції [43, с. 85].

Учені розглядають концепт як ментальне утворення, що вбирає в себе не тільки інваріант значень репрезентованого слова, але й інваріант його словотворчого гнізда та однойменного семантичного поля [18; 19; 172; 208; 220].

Виявлення гіперо-гіпонімічних відношень між ЛО, що наповнюють ЛСП та НП, у формі яких об'єктивується ФК, є ще одним підтвердженням певного поєднання двох дещо різних понять (концепту та поля). Адже, відповідно до типу ментальних структур представлення знань та ступеня їх абстракції (Болдирєв 2001), у лінгвістиці виділяють ще одні типи концептів — гіпероніми та гіпоніми [9].

Семантика гіперонімів-схем (концептів, в яких існує картинка, напр.: “взуття” — схема, яка повторює форму ноги людини) та гіперонімів — логічно сконструйованих концептів (концептуальна база слів, що їх позначають, зводиться до вербального визначення, не містить алюзій до чуттєвого образу, а апелює лише до логічних компонентів) представляється архісемою. Так, у нашому дослідженні архісема ‘атмосферні явища’ об'єднує семантичні ознаки класу природних умов: дощ, сніг, грім, гроза, веселка — гіпоніми.

1.3.2 Концепт і фрейм

З розвитком сучасної когнітивної семантики (Н. Арутюнова, В. Дем'янков, М. Джонсон, С. Жаботинська, Дж. Лакофф, Ч. Філлмор, Л. Талмі, Ж. Фоконьє, О. Селіванова) стає очевидним, що значення слів породжують нові

когнітивні сутності, які представлені через певні моделі реалізації знань: концепти, фрейми, стереотипи, прототипи, схеми, сценарії, інсайти та ін.

Концепт і фрейм є головними поняттями когнітивної лінгвістики та семантики, проте співвідношення цих термінів потребують чіткого окреслення.

Проаналізувавши запропоновані різними авторами типи концептів, вважаємо, що концепти мають однорідну класифікацію, хоча часто види концептів мають неоднакові назви. У цьому дослідженні апелюємо до класифікації концептів А. Бабушкіна, який виділяє такі типи концептів: мисленнева картинка, концепт-схема, концепт-гіперонім, концепт-фрейм, концепт-інсайт, концепт-сценарій та калейдоскопічний концепт [9, с.21–28].

Поняття фрейма досліджувалось у працях С. Горохової У. Найссера, Ф. Кулакова, Ч. Філмора та ін.; теорія фреймів була розроблена М. Мінським. *Фрейм* (з англ. *frame* – рамка) – “когнітивна структура у феноменологічному полі людини, що базується на можливому знанні про типові ситуації та на пов’язаних із цим знанням очікуваннях щодо властивостей і відношень реальних чи гіпотетичних об’єктів. За своєю структурою фрейм складається із вершини (теми), тобто макропозиції, слотів та терміналів, яких заповнюють пропозиції. Ця когнітивна структура організована навколо якого-небудь концепту та містить тільки найсуттєвішу, типову і потенційно можливу інформацію, яка асоціюється із даним концептом” [101, с. 288]. Виходячи з основних положень концепції М. Мінського, фрейм можна уявити як сітку, яка складається із вузлів та зв’язків між ними; кожний вузол повинен бути заповненим своїм “завданням”, що являє собою ті чи інші характерні риси ситуації, якій він відповідає [131, с. 20].

Як правило, процес і механізми об’єктивації дослідники намагаються осмислити на прикладах двох центральних структур знання – *концепту* і *фрейму*. Оскільки *концепт* – це згусток культури у свідомості людини [205], частина концептуальної системи – те, що індивід думає, уявляє, знає про об’єкти світу [146], інформаційна структура свідомості, організована одиниця пам’яті, яка містить сукупність знань про об’єкт пізнання [185; 301], а *фрейм* –

це структура, каркас, інформаційна модель, стереотип і сценарій, які репрезентують мислення та світосприйняття [64; 65; 278; 279], то доцільним є формування інтегрованої структури, де два понятійні сегменти *концепт* і *фрейм* варто поєднати на основі їх взаємодії і вказати функції кожного з них, про необхідність чого уже говорять і сучасні дослідники фреймової семантики [9; 17 та ін.]. На позначення такої синтетичної структури у роботі запропоновано термінологічну дескрипцію ***фреймовий концепт***.

Суміжним терміном *фреймового концепту* є введена в науковий обіг композитна конструкція *концепт-фрейм* [11; 16], що не є повним синонімом до запропонованої термінологічної дескрипції, адже компонент “концепт” позиціонується у препозиції, і його домінанта стає очевидною, а фрейм у такому альянсі стає вторинним.

Термінологічна дефініція *фреймовий концепт* видається методологічно виправданою, оскільки “явища природи” органічно заінстальовані в мовні картини світу, а їх “сценарність” має право на “лідерство”, оскільки в різних мовах вони залежать від культурно-географічного ландшафту і природно-кліматичних умов. Первинним семантичним компонентом, що створює ефект “упізнавання” та “виокремлення” – об’єктивації явищ природи, є фрейм, який, у свою чергу, доповнюється понятійно-семантичними компонентами концепту.

Таким чином, вважаємо, що *фреймовий концепт* – когнітивна структура – композиційно-польова модель, репрезентована двоскладним конструктом, який найбільш вдало та об’єктивно описує явища природи. Семантико-когнітивна об’єктивація ФКЯП реалізується в мово-мисленні людини у формі НП з його складовими: ЛСП, мікрополями та ЛСГ (рис. 1.1).

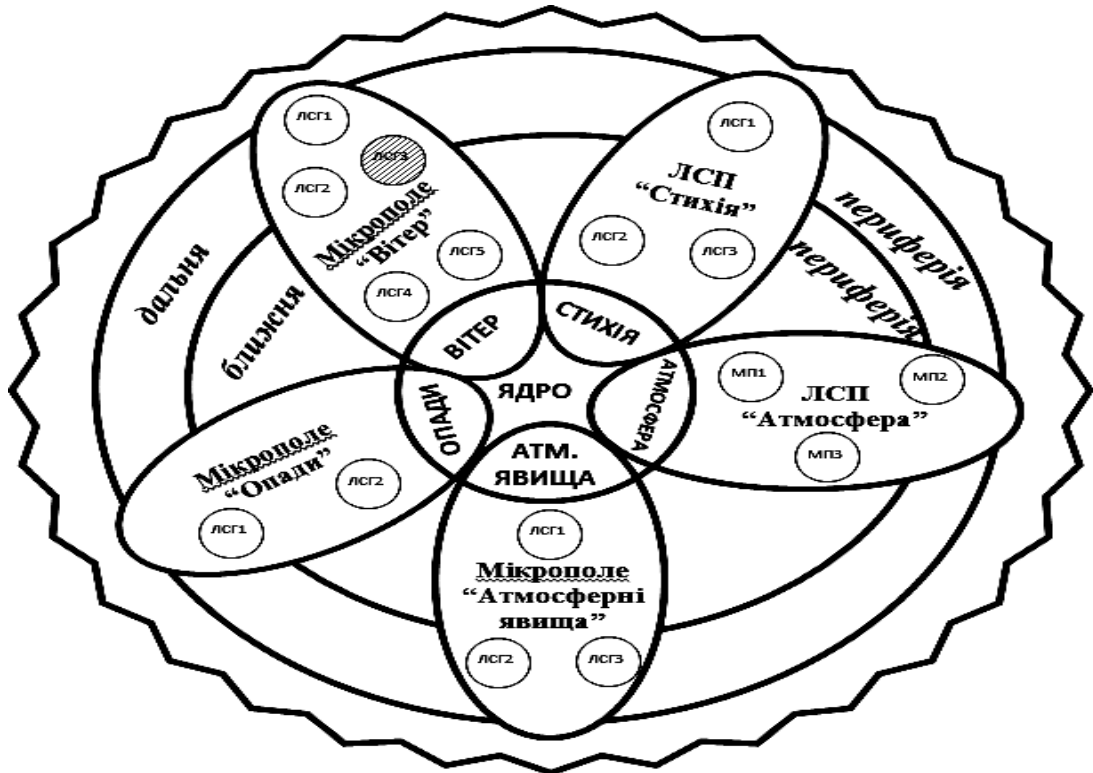

Рис. 1.1 Польове моделювання фреймового концепту **ЯВИЩА ПРИРОДИ**

Підсумовуючи здійснений теоретичний огляд, можемо зробити такі висновки:

1) поняття концепт, ФК та поле прийнято розглядати окремо одне від одного, оскільки вони відносяться до різних напрямків сучасного мовознавства: когнітивної лінгвістики (концепт, ФК) та теорії мови (поле);

2) опираючись на семантико-когнітивний напрямок сучасної лінгвістики, вважаємо за доцільне поєднати два підходи (когнітивний та семантичний), визначивши механізми моделювання ФК у формі НП та ЛСП;

3) ФК розглядаємо як один із ключових термінів в апараті когнітивної лінгвістики, що є результатом пізнавальної (когнітивної) діяльності людини в суспільстві, який найбільш вдало та об'єктивно описує явища природи;

4) НП, ЛСП та ФК притаманна ядерно-периферійна організація ЛО на позначення явищ природи.

1.4 Номінація явищ природи в англомовній та україномовній картинах світу: концептуальний аспект

Вивчення унікальної народної культури крізь національну мову, що є зберігачем і транслятором культурних цінностей і світогляду нації, зумовило протягом останніх десятиліть підвищення наукового інтересу до метеорологічної лексики, що містить національно-культурний компонент.

На сучасному етапі розвитку мовознавства важливе місце посідає проблема вираження національних відмінностей у мовах (з урахуванням основних типів співвідношення між ними) на основі їх лексичної та когнітивної семантики. Неможливо виявити ідентичність власної культури без не детального та досконалого ознайомлення з специфікою іншої культури.

У запропонованій розвідці апелюємо до контрастивного лінгвокультурологічний аналізу, що має на меті визначити особливості кожної з лінгвокультур (англійської та української) із прагненням до максимальної об'єктивності в інтерпретації лінгвокультурних фактів.

Підвищена увага до питання зіставного вивчення лексичного рівня споріднених і неспоріднених мов характеризується тим, що саме у лексиці найбільш яскраво відображена специфіка національних мовних систем [94, с. 39]. Згідно вчення М. Кочергана, “з усіх рівнів структури мови, лексико-семантичний найбільшою мірою й безпосередньо пов'язаний з позамовною дійсністю, а, як відомо, називання предметів, явищ, реалій позамовної дійсності має яскраво виражений культурний характер” [99, с. 9]. Актуальним на сьогодні залишається твердження Б. Уорфа, що люди бачать і сприймають навколишній світ по-різному крізь призму своєї рідної мови: “світ постає перед нами як калейдоскопічний потік вражень, який повинен бути організований нашою свідомістю, тобто мовною системою, що зберігається в нашій свідомості” [222, с.174].

Порівняльний аналіз уможливорює виявити своєрідність та унікальність рідної мови на фоні мовних картин світу інших мов. Контрастивне вивчення

мовних культур починаються з лінгвістичної філософії В. фон Гумбольдта, згідно якої “порівняльне вивчення мов лише у тому разі може привести до правильних і суттєвих висновків про мову, розвиток народів і становлення людини. Якщо воно стане самостійним предметом, спрямованим на виконання своїх завдань і досягнення цілей” [49, с. 307].

Представники таких найрізноманітніших наук як філософія, психологія, культурологія, лінгвістика (такі напрямки як когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, концептологія) широко використовують поняття *картина світу*. Проте, незважаючи на велике коло функціонування у певних наукових сферах, на думку О. Корнілова, *картина світу* “певною мірою, як і раніше, залишається метафорою, не завжди отримує достатньо чітке та однозначне тлумачення навіть у колі спеціалістів одного профілю” [95, с.3]

Одним із найважливіших завдань сучасної лінгвістики постає реконструювання мовної картини світу. Можна виокремити низку праць, які присвячені становленню поняття “мовна картина світу” (Пищальникова 2000; Постовалова 1999), вивчення мовної картини світу у лексичній семантиці та прагматиці (Соколовська 2002; Шмельов 2002), ролі метафори у категоризації мовної картини світу (Вардзелашвили 2001; Ваулина 1993; Телия 1999), національно-культурній специфіці мовної та наукової картин світу (Корнілов 2003; Русанівський 2004). Г. Колшанський вказує на те, що “картина світу, укладена у всій семантичній системі мови, є продуктом пізнавальної діяльності людини, що неминуче примушує розглядати семантику мови як у синхронічному, так і діахронічному плані, тільки у взаємозв’язку всіх пізнавальних актів” [89,с. 59].

З. Чанишева зазначає, що мовна картина світу – це “закріплена у змістовному боці мовних одиниць, відображена в свідомості людини картина об’єктивної дійсності” [237]. Сприймаючи об’єктивну дійсність, свідомість людини відображає її і спричиняє виникнення певної картини світу.

Мовна картина світу протиставляється науковій, яку Ю. Апресян називає наївною [5, с. 57], і, в свою чергу, “мовна, наївна картина світу виступає

об'єктом лінгвістики” [223, с. 11]. А. Білецький вважає, що “хоча ми знаємо, що Земля обертається навколо своєї осі, а також навколо сонця – і цим зумовлено чергування днів і ночей у країнах з помірним кліматом, ми все одно говоримо, що сонце зійшло і зайшло, ми говоримо, що йде дощ, хоч знаємо, що дощ – це нежива істота, бо в нього немає ніг і він не може ходити” [13, с. 130].

У лінгвістиці розрізняють мовну і концептуальну картини світу, перша оперує значеннями слів, а друга – поняттями [117, с.38].

На думку Є. Бондаревої “Притаманний мові спосіб концептуалізації дійсності з одного боку, є універсальним, а з іншого, національно специфічним, у такий спосіб носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, крізь призму своїх мов. У зв'язку з чим вчені говорять про національну мовну картину світу, яка втілює в собі загальне, стійке, те, що повторюється у сприйнятті світу окремими представниками того чи іншого народу” [21, с. 14]. Погоджуємося, що національний компонент мовної картини світу, що знаходиться під впливом національної етноментальності народу, а також природних, географічних умов, є ключовим у розмежуванні мовних картин світу [119, с. 11]. На думку І. Чернишенко, “існує така кількість національних мовних картин, скільки існує мов, кожна з яких відображає унікальний результат багатовікової роботи колективної етнічної свідомості над осмисленням і категоризацією буття людини” [241, с. 158].

Отже вважаємо, що мовна та концептуальна картини світу знаходяться у тісному взаємозв'язку між собою у пізнанні та об'єктивації навколишньої дійсності і є невід'ємними фрагментами національних картин світу. Неповторність кожної національної мовної картини світу виражається у зіставленні та аналізі універсальних та власне етнічних компонентів різних типів ментальності.

Беручи до уваги теоретичні положення, викладені в працях І. Голубовської, А. Вежбицької [45; 32], в нашому дослідженні ми дотримуємося визначення національно-мовної картини світу як складного феномену, що

створюється за участю всіх рівнів мовної системи, і характеризується культурно детермінованою інформацією про певний етнос.

У пізнанні навколишньої дійсності, люди відображають її у своїй свідомості по-різному та форми цього відображення відрізняються в кожній національній спільноті. “Так, з одного боку всі людські істоти мають поняття про існування універсальних природних явищ, всі вони усвідомлюють існування окремих частин власного тіла. Проте вони по-різному думають про ці, здавалося б, однакові явища, по-різному сприймають ті самі речі” [135, с. 27]. А. Вежбицька вважає, що “слова, які позначають частини тіла, і слова, що позначають світ, який нас оточує, можуть опинитися настільки ж лінгвоспецифічними як і слова, що відносяться до звичаїв, ритуалів і вірувань” [31, с. 188]. Наприклад, ацтеки, позначають холод, лід і сніг одним словом [222, с. 178], багато мов диференціюють номінації вітру, але не мають загального позначення цього явища природи [262, с. 1182], у мові саамів налічується близько 20 слів на позначення різних видів льоду, різні ступені холоду виражаються за допомогою 11 слів, проте для іменування снігу використовується 41 слово [26, с. 43].

Відомо, що явища природи, зокрема транскультурні універсалії – сонце, місяць, небо, вітер і т.д., в тій чи іншій мірі є значущими для всіх мешканців Землі. Проте різні території можуть мати свої особливості для народів, що їх населяють [34, с. 37].

Г. Колшанський стверджує, що “у мові знаходить своє відображення нескінченне розмаїття умов, в яких здобувалися людиною знання про світ – природні особливості народу, його суспільне життя, історичні долі, життєва практика тощо” [89, с. 24]. Кожний народ сприймає природні явища по-своєму, з урахуванням специфіки його культурно-національних особливостей, відображаючи при цьому властивості різних типів менталітету. У зв’язку з цим можливо встановити мовні розбіжності у мовних картинах світу. Усі невідповідності, коли в одній мові відсутня ЛО на позначення певного явища, а

в іншій наявна або : “багатослівне (описове), або значно деталізоване по лексемах, або граматичне позначення” [89, с. 81], називаються лакунами.

Вважаємо, що специфічність природно-географічних та національно-культурних умов життя народів накладають значний відбиток на лексичний склад мов, що досліджуються, а також впливають на формування національних мовних картин світу.

1.5 Семантико-концептуальні конструкти: лакуни та концептуальні метафори на позначення явищ природи в англійській та українській мовах

Між концептосферою та семантичною сферою мови може існувати певна асиметрія, тобто відсутність чітких взаємно однозначних відношень. Кожному концепту не обов’язково відповідає конкретна ЛО. Однак, навіть якщо семантична система мови не передбачила спеціального аналогу якого-небудь концепта, цей концепт може бути описово виражений в мовленні за допомогою синтагматичної конфігурації словесних знаків [192, с. 18]. Незважаючи на відсутність у австралійській мові числівників більше чотирьох, виявилось, що при вивченні англійської мови австралійські аборигени вільно оперують системою числівників, а також — концептом числа [112, с. 275].

Отже, перед тим, як структурувати НП “Явища природи” ФКЯП та аналізувати ряд елементів, що його утворюють, необхідно звернути увагу на те, що деякі концепти не мають системних мовних засобів вираження. З іншого боку, один і той самий концепт може не мати таких засобів вираження в одній лінгвокультурі, але мати їх у іншій. Відповідно до цього, вважаємо за необхідне далі розглянути поняття лакуни / лакунарності в межах ЛСП “Атмосфера” та “Стихія”, що входять до складу НП “Явища природи”.

Якщо в мові відсутня лексична одиниця за наявності відповідного концепта в концептосфері, ми маємо справу з лексичною лакуною. Адже відсутність мовного вираження для будь-якого концепта ще не свідчить про

відсутність самого концепта, оскільки концепти можуть не мати загальномовного вираження в силу тих чи інших причин:

- 1) вони можуть бути особистими чи належати до малої групи людей (тоді вони будуть мати тільки особисті та групові назви, але не загальномовні);
- 2) вони можуть не бути комунікативно релевантними, тобто не потребувати обговорення, хоча при цьому залишатися структурними одиницями мовлення (“сніжить”, “дощить”).

З іншого боку, про наявність концепту у свідомості народу свідчить його об’єктивація, тобто наявність відповідних мовних одиниць, за допомогою яких концепт обговорюється і передається у процесі людського спілкування. Але концептів у концептосфері народу, не кажучи вже про групу людей чи окрему особистість, очевидно, набагато більше, аніж мовних одиниць. Такі концепти залишаються невербалізованими та їх досить важко виявити.

А. Вежбицька стверджує, що “словниковий склад мови відображає культуру, а відмінності в словниковому складі мов є наслідком розбіжностей в культурах. Проте у всіх мовах виявляються лінгвістичні універсалії, характерні для певного суспільства, і які є безцінними ключами для розуміння культури” [32, с. 29]. Важливою заслугою ученої стала методика опису значень за допомогою універсальної семантичної метамови. Цю методологічну базу можна застосувати до будь-якої мови. Вона зводиться до виявлення та опису мовних універсалій, “ключових слів” методом порівняльного аналізу. Ключові слова є важливими для розуміння національно-характерної специфіки концепта слова в тій чи іншій мові. “З одного боку, майже загальним результатом семантичних досліджень культури та пізнання було виявлення певних відмінностей між культурними групами щодо способів лексикалізації, особливо ключових слів та ключових понять. З іншого боку, поряд з великою масою понять, специфічних для певної культури, існують також деякі фундаментальні поняття, які підлягають лексикалізації у всіх мовах світу; отже культурні відмінності між групами людей базуються на тому, як ці поняття використовуються, а не на наявності певних базових понять у одній культурній

групі та їх відсутності в іншій. Можна також додати, що значні відмінності між культурами пов'язані з масштабами використання певних базових понять” [32, с. 321].

На думку мовознавців З. Попової та Й. Стерніна, національна специфіка мислення зумовлена не тільки національною мовою, а національною дійсністю. Відсутність лексичної одиниці (внутрішньомовна чи міжмовна лакуна) не означає відсутності в свідомості народу відповідного концепту, за винятком випадків мотивованих міжмовних лакун за відсутності в навколишній реальності конкретних предметів чи явищ [170; 207].

Наявність чи відсутність концепту ніяк не пов'язана з наявністю в мові номінуючих його одиниць, оскільки концепти виникають як результат відображення дійсності свідомістю і тому залежать не від мови, а від дійсності. В системі мови номінується все те, що є або стає в суспільстві предметом обговорення, а не все те, що стає предметом мислення.

Згідно теорії Ю. Сорокіна, “процес інтракультурного та інтеркультурного спілкування є процесом конфліктним в силу відмінностей в об'ємі та структурування особистісного та етнічного досвідів — як вербальних, так і невербальних” [198, с. 44]. Дослідження лакунарної напруги, зон невідповідності культуротаксиса того чи іншого етноса дозволяє виявити не тільки національно-культурну природу змістоутворення, але й забезпечити реалізацію механізму успішної міжкультурної комунікації.

Для нашого дослідження найбільш цікавим, безумовно, є виявлення лакун у двох вибраних нами мовах — англійській та українській. Адже “різні лакуни виявляються дослідниками переважно в процесі перекладу чи контрастивного зіставлення мов та культур. Найчастіше це — лакуни логіко-предметного (раціонального) характеру. Загальне розуміння лакун — це неспівпадання, яке виникає при зіставленні понятійних, мовних, емоційних та інших категорій кількох лінгвокультурних спільнот” [243, с.82], — стверджують лінгвісти.

При системній належності виділяємо два головні типи лакун — внутрішньомовні (відсутність слова в мові, яке виділяється на фоні наявності близьких за семантикою слів у межах тієї чи іншої лексичної парадигми) та міжмовні лакуни (відсутність лексичної одиниці в одній мові та її наявність у іншій) (див.[169]).

Наведемо деякі приклади англійських словосполучень на позначення явищ природи, невиражених вербально в українській мові, напр.: *кондиціоноване повітря в середині приміщення* — INDOOR WEATHER; *відмінити через дощ* — TO RAIN OFF; *дуже яскрава тканина* — THUNDER. Однак, в англійській мові також не існує чіткого однослівного пояснення для певних українських словосполучень типу: ТИША ПЕРЕД БУРЕЮ; ТЕРМІНОВА ТЕЛЕГРАМА; СЛІПІЙ ДОЩ тощо, яке можна було б визнати їх однозначним перекладом.

Усі міжмовні лакуни можуть поділятися на мотивовані та немотивовані. Відомо, що мотивовані лакуни в мові характеризуються відсутністю відповідного предмету чи явища в національній культурі. Наприклад, у російській мові лексеми *матрешки, щипці, лапти, балалайка* є власне лакунарними для носіїв англійської мови. В українській мові, відповідно, слова типу *вишиванка, борщ, цимбали* є лакунами в англійській мовній картині світу.

Немотивовані лакуни не можуть бути поясненими через відсутність відповідного предмету — наприклад, астрономічну величину часу в рос. мові *сутки* [169]. Немотивовані лакуни не свідчать про відсутність в народі відповідного концепта, оскільки через певні історичні чи культурні причини вони можуть бути деномінованими в певній лінгвокультурній спільноті в силу того, що є комунікативно нерелевантними. Концепти, представлені немотивованими лакунами, безперечно, існують у свідомості людини, бо вона виділяє відповідні явища в навколишній дійсності, оперує ними в процесі мислення, хоча ці концепти не мають в національній мові стандартного мовного вираження. В англійській мові, наприклад, не існує розрізнення трьох

родів тіток: *сестри батька, сестри матері та тітки по жінці/по чоловікові*. Це зовсім не означає, що англійці не розрізняють подумки ці поняття [192, с. 18].

Оскільки мова прагне до автотипізації та паралелізму, в системі мови існують своєрідні семантичні “заготовки”, моделі для передачі значення (семеми), які називаються “потенційними семемами”. Потенційна семема, на думку З. Попової та Й. Стерніна, — це “певний структурований в системі мови зміст, існування якого зумовлене вже існуючими в мові лексичними чи лексико-граматичними парадигмами: відповідна парадигма формує цей зміст в системі мови, готує його до лексичної номінації, достатньо чітко формує його компонентний склад, однак самостійної лексеми подібна потенційна семема в мові так і не отримує, через що вона і залишається потенційною” [169, с. 42].

Про наявність потенційної семеми можна говорити тільки в тому випадку, якщо в лексичній парадигмі тієї чи іншої мови є “приготоване місце” для певного слова, хоча самого слова не існує. Наприклад, дія, що вказує на стан погоди (є семема похідні від іменників: *грім — гриміти, дощ — дощити, сніг — сніжити*, існують також потенційні семема: *вітер дує; заметіль мете*, але немає предикативних семем *вітрить, грозить* тощо.

Однак, можливий і варіант, коли існує концепт, але немає значення і слова. У цьому випадку не фіксується наявність навіть потенційної семеми, це зумовлено відсутністю відповідної парадигми, яка б системно підтримувала семему і вимагала її формування та існування. При об’єктивації такого концепта носії мови використовують вільні словосполучення чи пояснення (“підійти і заговорити”).

Однією з цілей нашого дослідження є розгляд відношень слова, словосполучення та концепта, щоб встановити ступінь лакуарності номінативних одиниць ФКЯП. У ході дослідження вважаємо за доцільне опиратися на класифікацію З. Попової та Й. Стерніна, в якій вчені виділяють лексичні, семантичні та когнітивні (концептуальні) лакуни [169; 170].

Під лексичною лакуною розуміємо відсутність слова чи стійкого словосполучення, ФО в лексико-семантичній системі мови при наявності

відповідної потенційної семми за умов існування в мові лексичної парадигми (“грозить”, “вітриць”, “заметелить”) та за наявності концепта. У такому випадку лексеми не існує.

Семантична лакуна — це відсутність слова та семми (“подумати і відповісти”) за наявності концепта. У цьому випадку немає одного слова, тобто в мові взагалі немає відповідного значення.

Лексично невиражені концепти, представлені внутрішньомовними лакунами, існують у людській свідомості, відображаючи денотати, що існують в національній дійсності. Причини їхньої невираженості полягають у тому, що ці концепти не є комунікативно потрібними, вони відсутні в реальній мові.

Когнітивні (концептуальні) лакуни – відсутність слова чи концепта. Лакуна називається когнітивною тому, що відповідні явища не є пізнані народом, не є концептуалізованими (“сердечна бесіда”).

Слід зазначити, що учені [168; 206] наголошують на тому, що практично будь-який концепт можна пояснити словами: будь-яка лакуна може бути заповненою — компенсованою у зіставлюваних мовах.

Така необхідність використання різних лексичних засобів для компенсації лакуни свідчить про те, що концепт є значно ширшим та змістовнішим, ніж існуючі лексичні засоби, і кожен із цих засобів розкриває лише певну його частину. Власне тільки в сукупності вони можуть найточніше та найповніше передати зміст концепта в мові.

Окрім лакун, в мові існують ще й іллогізми [12]. Цей термін використовується в тому випадку, коли відповідні концепти існують, є потенційні семми, але немає лексем. Приміром, в англійській парадигмі “відмінити щось через погоду” є вирази *to rain off*, *to snow off*, але немає лексем *to fog off*, *to thunder off*, *to drizzle off*.

Таким чином, безеквівалентна лексика може вказувати на відсутність концепта в концептосфері певної лінгвоспільноти, а лакуни та іллогізми — на відсутність лексем і не тільки лексем, але й семем.

Результатом виникнення семантично-концептуальної аномалії є також концептуальна метафора. На думку Е. Маккормак [127, с. 358–387], вона виникає внаслідок когнітивного процесу, котрий зіставляє два чи більше референти, зазвичай непокдані між собою, виражаючи образний складник концепта (*the storm clouds of revolution; a breeze of bicycles; the financial tornado / буря, шторм, ураган почуттів; шторм лютував; розшарпане громами небо*). Слід мати на увазі також те, що концептуальна метафора — це явище, що формується не в мові, а в мисленні індивіда завдяки його здібності встановлювати аналогії між гетерогенними сутностями різної природи, в результаті чого людина концептуалізує одну ментальну сутність в термінах іншої [278]. Адже, згідно з когнітивною методологією, вона схильна реагувати не на реальність як таку, а на власні когнітивні об'єктивації реальності.

Аналіз способів об'єктивації одного й того ж концепта в різних мовах (в одній мові — переважно іменниками, а в іншій — дієсловами тощо) дає можливість виявити національну специфіку мовних систем. Вона виявляється у різних способах об'єктивації концепта, у кількості та наборі ЛО та ФО, що номінують концепт, у рівні абстракції, на якому концепт представлений в тій чи іншій мові.

Для виявлення лакунізації двох або більше мов застосовуються прикладні методи компаративного дослідження на матеріалі конкретної лексичної групи (поля). Вивчення зіставлення лексичних систем мови в цілому може бути спрямоване на опис закономірностей вживання лексичних одиниць з однаковим значенням, виявлення та описання специфічних для кожної мови правил функціонально-семантичної вербалізації певних змістів [41]. Найчастіше проводиться зіставлення окремих ділянок лексичної системи мов: тематичних груп та ЛСП, які об'єднуються на основі загальної понятійної чи денотатної ознаки — “колір”, “запах”, “атмосферні опади”, “вітри” тощо, яка, очевидно, і приймається за основу порівняння при виявленні випадків діасемії (семантичної розбіжності) як часткового співпадання семантики лексичних

одиниць в мовах, що порівнюються (Балашова 2005; Вострикова 2006; Домбровська 2006).

Окрім лакун та концептуальних метафор важливими семантико-концептуальними конструктами є також ФО, які у своїй семантиці відображають культуру певного етносу [3; 31; 66; 132; 301] та ін. Будь-яка ФО побудована на метафорі і є базовим складовим творчого мислення народу. Вони виникають у людській свідомості не тільки для опису світу, а й для того, щоб інтерпретувати, оцінювати й виражати до світу суб'єктивне ставлення [133]. Самець цей факт відрізняє ФО від інших номінативних одиниць в мовній картині світу. ФО на позначення явищ природи піддаються когнітивній інтерпретації, узагальнюючи закладені в них смисли. При цьому відбувається зведення близьких смислів до більш узагальненого.

Зауважимо, що як англійська, так і українська мови характеризуються наявністю великої кількості ФО, які пов'язані із загальнолюдськими знаннями про навколишній світ, явища природи та реалії життя і мають спільне мовне вираження, напр.: *struck with thunder* = *пругитий громом*; *a storm in a teacup* = *буря в склянці води*) та ін.

Порівняльний аналіз проводиться переважно на матеріалі двох чи більше різносистемних мов [110; 131; 137] та ін. Направленість еталона порівняння, як правило, експліцитно не формулюється, але можна припускати, що інтуїтивно за еталон приймається рідна мова дослідника і особлива увага приділяється відхиленням від її норм при вивченні іноземцями.

Необхідність використання еталону, що відрізняється від семантики однієї з зіставляваних мов, виникає вже при порівняльному описі “понятійних” чи функціонально-семантичних категорій [234] і зумовлюється непослідовністю, лакунарністю реалізації семантичних ознак у багаточленних функціональних підсистемах природної мови в галузі лексичної та когнітивної семантики.

У порівняльних дослідженнях таких категоріальних змістів, які об'єктивуються різнорівневими засобами та утворюють лексико-граматичні

поля / функціонально-семантичні категорії (час, модальність, визначеність / невизначеність тощо), за еталон порівняння найчастіше приймається семантичне поле, в якому відображається структура понятійної категорії, загальної для всіх рівневих полів в мовах, що порівнюються [47; 240 та ін.]).

У запропонованому дослідженні в основному буде звернено увагу на НП “Явища природи”, відбір лексичного матеріалу, зіставлення його семантичної структури на матеріалі двох мов (англійської та української). У процесі порівняння буде зроблена спроба виявити національно-культурну специфіку структури значень досліджуваного поля в англійській та українській мовах. Результати здійсненого аналізу лексичного матеріалу та виявлені невідповідності в обох мовах будуть розглядатися як маркери національно-культурної специфіки ФКЯП.

Висновки до розділу 1

На зміну системно-структурній парадигмі у мовознавстві прийшла когнітивна лінгвістика, що розглядає мову не як систему саму в собі, а у зв'язку з людиною, без якої виникнення й функціонування цієї системи було б неможливим. Когнітивна лінгвістика спрямована на дослідження способів об'єктивації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду. Принцип холізму, що постулює ізоморфізм значення й концептуальних одиниць, є теоретичним підґрунтям пропонованого дослідження.

Вивчення семантичної системи мови має виключно важливе теоретичне та практичне значення у зв'язку з тим, що семантика є джерелом знань про когнітивну основу частин мови. Доцільність інтеграції в теорію поля положень когнітивної лінгвістики зумовлена власне природою поля як лінгвістичного об'єкта. Польовий підхід до явищ мови базується на розумінні мовної системи “як засобу думки та комунікації”. Віднесеність поля, з одного боку, до сфери понятійних категорій, в термінах яких людина пізнає світ, а з іншого боку — до сфери самої мови як семіотичної системи, що позначає продукти мисленнєвої діяльності, — зумовлює специфіку підходів до виділення ЛСП.

Вважаємо, що НП та ЛСП формуються у результаті лексикалізації ФК, які представляють певні змістові чи інформаційні сфери (content domains).

Досліджуючи об'єктивацію ФК за допомогою НП та ЛСП, ми опираємось на семантико-когнітивний напрямок когнітивної лінгвістики, який базується на дослідженні лексичної та граматичної семантики мови як засобу доступу до змісту концептів та їх моделювання від семантики мови до концептосфери (М. Болдирев, О. Кубрякова, Є. Лукашевич, З. Попова, І. Стернін) та ін.

Концепт не виводиться безпосередньо зі значень слова, а є результатом співвідношення словникового значення з особистим та колективним досвідом. В лінгвокогнітивних вченнях більшість дослідників обґрунтовує польову модель концепту (З. Попова, І. Стернін, 2001; М. Болдирев 2000; О. Селіванова 2000; А. Приходько 2006). Як і ЛСП, йому притаманна ядроно-периферійна

організація ЛО, що утворює навколо нього когнітивне поле. За рівнем інтеграції семантичних структур концепти поділяються на суперконцепти, макроконцепти, базові концепти та мікроконцепти. Семантика гіперонімів-схем та гіперонімів — логічно сконструйованих концептів — представляється архісемою.

Між концептосферою та семантичною сферою мови може існувати певна асиметрія: кожному концепту не обов'язково мусить відповідати конкретна лексична одиниця, оскільки концепти виникають як результат відображення дійсності свідомістю і тому залежать від дійсності, а не від мови.

Якщо в мові відсутня лексична одиниця за наявності відповідного концепта в концептосфері, ми маємо справу з лексичною лакуною. Семантична лакуна — це відсутність слова та семеми за наявності концепта. Термін іллогізм використовується в тому випадку, коли відповідні концепти існують, є потенційні семеми, але немає лексем.

Для виявлення лакунізації двох або більше мов застосовуються прикладні методи компаративного дослідження на матеріалі конкретної лексичної групи (поля).

Результатом виникнення семантично-концептуальних аномалії є також ФО та концептуальна метафора, що виникають внаслідок когнітивного процесу, який зіставляє два чи більше референти, зазвичай не поєднані між собою.

Аналіз способів інтерпретації ФК в різних мовах дає можливість виявити національну специфіку мовних систем, яка виявляється в різних способах об'єктивації одного й того ж концепту, в кількості та наборі лексем, ФО, що номінують концепт, у рівні абстракції, на якому ФК представлений в тій чи іншій мові.

Існує ряд чинників, які впливають на формування мовної картини світу, серед яких чільне місце займає природа та культура. Найменування явищ природи характеризуються специфічними рисами для кожної з досліджуваних мов, виникненням лінгвістичних лакун, ФО та концептуальних метафор, що

спричинено насамперед різними кліматичними умовами країн зіставлених мов, а також особливостями ментальностей.

Дослідження лакуарної напруги, зон невідповідності культуротаксиса того чи іншого етноса дозволяє виявити не тільки національно-культурну специфіку змістоутворення, але й забезпечити реалізацію механізму успішної міжкультурної комунікації.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗІСТАВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ТА ПОЛЯ

Вивчення концепту та способів його вербалізації можна здійснювати шляхом поєднання структурно-семантичних, лінгвостатистичних та лінгвокогнітивних підходів до вивчення лексико-семантичних полів. Основним із таких підходів є системний, який ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах.

Аналіз таких понять, як НП, ЛСП, фрейм та концепт, ФК вимагає концептуального підходу на основі певної методології, застосування відповідних методів. Важливим аспектом методологічного дослідження виступає виокремлення наукових парадигм, згідно з якими здійснюється вивчення ФК, визначення методики та організації дослідження.

Дослідження здійснюємо у межах парадигми антропоцентричної когнітивної лінгвістики, виокремлюючи в ній, вслід за С. Кубряковою, три компоненти: 1) настановчо-засновковий — вихідні принципи дослідження; 2) предметно-пізнавальний — що визнається предметом розгляду; 3) процедурний — процедури, методики й методи аналізу [105, с.167–169].

Вихідні принципи визначають предмет дослідження — особливості об'єктивації ФКЯП в англійській та українській мовах у лінгвокультурному аспекті; а також процедури, методики й методи аналізу.

При цьому в роботі розмежовуємо поняття *лінгвокультурного простору*, як форму існування культури у свідомості її носіїв, та *лінгвокультури*, під якою розуміємо певний конкретний соціум, члени якого мають спільну мовну та культурну свідомість. Таким чином, виділяємо англо-американський лінгвокультурний простір, до якого належать як англійська, так і американська лінгвокультури [131, с. 62]. Лінгвокультурний простір прирівнюється до ментального (когнітивного) простору, оскільки його формує сукупність індивідуальних та колективних просторів усіх представників національної

лінгвокультурної спільноти. Зі слов'янського лінгвокультурного простору виокремлюємо лише українську лінгвокультуру, оскільки ми апелюємо до неї як представники української спільноти, досліджуючи власне англо-американську лінгвокультуру. Розглядаючи ці два лінгвокультурні простори, зважаємо і на поняття мовної свідомості, під якою розуміємо “форму існування індивідуальної, когнітивної свідомості людини розумної, яка говорить, людини, яка спілкується, людини як соціальної істоти, як особистості” [131, с.16; 101].

2.1 Вихідні принципи дослідження

За теоретичну основу нашого дослідження взято принципи та ідеї, які є великою мірою визначальними для антропоцентричної когнітивної лінгвістики та когнітивної семантики зокрема. Вони спільні для різних дослідників і мають, на нашу думку, великий потенціал для подальшого використання й розвитку.

Антропоцентризм із сильним культурним спрямуванням бере початок ще від ідей В. фон Гумбольдта і знаходить вияв у працях О. Потебні, Ф. Боаса, Е. Сепіра, Б. Уорфа, Е. Бенвеніста. Потужний імпульс до дальшого розвитку антропоцентричний напрямок отримав наприкінці 60-х рр. ХХ ст., коли в окремих лінгвістичних колах було усвідомлено принципову обмеженість лінгвістики, для якої керівною стала “комп'ютерна метафора”. Відновлення антропоцентричної, або гуманітарної лінгвістики, спричинило прагнення лінгвістів до “інтеграції лінгвістики і психології з культурною антропологією та іншими науками про людину” [233], усвідомлення важливості культурного чинника в гуманітарних науках, його переважання над біологічним фактором у формуванні людини. Напрямок, яким керує “комп'ютерна метафора”, був і залишається дещо опозиційним до антропоцентричної лінгвістики, з якою він поділяє сферу впливу. Проте, як зауважує Р. Ленекер, один із засновників когнітивної лінгвістики, “з огляду на багатогранну складність мови влучнішим є метафоричне порівняння її з біологічним організмом, ніж із комп'ютерною програмою чи логічною дедуктивною системою” [279; 280].

Оскільки антропоцентрична когнітивна лінгвістика не є лінгвістичною течією з чіткими межами та визначеним дослідницьким колективом, вона претендує бути тенденцією у сучасній лінгвістичній науці, що базується на фундаментальних принципах антропоцентризму й когнітивізму. До неї надходять ідеї науковців різних країн, мовознавчих студій, яких об'єднує спільність у розумінні певних принципів і завдань дослідження.

До вихідних принципів антропоцентричної когнітивної лінгвістики, покладених в основу запропонованої розвідки, належать проаналізовані положення:

1. Антропоцентризм як особливий принцип наукового дослідження “виявляється в тому, що людина стає точкою відліку в аналізі тих чи тих явищ, що вона внесена в цей аналіз, визначаючи його перспективу і кінцеві цілі” [105; 107, с. 212]. Загальну ідею центральності людського чинника у мовознавчих студіях уперше розвинув В. фон Гумбольдт [50]. У новітній лінгвістиці відродження антропоцентризму пов'язують із науковими працями Ю. Апресяна, Е. Бенвеніста, А. Вежбицької, Дж. Лакоффа, Ч. Філлмора та ін. Якщо раніше, аналізуючи мовні явища, людину нерідко не згадували, виносили за дужки, то в антропоцентричній лінгвістиці її визнали тим невідомим у кожному лінгвістичному рівнянні, яке потрібно знайти та описати.

У сучасній лінгвістиці антропоцентризм відіграє роль фундаментального положення, причому достатньо широкого, щоб сприймати велику кількість відмінних індивідуальних інтерпретацій. Проте, незмінний елемент цього принципу полягає у зверненні (апелюванні) до людини як носія мови, до його мовної свідомості, культурного досвіду, понять та набутих знань тощо. В антропоцентричній когнітивній лінгвістиці цей принцип виявляється у фокусуванні на ментальну та духовну сфери людини, у розумінні певних процесів, які в них відбуваються, у зв'язку з мовою. Власне все мовне аналізуємо крізь призму людського усвідомлення, а з іншого боку, до пізнання ментального та духовного світів людини приходимо через мову.

З антропоцентризмом пов'язана й опозиція “універсалізм — етноцентризм” [212; 222]. Перспективним видається помірний етноцентризм, що визнає існування як універсального, так і етно-, культуро-специфічного в кожній мові [4, с.35–351; 278, с. 334–337]. Це дає нам, зокрема, теоретичні підстави для виокремлення спільних і відмінних рис у концептуалізації тих самих фрагментів реальності в різних мовах і культурах.

2. Когнітивізм, або менталізм — принцип, що проявляє себе в зорієнтованості на мовно-мисленнєві одиниці й процеси, які насправді відбуваються в мозку людини [301, с. 390]. Ця орієнтація характеризує когнітивні науки загалом. Принцип менталізму пов'язаний із поняттям психологічної реальності, який з'явився ще в генеративній парадигмі. Однією із ключових вимог у сучасних мовно-когнітивних дослідженнях є вимога психологічної реальності, суть якої полягає в тому, що дослідницькі конструкти мають відповідати реальній організації та функціонуванню людської психіки. У нашому дослідженні дотримуємося згаданої вимоги, опираючись в узагальненнях на достатній емпіричний матеріал.

3. Експансіонізм як тенденція наділена подвійним спрямуванням у сучасній лінгвістиці: це інтенсифікація процесів спеціалізації у межах науки та інтеграція з іншими науками. Така тенденція до експансії пов'язана з усвідомленням неавтономності мови, а отже і її досліджень. [106, с. 209]. Визнання включеності мови в духовну й мисленнєву діяльність людини, тобто немодулярного характеру мови, зумовлює переорієнтацію мовознавчих студій.

У докогнітивних дослідженнях лінгвісти розмежовували енциклопедичну та мовну інформацію. Побутувало переконання, щодо компетенції лінгвістики належить тільки мовна інформація. Одним із проявів експансіонізму в когнітивізмі слід вважати уникнення бар'єра між згаданими типами інформації. У зв'язку з цим апелюють до енциклопедизму сучасної когнітивної семантики. Така тенденція набуває різних форм: від мінімальних відхилень від традиційного розмежування мовного та енциклопедичного знання до їх абсолютного ототожнення і недискримінованого розгляду. Прийнятною

формою вважаємо “помірний енциклопедизм”, тобто визнання градуального характеру релевантності позамовних даних для семантичного аналізу. Р. Ленекер у зв'язку зауважує, що “лінгвістична семантика є за обсягом 'енциклопедичною' .... Можна, в принципі, вважати, що все, що ми знаємо про одиницю (entity), входить до значення виразу, який її позначає, хоча певні деталі є набагато центральнішими й мовно важливішими, ніж інші. Неможливо вмотивувати якоїсь різкої відмінності (тільки градуальну) між семантикою і прагматикою чи між 'мовним' та 'позамовним' знанням” [279; 280]. Ми погоджуємося з такою думкою, що в нашій роботі матеріалом дослідження є тільки мовні дані, оскільки вони є центральні та найрелевантніші.

При аналізі ФК, доцільно переходити від таких даних до характерної, стереотипної інформації й далі до текстових даних. Ці дані не відмежовані неперехідними бар'єрами, навпаки, дослідники намагаються встановити зв'язки, що йдуть від центру до периферії й пов'язують досліджувану одиницю в єдине ціле. Експансіонізм виявляється й у виході лінгвістичного дослідження за межі усвідомленого та зверненні уваги на психічні функції відчуття, інтуїції, на неусвідомлюване, підсвідоме, у тому числі й на колективне підсвідоме і його одиниці — архетипи [185, с. 40–45]. Такий вияв експансіонізму стосується методики дослідження у запропонованій праці, адже одним зі складників останньої є використання мовної інтуїції як дослідника, так і інших носіїв мови.

Отже, вплив експансіонізму ми вбачаємо загалом у тому, що змінився обсяг матеріалу, форми представлення та завдання результатів семантичного дослідження. Ці зміни характеризуються тим, що лінгвісти почали враховувати культурний контекст мовних явищ. Дослідження мови в культурному аспекті є в певному розумінні розглядом культури в мові і становить першочерговий інтерес для антропоцентричної когнітивної лінгвістики. У запропонованій розвідці ФК — це одиниця мовно-ментальної сфери людини. Саме його наповнює культурно значуща інформація, відбиття специфічних репрезентацій позамовного об'єкта у свідомості носіїв англійської та української мови і

культурию. У різних лінгвокультурних спільнотах ФК об'єктивуються по-різному та наповнюються компонентами, які не є конгруентними.

4. Настанова на експланаторність у когнітивній лінгвістиці пояснюється намаганням знайти пояснення мовним феноменам і виходом за межі простої констатації фактів, їх опису та групування. Відповідно до цього ми опрацьовуємо та аналізуємо мовний матеріал, а також прагнемо з'ясувати, що розуміється під спостережними мовними явищами у пізнанні світу людиною.

5. Принцип функціоналізму в лінгвістиці — це дослідження мови за її функціями й призначенням. На думку О. Кубрякової, “функціональний підхід веде зрештою до визнання панівної для всієї лінгвістики ролі категорії значення” [107, с. 217]. У когнітивній лінгвістиці значенню приділяється велика увага.

Усі вищезазначені принципи є теоретичним підґрунтям запропонованої розвідки. Вони визначають наше розуміння предмета дослідження антропоцентричної когнітивної лінгвістики: мова є її предметом, який аналізується в когнітивному аспекті. Такий погляд поділяють науковці, які належать до різних відгалужень когнітивної лінгвістики [93; 75] та ін. Згідно формулювання Р. Ленекера, “кінцева мета лінгвістичного дослідження — охарактеризувати мову як когнітивний об'єкт [cognitive entity]” [279; 280].

Вслід за З. Поповою та Й. Стерніним [170], вважаємо, що мовно-когнітивний аналіз має включати моделювання семантичного простору мови взагалі й, зокрема, тих його частин, які виражають окремі ФК, оскільки найважливіші результати об'єктивації дістають мовне вираження в рамках тієї чи іншої лінгвокультури.

2.2 Фреймовий концепт і методологія сучасної лінгвістики

У сучасній лінгвістиці методологічні дослідження концепту та ФК, зокрема, описуються з позиції лексичної семантики, прагматики, когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, філософії тощо. Такі дослідження пронизані науковою багатовекторністю із залученням декількох напрямків лінгвістики.

У здійсненому дослідженні дотримуємося класифікації парадигм, розробленої О. Селівановою. Зокрема, вона виокремлює такі головні наукові парадигми: генетичну (порівняльно-історичну), таксономічну (структуралістську), прагматичну (комунікативно-функціональну), когнітивну та синергетичну [301, с.22–34]. Згідно з цією типологією, дослідження ФК здійснюється відповідно до трьох парадигм: *таксономічної, когнітивної та синергетичної*.

Головною ознакою таксономічної парадигми є системність мови, її рівнева ієрархія та наявність системних відношень на всіх мовних рівнях.

Відповідно до цієї парадигми, дослідження ЛО на позначення явищ природи здійснюється шляхом класифікації та впорядкування їх у ЛСП та НП, які об'єктивують досліджуваній ФК. При цьому велику увагу зосереджено на внутрішніх структурах англійської та української мовних систем, а також встановлення залежності мовного елемента від системи в цілому та його місця стосовно інших елементів. Зв'язок та ієрархія між структурними одиницями ЛСП та НП розглядається з таксономічних позицій. Ці елементи доповнюють одне одного на семантичному рівні, формуючи поля.

У запропонованій розвідці застосовуємо підхід до дослідження концепту та ФК, запропонований З. Поповою та Й. Стерніним. Описуючи одиниці мови, які можуть об'єктивувати ФК, учені використовують термін *номінативне поле* ФК, яке ми розуміємо, як сукупність мовних засобів, що репрезентують концепт у певний період розвитку суспільства [168, с. 66].

Оскільки НП має комплексну організацію, воно може включати в себе ЛСП, лексико-фразеологічне поле, синонімічний ряд, асоціативне поле, і при цьому воно не виступає структурним угруповання в системі мови, а є з'ясованою та впорядкованою сукупністю номінативних одиниць, яка включає одиниці всіх частин мови [168, с. 66–67]. НП ФК є принципово неоднорідним, оскільки містить як прямі номінації власне концепту безпосередньо (ядро номінативного поля), так і номінації окремих когнітивних ознак концепту та відношення до нього у різних комунікативних ситуаціях (периферія номінативного поля) [168, с. 68].

Із зростанням уваги лінгвістів до антропологічного фактору в мові провідне місце у дослідженні ФК займає когнітивна парадигма. У центрі дослідження опиняється інтеграція в когнітивну теорію одного з ключових понять структурної лінгвістики — поняття структури. Якщо відповідно до таксономічної парадигми ми досліджуємо та аналізуємо мову як “саму в собі”, то з позицій когнітивних характеристик здійснюється аналіз концептуальних структур. Таким чином, припускаємо, що поняття “поле” у когнітивній парадигмі органічно пов'язане з поняттям “структура”. Можливість застосовувати поняття “поле” щодо когнітивних одиниць уможливорює дослідження об'єктивованого ФК, тобто таких структур знання, які знайшли об'єктивацію як в англійській, так і в українській мовах.

Домінуючим підходом у нашому дослідженні є когнітивний, що застосовується для об'єктивації ФК лексичними засобами. У ФКЯП узагальнено відображено світобачення, ціннісні орієнтири та оцінна позиція найменувань явищ природи в англійській та українській лінгвокультурах крізь призму когнітології.

Дослідження ФК здійснюється також відповідно до синергетичної парадигми, відповідно до якої мова розглядається як нелінійна, невірноважена суперсистема, яка є детермінованою як зсередини, так і ззовні. В. Борботько постулює, що мова розглядається як “ігрова символічна система, що дозволяє

моделювати смисли в широкому діапазоні і здатна до самоорганізованості, самоорганізації, самозбагачення” [23, с.259].

Принципи синергетики базуються на самоорганізованих процесах, і це відбувається шляхом спільного функціонування елементів підсистем, які співіснують та кооперують одне з одним для збереження системи. Оскільки мовна система є цілісною та еволюційною, то має тенденцію до нестійкості. Мовні продукти представлені у взаємодетермінованості різних суперсистем (культури, етносу, свідомості, соціуму тощо) [186].

Крізь призму синергетичної парадигми у нашому дослідженні постає вивчення та аналіз ФК та його об’єктивація у концептосфері. Згідно з синергетичним принципом, ФК мислиться як організоване ментальне утворення, що має лінгвокультурне вираження у зіставлюваних мовах.

Погоджуємося з твердженням О. Селіванової та О. Кубрякової, що перехід від однієї парадигми до іншої інтерпретується “як співіснування за умови домінування однієї чи двох парадигм” [107;185].

Таким чином, аналіз та вивчення ФК відбувається у контексті трьох парадигм: таксономічної, когнітивної та синергетичної, співіснування яких дає можливість поглиблено вивчати феномен ФК на основі багатоаспектного підходу до нього. Проте домінуючою в запропонованому дослідженні є когнітивна парадигма, оскільки увага насамперед зосереджена на мові як знарядді комунікації та впливу, а також когніції та концептуалізації.

2.3 Методи аналізу фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах

Вивчення процесу семантичної та когнітивної об’єктивації ФКЯП як відображення фрагмента картин світу базується на загальнонаукових принципах системності, таксономії, спирається на теорії взаємозалежності мови і мислення (І. Бодуен де Куртене, В. Гумбольдт, О. Потебня), представлення

знань людини (J. Fodor, G. Lakoff), принципів категоризації світу (З. Пілішин, R. Jackendoff), ролі мови в їх репрезентації та розумінні (Ch. Fillmore, L. Talmy).

Згідно з поставленими завданнями дослідження здійснюємо відбір оптимальних методів та методик аналізу семантико-когнітивної об'єктивації ФК, який відбувається у 6 етапів.

На *першому етапі* розвідки використовуємо наступні загальнонаукові методи: *описовий* – для інвентаризації, класифікації, інтерпретації структурних, семантичних і функціональних властивостей ЛО на позначення явищ природи; *дедуктивно-індуктивний метод* – для аналізу та синтезу наукових теорій і концепцій щодо вивчення семантичних та когнітивних ознак об'єктивації ФКЯП.

На *другому етапі* дослідження для інтерпретації лексики із семантичним компонентом *явища природи* застосовуємо спеціальні лінгвістичні методи, зокрема *метод семантичної ідентифікації* – для визначення та встановлення семантичної приналежності ЛО до ЛСГ й ЛСП, а також ФО та концептуальних метафор до НП досліджуваного ФК.

На *третьому етапі* аналізу фактичного матеріалу за допомогою *методики компонентного аналізу* [88, с.122] виявляємо семантичні складові у структурі ЛО на позначення явищ природи. Це уможлиблює визначення спільних сем для ядра ЛСП та аналіз розвитку периферійних значень. Визначення спільної семи дозволяє виокремити ті значення, які належать до ближньої та дальньої периферії полів. Власне компонентний аналіз сприяє вияву компонента того чи іншого значення в тлумаченнях ЛО на позначення явищ природи.

Застосування *методики польового моделювання* із використанням *статистичного аналізу* [113] дає змогу розкрити ядро-периферійну організацію досліджуваного НП, яке представлено ЛСП та ЛСГ, що утворюють ядро, навколоядерну зону, ближню та дальню периферії у зіставлених мовах.

На *четвертому етапі* дослідження застосовуємо *методику фреймового моделювання* для аналізу семантико-когнітивної об'єктивації структури ФКЯП

в англійській та українській мовах. Використання *концептуального аналізу* сприяє виявленню когнітивних ознак 4 субконцептів – *АТМОСФЕРА, АТМОСФЕРНІ ЯВИЩА, ОПАДИ, ВІТЕР, СТИХІЯ*, що входять до структури досліджуваного ФКЯП у зіставлюваних мовах. Власне концептуальний аналіз допомагає змоделювати фрагменти картин світу як в англійській, так і в українській мовах, чуттєве та образне сприйняття яких збережено в сукупному досвіді носіїв мови, що відображається у лексикографічних джерелах обох мов.

П'ятий етап передбачає виявлення архетипів концептуальних метафор і ФО на позначення явищ природи у далекоспоріднених мовах на основі *методики прийому внутрішньої реконструкції*.

На останньому етапі використовуємо *зіставний метод*. У термінологічній енциклопедії зіставний метод характеризується як “головний метод контрастивної лінгвістики, спрямований на вияв спільних і специфічних рис зіставлюваних мов на всіх рівнях. Зіставний метод застосовується з різною метою: поглиблення знань про одну мову на тлі другої мови, прогнозування інтерференції мов. Головною процедурою зіставного методу є порівняння” [301, с. 165]. Саме цей метод дозволив встановити закономірності та відмінності в семантико-когнітивній об’єктивації досліджуваного ФК у свідомості носіїв англійської та української мов.

Отже, дослідження ФК, НП та ЛСП здійснюється відповідно до різних лінгвістичних напрямків, що відображено у виборі методологічних принципів дисертації. Застосування різних методів аналізу ФКЯП уможливають визначення, інтерпретацію та моделювання досліджуваних феноменів.

Висновки до розділу 2

Дослідження ФК у порівняльному аспекті є актуальною проблемою сучасної лінгвістики. Вибір методології необхідний для визначення предмету його дослідження у науковій парадигмі сьогодення, розкриття шляху наукового пізнання, планування практичної діяльності.

У дисертації аналіз ФК здійснюється відповідно до трьох сучасних наукових парадигм: таксономічної, когнітивної та синергетичної. Таксономічний підхід до вивчення ЛСП та НП уможливорює їх розгляд з позиції зосередження на внутрішній структурі мовної системи, ієрархії ЛО на всіх рівнях.

Аналіз структури ФК розглядається з позиції когнітивної науки. У центрі дослідження опиняються ЛО на позначення явищ природи, у яких відображені самобутні, національно-специфічні характеристики концептів в англійській та українській мовах.

Дослідження ФК відбувається крізь призму синергетичної парадигми. Такий підхід уможливорює звернення до явища самоорганізації ЛО у суспільній свідомості англійської та україномовної спільнот.

Оскільки дослідження виконане у руслі антропоцентричної когнітивної лінгвістики, в його основу покладені такі вихідні принципи, як:

- 1) антропоцентризм як зорієнтованість на духовну й ментальну сфери мовця, його мовну свідомість, компетенцію, культурні установки, знання тощо;
- 2) когнітивізм або менталізм — зорієнтованість та мовно-мисленнєві процеси, які відбуваються в мозку людини;
- 3) експансіонізм, що виявляється у ширшому трактуванні об'єктів аналізу й розширенні емпіричної бази досліджень;
- 4) настанова на експланаторність, відповідно до якої ми працюємо з мовним матеріалом, для з'ясування того, що стоїть за досліджуваними мовними явищами в ментальній сфері людини;

5) функціоналізм, що веде до визнання панівної для всієї лінгвістики ролі категорії значення.

Методологія дослідження характеризується визначенням методологічного апарату для вивчення концепту. Методи розкривають способи та основні прийоми дослідження концепту, серед яких виокремлюємо загальнонаукові (*описовий метод та дедуктивно-індуктивний метод*) і спеціальні лінгвістичні (*метод семантичної ідентифікації, методика компонентного аналізу, методика польового моделювання, метод статистичного аналізу, методика фреймового моделювання, концептуальний аналіз, прийом внутрішньої реконструкції та зіставний метод*).

На рівні семантичного аналізу ЛО на позначення явищ природи досліджуємо в межах НП “Явища природи”, здійснюємо детальний аналіз власне ЛСП як базових структурних компонентів, що входять до складу цього поля, а на концептуальному – ФКЯП та його складові – субконцепти.

Здійснюючи дослідження в рамках семантико-когнітивного спрямування, вважаємо, що мовно-когнітивний аналіз має включати моделювання семантичного простору мови, зокрема, тих його частин, які об’єктивують окремі ФК, оскільки найважливіші результати концептуалізації дістають мовне вираження в межах певної лінгвокультури.

РОЗДІЛ 3

СЕМАНТИЧНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ФРЕЙМОВОГО КОНЦЕПТУ *ЯВИЩА ПРИРОДИ* В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Поняття *природа* викликає багаті асоціації у будь-кого і вважається словом повсякденного вжитку. Пересічний житель певної місцевості пов'язує це слово зі своїм близьким, безпосереднім довкіллям. Більшість представників певного лінгвокультурного соціуму ототожнюють природу з погодою, надокучливими опадами, коливаннями температури, рослинами й тваринами, а також з картинами природних катаклізмів, які їм передаються засобами масової інформації.

ФКЯП в англо-американській та українській лінгвокультурних просторах у сучасному мовомисленні представлений широко та дещо неоднозначно, про що свідчить здатність побудови розгалужених ЛСП навколо імені ФК. Він є одним із ключових концептів англо-американської та слов'янської лінгвокультур, у межах яких характеризується дещо схожим змістом. Зокрема, специфіку його розгортання в кожній лінгвокультурній спільності можна простежити за допомогою детальнішого концептуального аналізу.

Субконцепти *АТМОСФЕРА*, *АТМОСФЕРНІ ЯВИЩА*, *ОПАДИ*, *ВІТЕР* та *СТИХІЯ* належать до конкретних лінгвокультурних концептів, що позначають як органічний та неорганічний світи, так і сукупність кліматичних умов, що впливають на їх існування у Всесвіті. Досліджуючи ці субконцепти, можна було б стверджувати, що вони позначають практично “універсальні” поняття. Проте, при міжмовному порівняльному аналізі цих концептів виявляється як і їх дещо відмінний зміст в межах різних лінгвокультурних просторів, так і різний лексичний потенціал. Однак спостерігаємо перетин певних смислових зон досліджуваних концептів, оскільки *явища природи* можуть бути як *атмосферними опадами*, так і *вітром*, *атмосферні умови* та *вітри* є *явищами природи*, а таке поняття як *стихійне лихо* не можна уявити без *явищ природи*,

опадів та *вітрів*, оскільки це простір та місце їхньої локалізації в рамках кожної з досліджуваних лінгвокультур.

3.1 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного поля “Atmosphere” в англійській мові

У духовному досвіді людства природа закарбувалася дуже давно і архаїчні сприйняття природи залишили певний відбиток на історії взаємодії людей та довкілля. З часів античності природа була однією з перших і найбільш важливих частин світу, до якої людство визначало своє відношення, а філософія була однією із перших наук, що осмислила та трактувала це поняття.

Слово *природа* походить від латинського слова *natura*, що значило “основні якості, вроджений характер”, буквально — “народження” [317]. В англійській мові це поняття вперше датувалося в історії лише в 1662 році на означення *цілісності* світу. Ще досократівські філософи Греції ввели у вжиток поняття *natura*, коли почали називати усю цілісність Світу одним єдиним іменем *physis*, яке першоначально стосувалося внутрішніх характеристик рослин, тварин та інших особливостей Світу, що розвиваються за своєю волею [317]. Проте широко відомими поняття *natura* стало за часів Середньовіччя поряд із персоніфікацією матері природи.

Таким чином, поняття *nature* є багатозначним. У широкому розумінні *природа* — “це весь об’єктивно існуючий матеріальний світ, фізичний Всесвіт; те, що є суттєвим для кожної істоти від самого її виникнення. Тому словом “природа” позначається як первинна сутність (ядро) речі, так і сукупність всіх речей, яких не торкнулася людина. Природа — це все” [306, с. 291]. У рамках різного використання цього поняття сьогодні *nature* може позначати “загальне царство різних видів рослинного та тваринного світу та, в окремих випадках, процеси, що стосуються неживих предметів — те, як конкретні речі існують та змінюються, так, як погода або геологія Землі” [306].

Беручи до уваги актуальність останнього визначення природи, вважаємо за доцільне використовувати в роботі поняття *natural phenomena*, під яким розуміємо сукупність кліматичних умов (атмосферні опади, вітри) та геологічні процеси (стихійні/природні лиха), що виникають як природно, так і внаслідок людської діяльності; природні умови, що зазнають глобальних змін і впливають на особливості існування людини, тваринного та рослинного світу.

У зв'язку з цим пропонуємо вважати ФКЯП, об'єктивований в англійській мові лексемами *natural phenomena*, гіпонімом концептосфери ПРИБРОДА (оскільки згідно з поставленими завданнями ми не досліджуємо природу як рослинний та тваринний світ) та трактувати його як один із ключових ФК у національній концептосфері.

Оскільки лексема *nature* є центральною в лексико-семантичній структурі ФКЯП в англійській мові і претендує на ім'я досліджуваного ФК, необхідно розглянути її семантику. Беручи до уваги дефініції таких тлумачних словників, як *A New English Dictionary on Historical Principles* (далі – NED) [308], *Merriam-Webster's English Dictionary* (далі – MWED) [316], *Collins Cobuild English Dictionary* (далі – CED) [313], *Lingvo 12* (далі – L.12) [309], спостерігаємо, здавалося б, схожі, майже ідентичні значення. Проте певні відмінності все ж існують.

Проаналізувавши всі дефініції, можемо виокремити 5 значень, спільних для всіх лексикографічних джерел англійської мови: “the entire physical universe”; “basic characteristics or qualities of people or animals”; “natural scenery”, “accepted standards of basic morality / behavior / spontaneous attitude”, “man's original or natural condition”. Досить повне осмислення поняття ПРИБРОДА наявне і в американському варіанті словникового матеріалу (7 значень): “everything in the world that exists by nature, independently of human beings (earth)”; “basic qualities or characteristics of people or animals”; “natural scenery”; “creative or controlling force in the universe”; “type, sort, class”; “accepted standards of basic morality / behaviour / spontaneous attitude”; “man's original or natural condition”. На відміну від усіх значень, поданих в NED, у словнику MWED не

подаються значення типу “physical constitution or drives of an organism”; “Mother Nature”; “talent, skills”, що характеризується певною специфікою у сприйнятті досліджуваного явища в американській лінгвокультурі. Кількість дефініційних рубрик співпадають у словниках типу CED та L.12: “everything in the world that exists by nature, independently of human beings (earth)”; “basic qualities or characteristics of people or animals”; “natural scenery”; “type, sort, class”; “accepted standards of basic morality / behaviour / spontaneous attitude”; “man’s original or natural condition”. Проте дефініція “Mother Nature” подається лише в L.12 , а CED її не фіксує. Значення “creative or controlling force in the universe”; “physical constitution or drives of an organism”; “talent, skills”; “class or size of guns or shot” не подані у словниках L.12 , та CED, оскільки втратили свою значимість з плином часу.

Таблиця 3.1

Лексикографічні подання дефініційних рубрик лексеми ПРИРОДА

Meanings	NED	MWED	CED	L.12
“everything in the world that exists by nature, independently of human beings (earth)”	+	+	+	+
“basic qualities or characteristics of people or animals”	+	+	+	+
“natural scenery”	+	+	+	+
“creative or controlling force in the universe”	+	+	–	–
“type, sort, class”	+	+	+	+
“physical constitution or drives of an organism”	+	–	–	–
“Mother Nature”	+	–	–	+
“talent, skills”	+	–	–	–

“accepted standards of basic morality/behaviour/spontaneous attitude”	+	+	+	+
“class or size of guns or shot”	+	–	–	–
“man’s original or natural condition”	+	+	+	+

Аналіз матеріалу словників синонімів та фразеологізмів дає можливість зробити певні висновки про склад та місце ФКЯП в концептосферах досліджуваних мов.

В англо-американській лінгвокультурі концептосфера *ПРИРОДА* виражена чималим рядом синонімічних лексем (16 ЛО): *Mother Earth, environment, universe, cosmos, wildlife, weather, flora, fauna, countryside, creation, heart, matter, truth, habit, affections, character та ін.*, та утворює розгалужене словотвірне гніздо: *natural, naturalist, naturalistic, naturalize, naturally, naturalness, naturalism, naturopath, naturopathy, naturopathic, naturism, naturist, good-natured*. Лексема *nature* є частиною таких сталих словосполучень, як *Mother Nature, human nature, nature reserve, nature study, nature trail, nature-oriented, laws of nature, call of nature, wonders of nature*. Кількість фразеологізмів із компонентом *nature* є значно меншою: *to go back to nature, nature abhors a vacuum, second nature, against nature, in the nature of something*, проте це все вказує на особливу місткість та актуальність природи та її явищ в англійській лінгвокультурі.

Для визначення головного значення ФКЯП та для виявлення семантичних відношень між субконцептами як його складовими, що його утворюють – *АТМОСФЕРА, АТМОСФЕРНІ ЯВИЩА, ОПАДИ, ВІТЕР, СТИХІЯ* – вважаємо за доцільне опертися на такі лексичні значення двох слів цього поняття, подані в тлумачних словниках:

Nature — “the whole universe and every created, not artificial, thing”
Phenomenon — “a fact or an event, esp. in nature or society” [316; 320].

Таким чином, навколо головного значення ФКЯП, зафіксованому в словнику як *phenomena in nature*, ми можемо змоделювати саме те ЛСП, яке найповніше охоплює увесь лексико-семантичний простір ЛО на позначення явищ природи, які є об’єктиваторами досліджуваного ФК.

Отже, основним номінантом ФКЯП виступає словосполучення *явище природи* як факт або подія, які існують у природі незалежно від людської свідомості та / або можуть бути сприйняті органами чуття або підтверджені свідченнями приладів, особливо, якщо ця подія або факт незвичайні та / або мають науковий інтерес [188]. У роботі прийнято визначення явищ природи як будь-який вияв змін, реакцій та перетворень, що відбуваються в органічному та неорганічному світі, є об’єктом діяльності людини та її пізнання, все те, що не створено діяльністю людини; сукупність особливостей природно-кліматичних умов, законів природи, що впливають на життєдіяльність людини.

Дослідження мовних репрезентантів ФКЯП здійснено із залученням дефініційного та компонентного аналізів для опису семантичної структури та встановлення кількісних параметрів ЛО на позначення явищ природи, що його об’єктивують в англійській та українській мовах.

З огляду на те, що у мовній свідомості будь-якої нації концепти об’єктивуються через різновиди семантичних угруповань (гіпонімічні структури, родо-видові структури, НП, ЛСП (ЛСГ)), то досліджуваний нами ФКЯП можна змоделювати у вигляді НП під аналогічною назвою з його базовими компонентами – ЛСП.

У нашому дослідженні вербалізованою структурою, що відображає субконцепт *АТМОСФЕРА* як одиницю енциклопедичної та етнокультурної інформації, є ЛСП “Atmosphere”. У процесі семантичної інвентаризації ключових ЛО на позначення явищ природи в англійській мові нами виявлена сукупність ієрархічно-організованих лексем, що утворюють 3 мікрополя (далі – МП): “Атмосферні явища”, “Опади”, “Вітри” в межах досліджуваного ЛСП, які

сегментуються на менші угруповання ЛО: 13 ЛСГ: “Optic phenomena”, “Electric phenomena”, “Condensation products”, “Storms”, “Local (exotic winds)”, “Gust winds”, “Light winds”, “Direction Related Winds”, “Rain”, “Snow”, “Geological disasters”, “Water disasters” “Climatic disasters”.

Іменем досліджуваного ЛСП є слово-ідентифікатор, представлене лексемою *atmosphere*, яке не входить до складу поля, але містить у собі значення всіх ЛО, що належать до виділених нами ЛСГ. Важливим аспектом при побудові будь-якого поля є встановлення синонімічних зв'язків між його конститuentами, про що йтиметься в наступних питаннях.

3.2 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного поля “Атмосфера” в українській мові

Реальна дійсність, зокрема сприйняття певних явищ природи, що відбуваються в атмосфері, відображається у свідомості людини у процесі її мислення як накопичення різних за характером та обсягом знань, що репрезентуються в матеріально виражених одиницях мови та дають змогу людині оперувати відповідними вербалізованими структурами мислення. В українській мові такою вербалізованою структурою є ЛСП “Атмосфера”.

Лексико-семантичне поле є одним із засобів об'єктивації ФК. Так, ФКЯП містить інформацію про навколишню дійсність, об'єктивовану у формі 2-х ЛСП: “Атмосфера” та “Стихія”. ЛСП “Атмосфера” в українській мові характеризується великою кількістю ЛО на позначення явищ природи і є домінантним у відношенні до аналогічного ЛСП в англійській мові.

В українській мові словникові визначення слів-ідентифікаторів *ПРИРОДА*, *ЯВИЩА* взяті з ВТСУМ:

Природа — “органічний і неорганічний світ у всій сукупності і зв'язках, що є об'єктом людської діяльності й пізнання, все те, що не створено діяльністю людини; буття, матерія. // Сукупність особливостей рослинного і

тваринного світу, кліматичних умов, рельєфу якої-небудь місцевості, країни” [293, с. 1129].

Явище — “будь-який вияв змін, реакцій, перетворень, що відбувається у навколишньому природному середовищі” [293, с. 1645].

Явища природи — “ознаки, зміни, зумовлені, спричинені законами природи” [293, с. 1645].

Структура ЛСП “Атмосфера” вичленовується із загального складу метеорологічної лексики української мови і охоплює значну кількість слів, що об’єднуються категоріальними семами (або архісемами) ‘дощ’, ‘сніг’, ‘туман’, ‘випари води’, ‘оптичне явище’, ‘електричне явище’, ‘вітер’. Це ЛСП є досить складною — розгалуженою і багаторівневою — організацією складових мікрополів та ЛСГ.

Досліджуване ЛСП “Атмосфера” в українській мові поділяється, насамперед, на 3 МП: “Оптичні явища”, “Електричні явища”, “Результати конденсату”. Кожне виділене поле має власну структуру та специфіку у кількісному та якісному складі у порівнянні з іншим ЛСП “Стихія”, що зумовлюється тим, які саме мікрополя та ЛСГ, із складом ЛО на позначення явищ природи наповнюють кожне з них. В межах ЛСП виділено 12 ЛСГ: “Оптичні явища”, “Електричні явища”, “Продукти конденсату”, “Штормові вітри”, “Місцеві (екзотичні) вітри”, “Легкі вітри”, “Вітри відносно сторін світу”, “Дощ”, “Сніг”, “Літосферні стихії”, “Тідросферні стихії”, “Атмосферні стихії”. У складі кожного ЛСП та мікрополя виділяємо *ядерні компоненти*, які систематично використовуються, є найбільш частотними стосовно інших конститuentів та є обов’язковими для поля, а також *периферійні елементи*, віддалені за значенням від ядерних одиниць, не є високочастотними у вживанні, вказують на суб’єктивний досвід людини у сприйнятті явищ природи.

На основі лінгвостатистичної формули $W_k = \frac{(n + 1) - r}{n}$ (В. Левицький) можемо визначити ядерні та периферійні шари лексики в межах кожного поля.

Чим ближче до пояснюваного слова у словниковій дефініції перебуває слово, що його тлумачить, тим більшою мірою ці слова семантично пов'язані між собою. Приймаючи за порогову величину $W = 0,5$, здійснюємо стратифікацію конститuentного складу ЛСП, інвентаризуючи ЛО у такий спосіб: 1) слова з коефіцієнтом від 0,5 до 1 становлять ядерну частину поля; 2) слова з коефіцієнтом від 0 до 0,5, пов'язані з периферійними значеннями слів-ідентифікаторів, формують периферійну частину ЛСП. Детальніший аналіз кількісного складу ЛСП та мікрополів у досліджуваних мовах представлений у наступних питаннях.

3.2.1 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного мікрополя “*Atmospheric phenomena*” в англійській мові

Організація цього МП представляє собою сукупність ієрархічно-організованих лексем, що утворюють такі ЛСГ: “*Optic phenomena*”, “*Electric phenomena*”, “*Condensation products*”.

Іменем цього поля є фраза-ідентифікатор, представлена штучним словосполученням *atmospheric phenomena*, яке не входить до складу МП, але містить у собі значення всіх ЛО на позначення атмосферних явищ, що належать до виділених нами 3 ЛСГ.

Важливим аспектом при побудові будь-якого поля є встановлення синонімічних зв'язків між його конститuentами. З огляду на це, виділяємо в межах першої ЛСГ “*Optic phenomena*” ЛО з інтегральними семами ‘*optic*’, ‘*phenomenon*’, притаманними для номінативних одиниць цієї ЛСГ.

Розглядаючи структуру ЛСГ “*Optic phenomena*” (6 ЛО), зауважимо, що її утворює невелика кількість ЛО, серед яких, скажімо, лексема *rainbow* є загальноживаною та зрозумілою для носіїв англійської мови так, як і лексема *веселка* для української. Проте, охопити значення лексем типу *white rainbow*, *halo*, *corona*, *optic illusion*, *northern lights* людина просто не встигає, інколи не

може і часто оперує цими поняттями лише у межах своєї лінгвокультури, або ж їх використовують спеціалісти у сфері метеорології.

ЛСГ “Electric phenomena” не є багаточисельною за кількістю номінативних одиниць, що її утворюють, проте становить окреме угруповання слів (9 ЛО): *lightning, ball lightning, summer lightning, sheet lightning, thunder, thunderstorm, thunderclap, thunderbolt, Elma lights*. Інтегральними семами для виділення ЛО саме до цієї ЛСГ є ‘electric’, ‘phenomenon’.

ЛСГ метеорологічної лексики “Condensation products”, складові одиниці якої теж утворюють ядерну частину досліджуваного поля, формуються за допомогою таких синонімічних рядів слів (24 ЛО): *fog, mist, smaze, haze, cloud, vapour, mistiness, cloudiness, murk, drizzle, steam, Scotch mist, spray, condensation; brume, fume, rime (poet.), hoarfrost, white frost, black frost, glazed frost, ground frost, sea fret, glaze*.

Унаслідок інвентаризації усіх ЛО на позначення атмосферних явищ та на основі лінгвостатистичної формули встановлюємо:

1) **ядро** складають ключові 4 ЛО з коефіцієнтом $W = 0,5 - 1$, що містять загальну інформацію, енциклопедичного характеру, є стилістично нейтральними та зрозумілими для пересічної людини: *rainbow, lightning, fog, thunder*;

2) **периферію** формують 35 ЛО з коефіцієнтом $W = 0 - 0,5$, що є віддаленими за значенням від ядерних одиниць та є їхніми частковими синонімами: *white rainbow, halo, corona, optic illusion, northern lights; ball lightning, summer lightning, sheet lightning, thunderstorm, thunderclap, thunderbolt, Elma lights. mist, smaze, haze, cloud, vapour, mistiness, cloudiness, murk, drizzle, steam, Scotch mist, spray, condensation; brume, fume, rime (poet.), hoarfrost, white frost, black frost, glazed frost, ground frost, sea fret, glaze*.

3.2.2 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного мікрополя “Атмосферні явища” в українській мові

Побудова МП “Атмосферні явища” здійснюється шляхом суцільної класифікації усього масиву виявлених ЛО на позначення атмосферних умов, які знаходяться у відношеннях повної або часткової синонімії за ознакою спільності лексичних сем і містить 3 ЛСГ “Оптичні явища”, “Електричні явища”, “Продукти конденсату”.

Досліджувана ЛСГ “Оптичні явища” має свою власну внутрішню організацію і є не чисельною за кількістю номінативних одиниць (10 ЛО): *венці, гало, веселка, міраж, сутінки, Фата-Моргана, зоря, зорина, зоряниця, світанок.*

Ці лексичні одиниці знаходяться у відношенні часткової синонімії одна з одною, вони об’єднані у таку ЛСГ на основі виявлення спільних сем у їхніх словникових дефініціях: ‘атмосфера’, ‘оптичне явище’, ‘заломлення’, ‘світло’.

Кількісний склад ЛСГ “Електричні явища” також відрізняється від вище згаданих ЛСГ, оскільки лише 9 ЛО виділено на основі 3 інтегральних сем ‘атмосфера’, ‘електричне’, ‘явище’ формують її: *атмосферна електрика, блискавка, гроза, грім, метеори, громовиця, грімниця, блискавиця, перун.*

Конституенти ЛСГ “Результати конденсату” формують такий синонімічний ряд ЛО на позначення продуктів конденсату водяної пари (23 ЛО): *туман, іній, ожеледь, ожеледиця, мла, імла, мряка, мороз, мряковина, мрич, негура, опар, поволока, паморока, паморозь, приморозь, наморозь, поморозь, заморозь, намерз, ожеледа, ожелизь, ожеледець.*

У процесі семантичної інвентаризації ключових на позначення атмосферних явищ та на основі лінгвостатистичної формули встановлюємо:

1) **ядро** досліджуваного МП складають ключові 4 ЛО з коефіцієнтом $W=0,5 - 1$, що містять загальну інформацію, енциклопедичного характеру, є стилістично нейтральними та зрозумілими для пересічної людини: *веселка, блискавка, туман, грім;*

2) **периферію** формують 38 ЛО з коефіцієнтом $W = 0 - 0,5$, що є віддаленими за значенням від ядерних одиниць та є їхніми частковими синонімами: *венці, гало, міраж, сутінки, Фата-Моргана, зоря, зорина, зоряниця, світанок, атмосферна електрика, гроза, метеори, громовиця, грімниця, блискавиця, перун, іній, ожеледь, ожеледиця, мла, імла, мряка, мороз, мряковина, мрич, негура, опар, поволока, паморока, паморозь, приморозь, наморозь, поморозь, заморозь, намерз, ожеледа, ожелизь, ожеледець*. Більша чисельність ЛО у периферійній зоні МП “Атмосферні явища” в українській мові свідчить про специфіку словникового вкладу мови на позначення атмосферних явищ у порівнянні з англійською мовою.

3.2.3 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного мікрополя “Wind” в англійській мові

Досліджуючи МП “Wind” вважаємо, що воно є гіперо-гіпонімічною структурою, яка характеризується послідовним включенням ЛСГ у формуванні цього поля, за допомогою яких найповніше семантично об’єктивується ще один досліджуваний субконцепт *VITEP*.

Іменем поля є гіперонім найвищого рівня, виражений багатозначним словом *wind*, денотативне значення якого присутнє у всіх дефініціях лексичних одиниць, що формують це лексико-семантичне поле. Особливістю гіперо-гіпонімічних відношень у межах поля є асиметричність та нерівномірне нарощування парадигматичних утворень, з лакунами — відсутністю гіперонімів на певних рівнях, які складаються з одних еквонімів (слів, які узагальнюються на одному рівні).

Оскільки синонімія характеризується як власне мовне явище, що існує в мові через намагання мовця повніше відобразити об’єктивну дійсність, вважаємо, що синонімічні зв’язки між ЛО на позначення різного вітру в межах досліджуваного МП є правомірними. Проте, відношення гіперонім-гіпонім є частково синонімічним, бо існування синонімічних зв’язків між значеннями

слів, які виражають поняття різних рівнів абстракції, є неможливим (напр.: *tornado* та *sirocco* далеко не є синонімічними).

МП “Wind” є організованим системним комплексом, в межах якого поділяємо всі ЛО на 5 ЛСГ: “Storms”, “Exotic winds”, “Gusty winds”, “Light winds”, “Direction related winds”. Яскраво вираженою ЛСГ є угруповання ЛО, які пронизані синонімічними зв’язками — “Storms”. Значення іменників об’єднуються семою ‘штормовий вітер’ (сема ‘вітер’ з акцентом на сильному прояві руху). Синонімом-домінантою в цій ЛСГ є іменник *storm*, оскільки за його допомогою найчастіше трактують значення інших іменників у словникових дефініціях. У цій групі іменників виділяються певні синонімічні ряди слів. Так, всі іменники (*storm, cyclone, typhoon, tornado, tempest, gale, whirlwind, twister, squall, hurricane, blizzard*) об’єднуються семою ‘велика інтенсивність’, позначаючи сильний порив вітру. Лексеми *cyclone, gale, squall* утворюють синонімічний ряд на основі сем ‘сильний шквал’ та ‘супроводжуючі погодні явища’, а іменники *storm, squall* є синонімами на основі диференційної семи ‘сприйняття сили вітру’ (табл. 3.2).

Проаналізувавши словникові дефініції досліджуваних лексем, застосовуємо в таблиці знак “+” для відображення наявності тієї чи іншої семи у значенні досліджуваних іменників, та знак “—”, якщо ця сема не міститься у визначенні слова. При дослідженні синонімічного ряду цієї групи іменників вважаємо, що для всіх 11 ЛО константними семами є ‘інтенсивність руху’ та ‘тривалість’ згідно з їхніми словниковими дефініціями. Такі ознаки, як ‘сприйняття вітру’ та ‘рух вітру’ не є характерними для всіх видів вітрів, а тільки для іменників *storm, cyclone, tornado, whirlwind* і *twister*. Досліджуючи значення англійських іменників, встановлюємо не абсолютні синонімічні зв’язки між цими лексемами, а лише часткові. Диференційними семами для всіх видів вітрів є ‘місце утворення вітру’ та ‘їх поєднання з іншими атмосферними опадами’. Закономірно, що ці ознаки не дозволяють провести заміну іменника *tornado* на *typhoon*, особливо у мовленні та при перекладі

англомовних текстів, оскільки ці вітри мають різне місце локалізації і така заміна впливатиме на зміст та якість висловлювання.

Таблиця 3.2

Семні структури значень іменників

Семи Ключові слова	‘Інтенсивність вітру’ violent/strong	‘Тривалість’ short / long	‘Сприйняття’ sudden	‘Рух вітру’ circulation	‘Місце утворення’ location	‘Інші погодні явища’ rain, snow, thunder
storm	+ +	- +	+	-	over the ground	+
cyclone	+ -	- +	-	+	over the ground	-
typhoon	+ +	- +	-	-	The Western Pacific	-
tornado	+ +	+ -	-	+	central area of US	-
tempest	+ -	- +	-	-	over the ground	-
gale	- +	+ -	-	-	at sea	+
whirlwind	- +	+ -	-	+	in air	-
twister	+ -	- +	-	+	in air	-
squall	+ -	+ -	+	-	over the ground	+
hurricane	+ +	- +	-	-	The Western Atlantic	-
blizzard	- +	+ -	-	-	over the ground	+

Досліджуючи структурну організацію МП “Wind” в англійській мові, вважаємо, що його слід сприймати не як просте поле з великим наповненням ЛО, а як субконцепт *VITEP*, що є складовим елементом ФКЯП, оскільки основою для його утворення є явища реальної навколишньої дійсності, які містять ціннісно-оцінні компоненти. Для того, щоб людина змогла оцінити будь-який об’єкт, вона повинна “перепустити” його через себе [7, с. 181]. Так,

момент “перепускання”, пережиття та оцінювання такого явища природи, як *вітер* зумовлює утворення та своєрідне сприймання цього субконцепту в свідомості носіїв певної культури. З огляду на це, виокремлюємо ЛСГ “Exotic winds”, які містять в своїх значеннях диференційні семи ‘інтенсивність вітру’, ‘тривалість’, а особливо їх ‘місце утворення’ (30 ЛО): *berg wind (South Africa)*, *bise (central Europe)*, *bora (central Europe)*, *brickfielder (Australia)*, *buran (central Asia)*, *Cape doctor (western Africa)*, *chinook (eastern Rocky Mountains USA)*, *Etesian (eastern Mediterranean)*, *foehn (northern Alps)*, *ghibli (North Africa)*, *haboob (North Africa)*, *harmattan (West Africa)*, *khamisin (Egypt)*, *levanter (Mediterranean)*, *libeccio (western Italy)*, *maestrale (Mediterranean)*, *meltemi (eastern Mediterranean)*, *mistral (southern France)*, *monsoon (South Africa)*, *nor’wester (New Zealand)*, *pampero (South America)*, *shamal (Persian Gulf)*, *simoom/simoon/samiel (Arabia)*, *sirocco (North Africa/South Europe)*, *solano (Spain)*, *southerly buster (South Australia)*, *tramontana (Italy / western Meditterenean)*, *wet chinook (northern / western USA)*, *williwaw (USA / Canada)*, *zonda (Argentina)*.

Слід зауважити, що іменники цієї підгрупи більше тяжіють до гіпонімічних угруповань, ніж до синонімічних. Вважаємо їх еквонімами, які не мають гіперонімів, оскільки вони мають ознаки термінологічних систем у процесі формування та вживання у мові.

Небагаточисельною за кількістю лексичних одиниць є ЛСГ “Gusty winds”. Вони об’єднані в один синонімічний ряд на основі спільних сем ‘порив вітру’, ‘раптовість вітроутворення’ (10 ЛО): *gust*, *blast*, *whiff*, *puff*, *rush*, *blow*, *draught*, *burst*, *outbreak*, *outburst*.

Складові елементи ЛСГ “Light winds” значно відрізняються за значенням від іменників, що формують попередні дві ЛСГ. Вони об’єднуються спільністю категоріальної семи ‘вітроутворення’ з одного боку та сем ‘легкий подув вітру’ і ‘недовготривалість’ з іншого. Цю групу утворюють наступні іменники та іменникові словосполучення (7 ЛО): *air*, *offshore wind*, *choppy wind*, *blow*, *air current*; *breeze*, *zephyr (poet.)*.

Класифікація одиниць, що належать до складу ЛСГ “Direction related winds” відбувається за рахунок видових назв вітру, в залежності від їх посторової орієнтації, напрямку щодо сторін світу) (13 ЛО): *north, boreas, norther, east, south, souther, easterly, westerlies, west, northwester, northwesterly, north-east, south-west.*

Засобами семантичної об’єктивації субконцепту *VITEP* є ЛСГ, об’єднані як синонімічними (*wind-gale-tempest*), так і гіпонімічними (*typhoon, whirlwind, hurricane*) відношеннями. Ці групи слів та словосполучень утворені навколо “імені” досліджуваного субконцепту *VITEP* — його найточнішого об’єктивателя – утворюють одне МП “Wind” із ядерною зоною та периферією, яке можна графічно зобразити у наступний спосіб (рис. 3. 1):

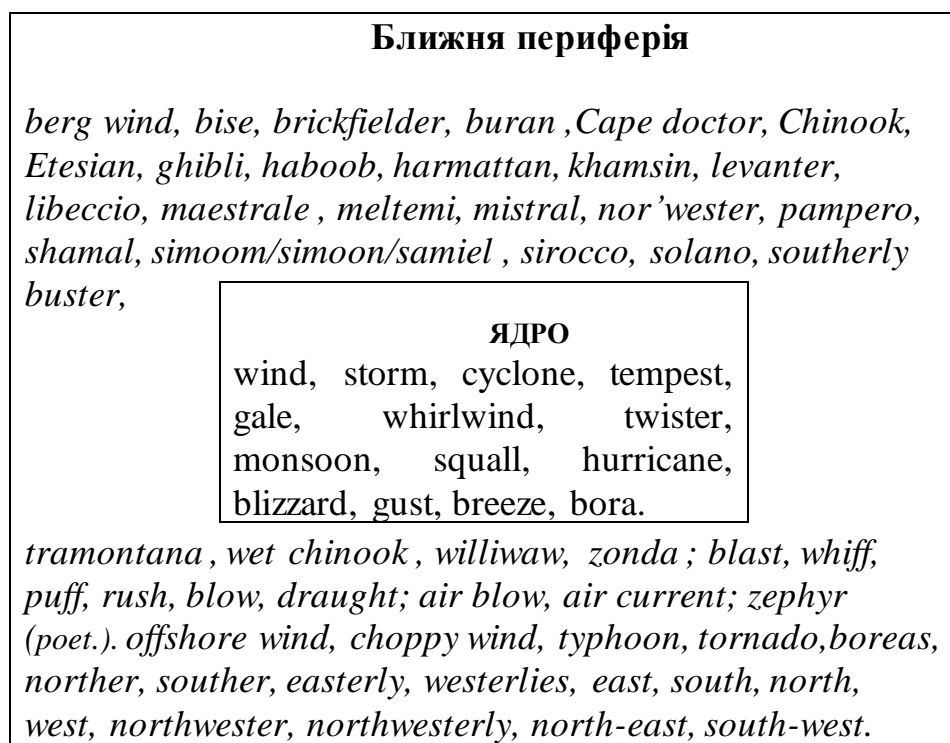

Рис. 3. 1 Структурна модель МП “Wind” в англійській мові

Здійснивши аналіз словникових дефініцій лексем, об’єднаних семантикою слова *wind*, яке є ідентифікатором, домінантою в досліджуваному МП, визначаємо місце розташування ЛО в межах цієї парадигми.

Опираючись на теорію В. Левицького про те, що “чим ближче до тлумачного слова знаходиться інше слово в словниковій дефініції, тим більшим зв’язком характеризується семантика двох слів” [113, с.130], ми віднесли до ядерної зони ті ЛО, які за своїми значеннями є найбільш актуальними і зрозумілими для носіїв англійської мови, а також семантично пов’язаними з центральною лексемою, а відділені за значенням від ядерних ЛО, екзотичні назви вітрів, що є відомими лише для певних лінгвокультур — до периферії.

Почувши слова типу *storm, hurricane, squall, tornado, typhoon* та інші, в людини одразу ж виникає певний образ реальної дійсності, і, незалежно від своєї належності до культури, вона сприймає їх за допомогою “категоризації навколишнього світу в індивідуальній свідомості та схем збереження знань про світ, виявлення особливостей взаємодії мовних та енциклопедичних знань та їх відображення у свідомості мовця крізь призму системи норм і оцінок, виробленої в соціумі” [217, с. 22]. Виходячи з енциклопедичних знань, людина сприйме ці слова або як звичайне природне явище — *winter*, або як стихійне лихо, якщо вона коли-небудь пережила, “перепустила” це явище через своє життя.

Застосувавши польовий підхід до вивчення лексико-семантичної системи мови, ми бачимо структуру, семантичне наповнення та місткість досліджуваного нами субконцепту *BITEP* в англійській мові, який об’єктивується за допомогою МП “Wind”, та можемо зробити наступні висновки:

- 1) конституенти МП “Wind” перебувають у відношеннях часткової синонімії або в гіпонімічних відношеннях;
- 2) особливістю гіперо-гіпонімічних зв’язків у межах МП є асиметричність та нерівномірне нарощування парадигматичних утворень з лакунами — відсутністю гіперонімів на певних рівнях;
- 3) у межах МП “Wind” виокремлюємо 5 ЛСГ;
- 4) ЛО ЛСГ “Storms” об’єднує сема ‘штормовий вітер’ з акцентом на сильному прояві вітру, у цій групі іменників наявні певні синонімічні ряди слів;

5) диференційними семами для всіх видів вітри цієї групи ‘місце утворення вітру’ та ‘їх поєднання з іншими атмосферними опадами’;

6) іменники *tornado* і *typhoon* не є взаємозамінними, оскільки ці вітри мають різне місце локалізації;

7) ЛСГ “Exotic winds” містить у своєму складі 30 ЛО на відміну від української ЛСГ “Екзотичні вітри”, яка чисельно менша;

8) ЛСГ “Gusty winds” об’єднана на основі спільних сем ‘порив вітру’, ‘раптовість вітроутворення’;

9) ЛСГ “Light winds” — на основі сем ‘легкий подув вітру’, ‘недовготривалість’;

10) ЛСГ “Direction related winds” формують 13 ЛО, об’єднані семами ‘напрямок вітру’, ‘сторони світу’.

3.2.4 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного мікрополя “Вітер” в українській мові

ЛО на позначення субконцепту *BITEP* в обох мовах мають неоднакову кількість елементів синонімічного ряду. Хоча МП “Вітер”, за допомогою якого об’єктивується досліджуваний субконцепт, має більший синонімічний ряд в англійській мові, в українській мові налічуються достатні групи іменників, об’єднані інтегральною семою ‘вітер’. Більшість із них є ідеографічними синонімами (такими, що позначають те саме, але відрізняються відтінками значень, наприклад, шторм—шквал—ураган), проте є такі іменники, які формуються у певні групи на основі гіпонімічних зв’язків (бора — тайфун — торнадо), бо не мають гіперонімів і є еквонімами, маючи ознаки термінологічності у процесі формування та вживання у мові.

Досліджуване МП “Вітер” в українській мові є упорядкованим системним утворенням, у складі якого виокремлюємо 4 ЛСГ: “Штормові вітри”, “Місцеві вітри”, “Легкі вітри” та “Вітри відносно сторін світу”.

ЛО погруповані в ЛСГ “Штормові вітри” та об’єднані категоріальною семою ‘сильний вітер’ навколо іменника *шторм*, який є домінантою в цій ЛСГ. Всі ЛО пронизані синонімічним зв’язком, для яких спільними та визначальними є такі семи: ‘інтенсивність/сила’, ‘порив’, ‘довготривалість’, ‘швидкість’ (15ЛО): *вітер, шторм, буря, бора, пилова буря, піщана буря, смерч, тромб, вихор, тропічний циклон, ураган, циклон, шквал, вітровий, хуртовина*. Досліджувані іменники цієї групи забарвлені негативним значенням і часто викликають надмірні емоції при сприйнятті їх у повсякденному житті, оскільки вказують на руйнівний наслідок штормових вітрів.

На відміну від ЛО, які формують ЛСГ “Місцеві або екзотичні вітри” в англійській мові, їх немає так багато в лексикографічних джерелах української мови. Кількісний склад цієї групи дещо відрізняється від англійської мови (24 ЛО): *циклон, фен, мусон, торнадо, сирокко, самум, хамсин, чінук, баргузин, бора, пасат, пилова буря, піщана буря, тайфун, тропічний циклон, тропічний мусон, памперо, афганець, містраль, кара-буран, мехелі, іріфі, уахдж, сарма*. Згідно зі словниковими дефініціями, ці ЛО об’єднуються в одну групу на основі спільності семи ‘вітер’, але диференційними семами щодо інших видів вітрів будуть ‘місце утворення’ та ‘напрямок руху’.

Якщо іменники на позначення місцевих вітрів тяжіють до гіпонімічних відношень, то конституенти ЛСГ “Легкі вітри” пронизані синонімічним зв’язком на основі категоріальної семи ‘вітер’ та диференційних сем ‘легкий, ніжний’ ‘недовготривалий’. Ця ЛСГ характеризується переважно розмовним та поетичним вживанням, а тому не завжди така лексика є зрозумілою для пересічного українця (13 ЛО): *бриз, фен, зефір, легіт, поземка, павітер, степовик, поземок, вітрило, легковій, морський бриз, береговий бриз, степняк*.

Семантичну інвентаризацію ЛО на позначення вітрів відносно сторін світу проводимо на основі сем ‘напрямок’, ‘сторона світу’, застосовуючи їх до ЛО, що утворюють ЛСГ “Вітри відносно сторін світу” (8 ЛО): *східний, західний, північний, південний, північно-східний, північно-західний, південно-східний, південно-західний*. Проаналізувавши семантичний склад словникових дефініцій

ЛО на позначення вітру, виділяємо ядерну та периферійну зони МП, які графічно можна зобразити у наступний спосіб (рис. 3. 2):

Рис. 3. 2 Структурна модель МП “Вітер” в українській мові

Слід зауважити, що структурна організація МП “Вітер” не є чіткою. Кордони між ядерним та периферійним прошарками є досить розмитими, оскільки важко встановити чітку межу між ЛО, які утворюють ці зони в досліджуваному МП. Проте, до ядра поля ми віднесли ті ЛО, які мають 2-3 спільні інтегральні семи зі словом-домінантою *вітер* у досліджуваному полі: ‘більший’, ‘менший’, ‘рух’, ‘потік’, ‘атмосферне’, ‘повітря’, ‘горизонтальний’, ‘напря́м’. Щодо периферійного прошарку, то наявність таких диференційних сем, як ‘сильний’, ‘приємний’, ‘береговий’, ‘місцевий’, ‘низовий’, ‘степовий’ уможливорює віднести такі ЛО до віддаленої зони МП “Вітер”.

Вважаємо, що МП “Вітер” в українській мові — це впорядковане системне утворення, у складі якого виокремлюємо 3 ЛСГ, які утворюють поля з центром та периферією:

1) ЛСГ “Шгормові вітри” об’єднана категоріальною семою ‘сильний вітер’ навколо іменника *шторм*;

2) для ЛСГ “Місцеві вітри” диференційними семами є ‘місце утворення’ та ‘напрямок руху’ вітру;

3) ЛСГ “Легкі вітри” пронизана синонімічним зв’язком на основі категоріальної семи ‘вітер’ та диференційних сем ‘легкий, ніжний’, ‘недовготривалий’ та характеризується поетичним чи розмовним вживанням;

4) ЛСГ “Вітри відносно сторін світу” об’єднана категоріальними семами ‘напрямок’, ‘сторона світу’;

5) ядро МП утворюють ЛО, які мають 2-3 спільні інтегральні семи зі словом-домінантою *вітер*: ‘більший’, ‘менший’, ‘рух’, ‘потік’, ‘атмосферне’, ‘повітря’, ‘горизонтальний’, ‘напрямок’;

б) наявність таких диференційних сем, як ‘сильний’, ‘приємний’, ‘береговий’, ‘місцевий’, ‘низовий’, ‘степовий’ уможлиблює віднести досліджувані ЛО до периферійної зони МП “Вітер”.

3.2.5 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного мікрополя “Precipitation” в англійській мові

Побудова МП “Precipitation” відбувається шляхом суцільної класифікації усього масиву виявлених ЛО на позначення атмосферних умов, які знаходяться у відношеннях повної або часткової синонімії за ознакою спільності сем. З огляду на це, виділяємо в межах досліджуваного МП 2 ЛСГ, згідно з якими визначаємо слова-домінанти *rain* та *snow*. Вважаємо, що саме ці слова є семантично найпростішими, стилістично нейтральними, синтаксично вільними та вживаними.

ЛО погруповані в ЛСГ “Rain” та об’єднані категоріальними семами ‘падати’, ‘вода’, ‘атмосфера’ навколо іменника *rain*, який є домінантою в цій ЛСГ. Всі ЛО пронизані синонімічним зв’язком, для яких спільними та визначальними є наступні семи: ‘інтенсивність/сила’, ‘кількість’,

‘довготривалість’ (37 ЛО): *rainfall, fall, fallout, rainwash, pour, gush, drench, dribble, rainstorm, shower, downpour, cloudburst, rainstorm, outpouring, downfall, the wet, the rains, raindrops, squall, thunderstorm, thundershower, spate, torrent, flood, deluge, sprinkle, drizzle, mizzle, Scotch mist, sleet, flashflood, runoff, rainfall excess, hail, hailstorm, soft hail, rush.*

ЛСГ “Snow” є меншою за кількістю конститuentів (14 ЛО). Вони об’єднуються спільністю категоріальної семи ‘випадати’ ‘вода (замерзла)’, ‘атмосфера’ з одного боку та сем ‘кількість’, ‘тривалість’, ‘швидкість’ та ‘вітер’ з іншого: *flurry, sleet, slush, snowavalanche, first snow, snowfall, snowdrift, newly-fallen snow, snowstorm, snowslide, snowflake, snowpack, blacksnow, blizzard.*

Слід зауважити, що, хоча іменники *rain* та *snow* позначають різні види опадів щодо їх інтенсивності та тривалості, проте вони можуть бути об’єднані спільною семою ‘fall’. За ознакою сильних опадів у вигляді повеней або хуртовин об’єднуються у синонімічний ряд значення наступних іменників: *fall, rainfall, rainstorm, shower, downpour, pour, cloudburst, downfall, outpouring, drizzle, sprinkle, sleet; slush, snowstorm, snowfall, flurry, snowavalanche, hail*, які є спільними як для синонімічного ряду RAIN, так і SNOW.

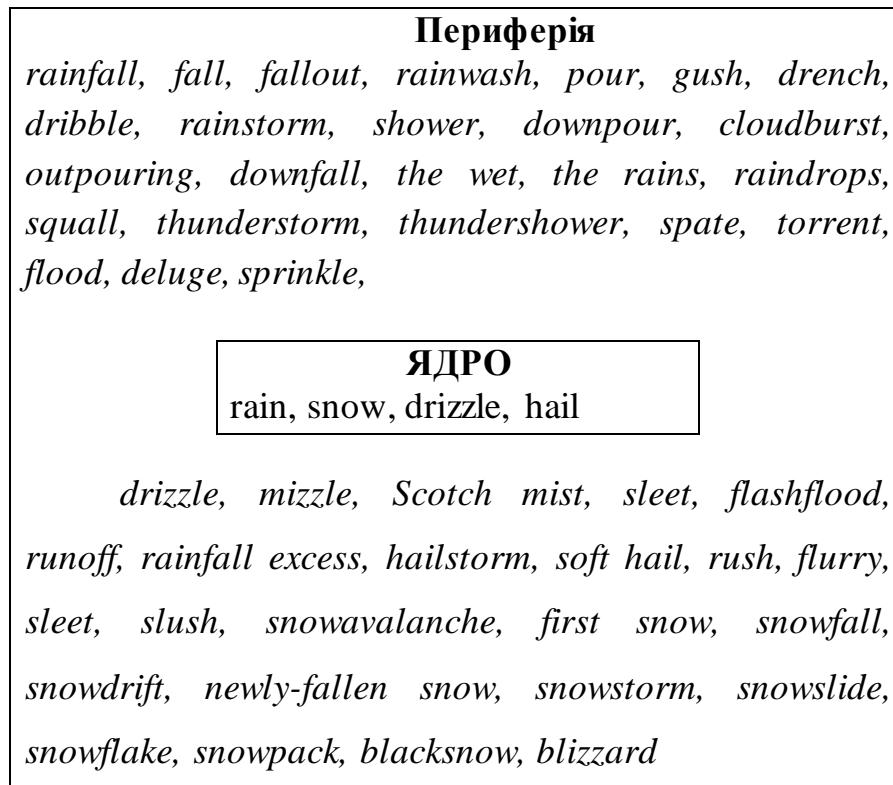
У процесі семантичної інвентаризації ключових ЛО на позначення атмосферних явищ та на основі лінгвостатистичної формули встановлюємо:

1) **ядро** досліджуваного МП складають ключові 4 ЛО з коефіцієнтом $W = 0,5 - 1$, що містять загальну інформацію, енциклопедичного характеру, є стилістично нейтральними та зрозумілими для пересічної людини: *rain, snow, drizzle, hail*;

2) **периферію** формують 49 ЛО з коефіцієнтом $W = 0 - 0,5$, що є віддаленими за значенням від ядерних одиниць та є їхніми частковими синонімами: *rainfall, fall, fallout, rainwash, pour, gush, drench, dribble, rainstorm, shower, downpour, cloudburst, outpouring, downfall, the wet, the rains, raindrops, squall, thunderstorm, thundershower, spate, torrent, flood, deluge, sprinkle, drizzle, mizzle, Scotch mist, sleet, flashflood, runoff, rainfall excess, hailstorm, soft hail, rush,*

flurry, sleet, slush, snowavalanche, first snow, snowfall, snowdrift, newly-fallen snow, snowstorm, snowslide, snowflake, snowpack, blacksnow, blizzard.

Проаналізувавши семантичний склад словникових дефініцій ЛО на позначення дощу та снігу, які є домінантними одиницями для досліджуваного МП “Precipitation”, представляємо модель цього поля графічно у наступний спосіб (рис. 3. 3):

Рис. 3. 3 Структурна модель МП “Precipitation” в англійській мові

Слід зауважити, що структурна організація МП “Precipitation” не є чіткою. Кордони між ядерною та периферійною зонами є досить розмитими, маргінальними, а тому важко встановити чітку межу між ЛО, які можуть належати до ядра одного поля і одночасно до периферії іншого.

3.2.6 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного мікрополя “Опади” в українській мові

Досліджуване МП “Опади” в українській мові сегментується на менші утворення – 2 ЛСГ “Дощ”, “Сніг”, яке наділене чисельністю ЛО, що утворюють синонімічні ряди до ключових лексем *дощ* та *сніг*.

Так, ЛСГ “Дощ” утворюють наступні номінативні одиниці (24) об’єднані категоріальними семами ‘падати’, ‘вода’, ‘атмосфера’ навколо домінантного іменника *дощ*: *дощик*, *льодяний дощ*, *дощовиця*, *мжичка*, *мжа*, *мигичка*, *мряка*, *град*, *градище*, *градобій*, *градопад*, *сльота*, *плюта*, *злива*, *ливень*, *проливень*, *плова*, *залива*, *хляпавка*, *хлющ*, *хвища*, *гроза*, *гололід*, *льодяні голки*.

ЛСГ “Сніг” формують 45 ЛО: *сніжок*, *снігопад*, *снігова крупа*, *круп*, *мокрый сніг*, *буран*, *віхола*, *завихіль*, *завійниця*, *завірюха*, *завія*, *задимка*, *замет*, *заметіль*, *дуявиця*, *куря*, *курява*, *лавина*, *лептавиця*, *метелиця*, *мускола*, *наст*, *охиза*, *поземка*, *пороша*, *пурга*, *сипучка*, *сніговиця*, *сніговій*, *сніжник*, *сніжинка*, *сніжниця*, *фірн*, *фукавиця*, *хвища*, *хуга*, *хурделиця*, *хурделю*, *хурта*, *хуртеча*, *хуртовина*, *шаруга*, *юга*, *снігура*, *кушпела*.

На відміну від англійської мови, яка характеризується чисельністю тих ЛО, які позначають *дощ* різної сили та інтенсивності, з акцентом на кількості його випадань, в українській мові привалюють ЛО на позначення *снігу* з диференційними семами ‘вітер’, ‘кількість’, ‘інтенсивність’. Власне така диференціація у номінації атмосферних явищ пояснюється специфікою кліматичних умов країн, мови яких зіставляються, культурним досвідом носіїв цих мов та особливістю / унікальністю сприйняття та пізнання явищ природи.

Унаслідок семантичної інвентаризації ключових ЛО на позначення атмосферних явищ та на основі лінгвостатистичної формули встановлюємо: *ядро* досліджуваного МП складають ключові 4 ЛО з коефіцієнтом $W = 0,5 - 1$, що містять загальну інформацію, енциклопедичного характеру, є стилістично нейтральними та зрозумілими для пересічної людини: *дощ*, *сніг*, *снігопад*, *град*; а *периферію* формують 66 ЛО з коефіцієнтом $W = 0 - 0,5$, що є віддаленими за

значенням від ядерних ЛО, є їхніми частковими синонімами, носять архаїчний характер, вживаються у розмовному стилі: *льодяний дощ, дощовиця, мжичка, мжа, мигичка, мряка, градище, градобій, градопад, сльота, плюта, злива, ливень, проливень, плова, залива, хляпавка, хлющ, хвища, гроза, гололід, льодяні голки, снігова крупа, крупи, мокрий сніг, буран, віхола, завихіль, завійниця, завірюха, завія, задимка, замет, заметіль, дуявиця, куря, курява, лавина, лептавиця, метелиця, мускола, наст, охиза, поземка, пороша, пурга, сипучка, сніговиця, сніговій, сніжник, сніжинка, сніжниця, фірн, фукавиця, хвища, хуга, хурделиця, хурделю, хурта, хуртеча, хуртовина, шаруга, юга, снігура, кушпела.*

Проаналізувавши семантичний склад словникових дефініцій ЛО на позначення дощу та снігу, які є домінантними одиницями для досліджуваного МП “Опади”, представляємо його структурну модель схематично (рис. 3. 4):

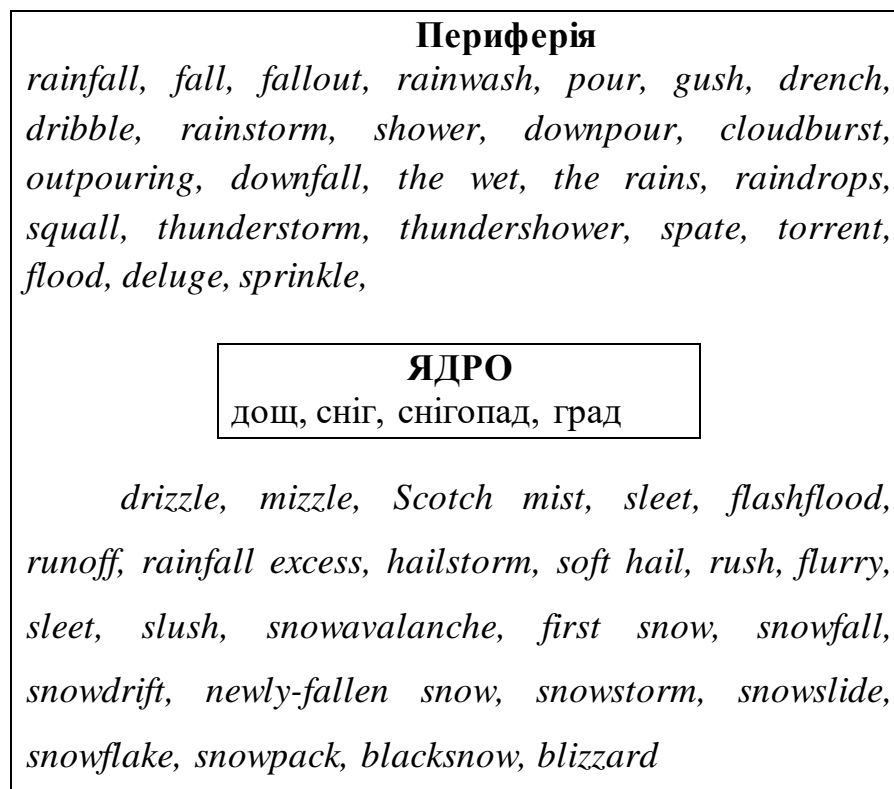

Рис. 3.4 Структурна модель МП “Опади” в українській мові

Проаналізувавши всі досліджувані нами ЛО на позначення атмосферних явищ ми дійшли наступних висновків:

1) ім'я досліджуваного ЛСП “Атмосфера” у зіставлених мовах є гіперонімом до імен виділених 3 МП, а це вказує на те, що дистрибуція гіпероніма є набагато ширшою, ніж гіпоніма;

2) беручи до уваги семантично прості та нейтральні у вжитку ЛО, що складають основний прошарок досліджуваних ЛСГ, вважаємо, що **ядерний** пласт ЛСП “Атмосфера” в англійській мові утворюють 37 ЛО: а в українській мові **ядро** аналогічного ЛСП формують 24 ЛО; до **периферійного** прошарку досліджуваного ЛСП, віднесемо ті ЛО, що характеризуються низькою частотністю вживання або використовуються лише в окремих сферах людської діяльності, наприклад для опису певних кліматичних умов у метеорології: 124 ЛО в англійській мові та 148 ЛО – в українській (табл. 3.3);

3) досліджувана структура ЛСП, що входить до складу НП “Явища природи” є гіперо-гіпонімічною організацією ЛО, на яку завжди впливає специфіка англомовної та україномовної культури, нерівномірне формування словникового складу, географічне положення цих країн та кліматичні умови, в яких проживають етнічні групи.

Таблиця 3.3

Кількісні показники ядерно-периферійної організації ЛСП “Атмосфера” в обох мовах

№	ЛСП	Ядерні одиниці $W= 0,5 - 1$	Периферійні одиниці $W= 0 - 0,5$	Приклади
1.	Атмосфера	англ. – 37ЛО; укр. – 24 ЛО	англ. – 124 ЛО; укр. – 148 ЛО	<u>ядро</u> : англ. <i>rain</i> , <i>fog</i> ; укр. <i>дощ</i> , <i>сніг</i> , <i>туман</i> <u>периферія</u> : англ. <i>rime</i> , <i>fret</i> ; укр. <i>хурта</i> , <i>круп</i>

3.3 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного поля “Disaster” в англійській мові

Негативний вплив людської діяльності на закони природи, зокрема на навколишнє середовище, набуває глобального характеру та відображається у великій кількості лексичних одиниць, значення яких передають пізнавальний та уявний світ людини, її культуру, свідомість, ментальність, зв'язки з природою та й з усім людством. Тому вибір та впорядкування лексем із відображенням поняття “природне / стихійне лихо” становить значний інтерес різноманітністю своєї семантики.

Прокласифіковані англійські іменники розглядаємо у вигляді ієрархічно організованого системного комплексу — ЛСП “Disaster” з урахуванням їх синонімічних та антонімічних зв'язків, що є останньою складовою частиною НП “Явища природи”.

Перед тим, як структурувати досліджувані ЛО в перші дві великі ЛСГ, вважаємо за доцільне ввести визначення понять *natural disaster* та *natural hazards*:

Natural disaster — an accident, such as earthquake or flood, that is not caused by human beings [OALD, 328];

Natural hazard — is an event that has an effect on people resulting from the natural processes in the environment.

A natural disaster is the consequence of the combination of ***a natural hazard*** (a physical event e.g. volcanic eruption, landslide) and ***human activities*** [281].

Як видно із поданих дефініцій, визначення поняття *природне лихо* включає в себе ту *природну небезпеку*, що може виникнути в природі через нераціональне втручання людської діяльності, а тому будемо вважати їх частковими синонімами.

ЛСП “Disaster” складається з менших угруповань: 3 ЛСГ “Geological disasters”, “Water disasters”, “Climatic disasters”. Всі ЛО, що наповнюють ці групи слів, об'єднуються на основі однієї спільної для них семи ‘природне /

стихійне лихо’, проте саме диференційна сема ‘місце утворення’ не дозволяє сприймати їх як синоніми.

Важливим аспектом є питання про синонімію в досліджуваному ЛСП, оскільки в нашому дослідженні існування синонімічних зв’язків неможливе між значеннями слів, які виражають поняття різних рівнів абстракції. Можна стверджувати, що синонімічні ряди розпадаються на пари слів, які важко перехрещуються один з одним, якщо вони відрізняються один від одного різними типами семантичних ознак.

Багаточисельністю лексичних одиниць характеризується перша ЛСГ “Geological disasters” (42 ЛО): *avalanche (dust~; snow~; powdery~; mud~)*, *cutting (bank~)*, *earthquake*, *fall (mud~; dust~; rock~)*, *ablation*, *caving*, *creep*, *lahar*, *landslide*, *sinkhole*, *volcano*, *supervolcano*, *mud volcano*, *erosion (bank~; desert~; geological~; hillslope~; sliding~; soil~)*, *flow (debris~; earth~; mud~; mudrock~; rubble~)*, *soil blowing*, *mud lava*, *mudspate*, *mudstream*, *landslip*, *slough*, *slump*, *landspout*.

Усі ці іменники та іменникові словосполучення об’єднані у ЛСГ на основі спільної категоріальної семи ‘геологічне походження природної стихії’, проте вважаються лише частковими синонімами, які не можуть виконувати функцію взаємозаміни.

ЛСГ “Water disasters” налічує у своєму складі ЛО, значення яких вказують саме на водну стихію, але диференційною семою для них є ‘умови, що породжують водне лихо’ (85): *bore*, *flood*, *limnetic eruption*, *fallout*, *cutting*, *damage (flood~; hail~)*, *debacle*, *deglaciation*, *dystrophy*, *erosion (channel~; flow~; fluvial~; glacial~; gully~; pothole~; raindrop~; ravine~; rill~; splash~; stream~; underwater~; water~; waterfall~)*, *rainfall excess*, *fall*, *fallout*, *floe*, *floeberg*, *flashflood*, *flood flow*, *flurry*, *freshet*, *seafret*, *frost*, *glaciation*, *glacier*, *glaze*, *hoar*, *hoarfrost*, *hood haze*, *brash ice*, *frazil ice*, *ice-film*, *icing*, *inundation*, *mush*, *overflow*, *flood drought*, *low-water drought*, *rain (acid~; blood~; convectional~; cyclonic~; mud~; orographic~, radioactive~, relief~)*, *rainfall*, *leaching rainfall*, *rainwash*, *runoff*, *seaquake*, *seicha*, *storm sewage*, *sleet*, *slush*, *frost smoke*, *spate*, *submersion*,

swirl, thow, tsunami, typhoon, undercutting, underwashing, vapour, wash, waterspout, floodwave, mealstrom, whirlpool.

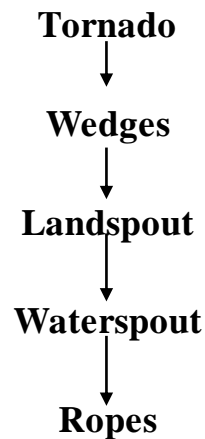
Відбираючи іменники та їх словосполучення в ЛСГ “Climatic disasters”, зауважимо, що між ЛО попередньої та цієї групи не існує чіткого лексичного розмежування і деякі з них можуть бути складниками обох з них. Оскільки лексема *climatic* має в своєму значенні сему ‘те, що відбувається в атмосфері’, то, опираючись на неї, ми формуємо ЛСГ “Cimatic disasters”, яку утворюють наступні англійські іменники та іменникові словосполучення (42 одиниці): *blowing, blizzard, drought, hailstorm, deflation, fallout, heat wave, greenhouse effect, icing, ice storm, fog, freezing, hurricane, tropical cyclone, typhoon, tornado, waterspout, damage (hail~; storm~; wind~), wind erosion, flurry, gale, dust haze, high, hoar, hoarfrost, hood haze, karaburan, monsoon, white rainbow, soil retirement, blowing sand, sandstorm, simoom, smaze, tsunami, williwaw, dry wind, sand-shifting wind, wedge, ropes etc.*

У сучасній метеорологічній та екологічній термінології існує таке поняття, як *quasi-natural hazard* = майже природне лихо [309], яке є досить актуальним і ще порівняно молодим у науці. “Майже природним” воно вважається тому, що лихо, небезпека відбувається за ініціативою людської діяльності при нераціональному використанні природних надбань. Такий вид лиха номінують іменники *deforestation, erosion, flood, landslide, wildfire, firestorm* тощо.

Оскільки явище синонімії є присутнім у досліджуваному ЛСП, і воно розглядається в поєднанні з таким типом семантичних зв’язків, як гіперогіпонімія, яка пронизує ціле поле, то синонімічні зв’язки є правомірними в його межах.

Приміром, яскраво виражену синонімічну групу утворюють ядерні лексеми поля, які об’єднуються спільною семою ‘спустошливий вітер’ (сема ‘вітер’ з акцентом на сильному прояві руху). Синонімом-домінантою є іменник *tornado*, оскільки за допомогою цього слова найчастіше трактується значення іменників у словникових дефініціях. Схематично зобразимо цей синонімічний

ряд лексем від більш загального об'єднуючого поняття до меншого та конкретного:

Спільними семами для досліджуваних ЛО *tornado*, *waterspout*, *landspout*, *wedges*, *ropes* є семи ‘сильний вітер’, ‘велика швидкість вітру’, ‘присутність ‘ока’’, ‘серйозні наслідки’. Диференційні семи ‘утворення над землею’, ‘утворення над морем’, ‘величина вихру’ роблять ці синоніми частковими і невзаємозамінними у контексті, що можна проілюструвати такими прикладами:

“In 1913 in the USA, Cansas State, a great and violent *tornado* took the horses from the field by its whirl, but the farmer stayed alive.= В 1913 році в США, Штат Канзас, велике та жорстоке *торнадо* забрало коней з поля своїм вихром, проте фермер залишився живим”; “Light summer showers and thunderstorm were brought by a *waterspout*, occurring over the ocean. = Легкі літні зливи та грім приніс смерч, що виник над океаном” [310].

Як видно з прикладів, *tornado* та *waterspout* не є повними синонімами, бо диференційною семою для них є ‘місце утворення’. Використовуючи метод компонентного аналізу, порівняємо всі семантичні ознаки, наприклад, іменників *typhoon*, *tornado*, *windstorm*:

Tornado

1. *natural disaster*;
2. *occur in the USA*,
New Zealand, Australia (land);

3. **175- 480 km/h;**
4. *formation: wind, thunder, cloud;*
5. *duration: 1-4 hours;*
6. *season: summer, autumn;*
7. *presence of “eye, eyewall”;*
8. *consequences: devastating.*

Typhoon

1. *natural disaster;*
2. ***occur over the Northwestern Pacific Ocean;***
3. **35 m/s- 305km/h;**
4. *formation: wind, thunder, cloud;*
5. *a few hours;*
6. *season: autumn, summer;*
7. *presence of “eye, eyewall”;*
8. *consequences: devastating*

Windstorm

1. *natural disaster;*
2. ***occur near the coasts of Europe;***
3. **35 m/s;**
4. *formation: cloud, wind;*
5. *duration: a few hours;*
6. *season: summer, autumn;*
7. *presence of “eye, eyewall”;*
8. *consequences: devastating*

Серед восьми сем, які характеризують вибрані три види вітру, зауважимо, що семи 2, 3 є диференційними, які відрізняють вітри за їх значенням, а семи 1, 4, 5, 6, 7, 8 — спільними, які підтверджують те, що іменники *tornado*, *typhoon*, *windstorm* є частковими синонімами. Ще одним прикладом того, що досліджувані лексеми можна розглядати як часткові, а не повні синоніми, є

таблиця 3.4, в якій подаються приклади саме тих ЛО, які лише на перший погляд здаються синонімами:

Таблиця 3.4

Компонентний аналіз ЛО на позначення сильного/стихійного вітру

Семи Лексеми	Утворення	Швидкість вітру	Тривалість	Пора року	Місце утворення	Супроводженн я	Наявність „ока, стіни”	Наслідки
tropical cyclone	wind, cloud, thunderstorm	36-68 m/s	3-5 days	end of summer, beg. of autumn	North Atlantic ocean, The Pacific, Mediterranean Sea	rainfall, waves (at sea), flood	present	serious
depression	wind, cloud thunderstorm	17 m/s	a few hours	any time	The Pacific, the Atlantic	light showers	absent	not serious
Tropical storm	thunderstorm, wind	17-32 m/s	a few hours	any time	The Northwestern Pacific	showers	absent	not serious
typhoon	wind, thunderstorm, cloud	35 m/s-355k m/h	a few hours	summer-autumn	The Northwestern Pacific	rainfall, flood	present	devastating
hurricane	wind, thunderstorm, cloud	35-68 m/s	a few hours-some days	summer-autumn	everywhere	hailstorm, rainfall	present	devastating
willy-willy	wind, thunderstorm, cloud	35-68 m/s	a few hours-some days	summer-autumn	East coasts of Australia	hailstorm, rainfall	present	devastating
windstorm	wind, thunderstorm, cloud	35-68 m/s	a few hours	summer-autumn	Coasts of Europe	lightning, heavy rain, flood	present	devastating
whirlwind	wind, dust, thunderstorm	35-68 m/s	a few hours	summer-autumn	Europe	thunderstorm	present	devastating
tornado	wind, thunderstorm, cloud	175-480 km/h	1-4 hours	spring, summer, autumn	The USA, New Zealand	lightning, heavy rain, flood	present	devastating

Наведені дані в таблиці можна порівняти з прикладами публіцистичного характеру, що дає змогу зрозуміти відповідність вживання тієї чи іншої лексики:

“The most devastating tornado in American history, *The Great Tri-State Tornado* ripped through Missouri, Illinois, and Indiana on March 18, 1925; it left four completely destroyed towns.= Найбільш спустошливе торнадо в історії Америки, Велике 3-Штатне Торнадо, пронеслось через штати Міссурі, Іллінойс та Індіана 18 березня, 1925 року; воно залишило 4 повністю зруйновані міста” [310].

“*Hurricane Katrina* started a *tropical storm* in the Atlantic Ocean in August of 2005; many people died and others — left without homes.= Ураган Катріна спровокував тропічний шторм в Атлантичному океані в серпні 2005; багато людей загинуло, а решта залишилися без домівок” [310].

“The most *intense storm* on record was *Typhoon Tip* in the Northwestern Pacific Ocean in 1979 which had maximum sustained wind speed of 305km/h.= Рекордним найінтенсивнішим штормом став Тайфун Тіп у Північно-Західному Тихому океані в 1979 році, який розвинув максимальну швидкість вітру до 305 км/год” [310].

“On April 10, 1991, what was either a strong tropical depression or a *weak tropical storm* formed in the eastern Southern Atlantic, recorded by weather satellites off the coast of Angola.= 10 квітня 1991 року, чи то сильний тропічний вітер, чи то слабкий тропічний шторм виник на східному узбережжі Південного Атлантичного океану, зареєстрований погодними сателітами на берегах Анголи” [310].

“The USA is always called “*the country of tornadoes*”, while in Europe people suffer from violent *windstorms* or *hurricanes*.= США зазвичай називають “країною торнадо”, в той час коли люди в Європі страждають від жорстоких вітрових штормів або ураганів” [310].

“Occasionally, a *hurricane* that evolves into an *extratropical cyclone* can reach western Europe, including *Hurricane Gordon*, which spread high winds across Spain and the British Isles in September 2006. = Випадково ураган, який переростає в

екстра тропічний циклон, може сягнути західної Європи, включаючи Ураган Гордон, що поширив свої сильні вітри над Іспанією та Британськими островами у вересні 2006 року” [310].

Як видно з тексту, кожен вид вітру має певне місце утворення, свою сферу вживання; вони є частковими синонімами, їх взаємозамінність в тексті може спричинити нерозуміння змісту висловлювання та аномальність речення. Крім того, з 1953 року переважну кількість торнадо в США метеорологи називають жіночими іменами згідно списку, в якому найбільш вживані імена жінок подаються в алфавітному порядку. Проте, урагани та торнадо, які нанесли наймасштабнішої шкоди країні (Ураган Катріна, 2005 р.), викреслюються із списку і ніколи не будуть більше використовуватися для позначень таких стихій.

Для ЛСП “Disaster” поряд із синонімією характерною є контрарна антонімія (відсутність — присутність атмосферних опадів). Беручи до уваги іменники, що належать до різних ЛСГ, утворимо нові антонімічні ряди, які відрізняються за категоріями інтенсивності та оцінки (наприклад, *heatwave — draught — wildfire; flood — avalanche — landslide/mudslide*).

Якщо контрарна антонімія існує лише між декількома іменниками цього ЛСП, то комплементарна антонімія, що характеризується взаємовиключною опозицією присутність-відсутність ознаки, структурує ціле поле, виявляючись на всіх рівнях гіперо-гіпонімічної структури.

Ім’я поля, значення іменника *disaster*, є гіперонімом для значень **ядерних** ЛО (13) *avalanche, lahar, landslide, earthquake, volcano, flood, seaquake, tsunami, typhoon, drought, hailstorm, hurricane, sandstorm*.

Значення лексем *avalanche (dust~; snow~; powdery~; mud~), cutting (bank~), fall (mud~; dust~; rock~), ablation, caving, creep, supervolcano, mud volcano, erosion (bank~; desert~; geological~; hillslope~; sliding~; soil~), flow (debris~; earth~; mud~; mudrock~; rubble~), soil blowing, mud lava, mudspate, mudstream, landslip, slough, slump, landspout, bore, limnetic eruption, fallout, cutting, damage (flood~; hail~), debacle, deglaciation, dystrophy, erosion (channel~;*

flow~; fluvial~; glacial~; gully~; pothole~; raindrop~; ravine~; rill~; splash~; stream~; underwater~; water~; waterfall~), rainfall excess, fall, fallout, floe, floeberg, flashflood, flood flow, flurry, freshet, seafret, frost, glaciation, glacier, glaze, hoar, hoarfrost, hood haze, brash ice, frazil ice, ice-film, icing, inundation, mush, overflow, flood drought, low-water drought, rain (acid~; blood~; convectional~; cyclonic~; mud~; orographic~, radioactive~, relief~), rainfall, leaching rainfall, rainwash, runoff, seicha, storm sewage, sleet, slush, frost smoke, spate, submersion, swirl, thow, undercutting, underwashing, vapour, wash, waterspout, floodwave, mealstrom, whirlpool, blowing, deflation, heat wave, greenhouse effect, ice storm, fog, freezing, tropical cyclone, waterspout, damage (hail~; storm~; wind~), wind erosion, gale, dust haze, high, hood haze, karaburan, monsoon, white rainbow, soil retirement, blowing sand, simoom, smaze, williwaw, dry wind, sand-shifting wind, wedge, ropes меншою чи більшою мірою відхиляються від семантики ядерних лексем, що надає периферії ЛСП “Disaster” вигляд прошаркового утворення.

“Будь-яке слово в природній мові можна вжити таким чином, що речення стане аномальним”, — вважають американські лінгвісти Дж. Фодор, Дж. Макколі, У. Вейнрейх [230]. “Вирішення неоднозначності, — вважає Дж. Макколі, — вимагає [126, с. 242] не тільки володіння певною мовою, але й певних знань про зовнішній світ”.

Таким чином, лексична семантика мови є дзеркалом, яке відображає життя суспільства, його взаємодію з природою, виявляє спільні та диференційні риси в сприйнятті народами різних природних явищ.

Таким чином можемо зробити наступні висновки, що:

1) ЛО на позначення поняття *disaster* не є хаотичним нагромадженням одиниць; це ієрархічно впорядкована система лексичних одиниць — ЛСП “Disaster”, у межах якого відстежуються явища синонімії, комплементарної та контрапної антонімії;

2) це поле об’єднує 3 ЛСГ, між якими встановлюються вертикальні та горизонтальні зв’язки (вертикальні зв’язки ґрунтуються на ієрархічних

семантичних зв'язках між одиницями поля: конкретні значення залучаються до значень більш загальних, що відтворено такими феноменами мови, як гіперо-гіпонімія; горизонтальні зв'язки мають місце між одиницями цих груп, які є суміжними в ієрархічній структурі);

3) ЛСГ “Geological disasters” утворена на основі спільної категоріальної семи ‘геологічне походження природної стихії’;

4) ЛСГ “Water disasters” — на основі семи ‘умови, що породжують водне лихо’;

5) ЛСГ “Climatic disasters” — на основі семи ‘те, що відбувається в атмосфері’.

Усі ЛО, що наповнюють ці групи слів, об'єднуються на основі однієї спільної для них семи ‘природне / стихійне лихо’, проте саме диференційна сема ‘місце утворення’ не дозволяє сприймати їх як синоніми. При цьому поняття *природне лихо* (natural disaster) включає в себе ту *природну небезпеку* (natural hazard), що може виникнути в природі через нераціональне втручання людської діяльності.

3.4 Семантичні ознаки компонентів лексико-семантичного поля “Стихія” в українській мові

ЛСП “Стихія” в українській мові є досить чітко окресленою цілісністю, що складається з трьох ділянок (ЛСГ), кожна з яких має свою власну будову та різний ступінь відкритості для поповнення.

Надзвичайні ситуації природного походження в Україні виникають через ряд факторів, зокрема, особливості географічного положення України, атмосферні процеси, наявність гірських масивів, підвищень, близькість теплих морів та ін. Також, величезною “рушійною силою” природних стихійних явищ є людська діяльність. Природні стихійні лиха зумовлюють різноманітність кліматичних умов. Унаслідок взаємодії всіх цих факторів виникають небезпечні стихійні явища. В більшості випадків вони мають катастрофічний

характер. Стихійні явища часто виникають в комплексі, що значно посилює їх негативний вплив.

Перед тим, як систематизувати ЛО на позначення стихійних явищ, введемо визначення поняття *стихійні лиха* – це природні явища, які призводять до порушення нормальної діяльності населення, загибелі людей, руйнування і знищення матеріальних цінностей [60, с. 65]. Досліджувані ЛО поділяємо на три ЛСГ за причиною їх виникнення: “Літосферні або тектонічні”, “Гідросферні або топологічні” та “Атмосферні або метеорологічні”.

ЛСГ “Літосферні стихії” налічує у своєму складі 18 ЛО, семантичне наповнення яких вказує на змінні та руйнівні процеси, які відбуваються в надрах землі: *вулкан, землетрус, селі, зсуви, вирубування лісу, осипи, просадки земної поверхні, оповз, оповзень, потік, плин, плав, лава, вируб, рубання, поруб, вирубка, порубка*. Зважаючи на різновидність цих стихійних лих, включимо до цієї групи 21 словосполучення (прикметник + іменник), які вказують на силу, інтенсивність та руйнівний характер згаданих стихій: *непомітний, слабкий, помірний, сильний, руйнівний, спустошувальний, знижувальний, катастрофічний* — *землетрус, повільні, середні, швидкі* — *зсуви, поверхневі, глибокі, кам'яні, ґрунтові* — *зсуви, катастрофічні, потужні, грязеві, грязекам'яні, водокам'яні* — *селі; активний* — *вулкан* тощо.

Щодо обвалів та осипів, то ці лексичні одиниці вказують на їхній напів природній характер. Такі явища можуть бути природними лише на 20%, а найчастіше (до 80%) сучасні обвали пов'язані з антропогенним фактором. Вони виникають переважно при неадекватному проведенні робіт, при будівництві, гірських розробках та вирубуванні лісів.

Характерною ознакою семантичного наповнення ЛО у ЛСГ “Гідросферні або топологічні” є присутність у їх дефініціях активних сем ‘поверхня землі’, ‘вода’. Кількісний склад цього угруповання складає 15 одиниць: *повені, снігові лавини, шторми, цунамі, зсуви, обвали, осипи, просадки земної поверхні, хвиля, ріка, абразія, карст, грязева лава, грязевий потік, лавина*. Слід зауважити, що ЛО цієї ЛСГ не мають чіткого лексичного розмежування, а тому можуть

належати до складу ЛСГ “Літосферні або тектонічні” та “Гідросферні або топологічні”.

Небезпечні метеорологічні явища, що мають місце в Україні, зробили великий вплив на збільшення кількісного складу ЛО у лексикографічних джерелах сучасної української мови. Чисельністю таких ЛО відзначається третя ЛСГ “Атмосферні або метеорологічні” стихійні лиха, які об’єднуються між собою спільною семою ‘в атмосфері’ (33 одиниці):

шторм, буря, бора, пилова буря, смерч, тромб, вихор, тропічний циклон, ураган, циклон, шквал, вітровій, хуртовина, торнадо, тайфун, град, злива, гроза, ожеледь, ожеледиця, блискавка, грім, посуха, льодяний дощ, туман, цунамі, повінь, спека, парниковий ефект, кислотний дощ, ерозія земної поверхні, радіоактивний дощ, кров’яний дощ.

Вважаємо, що ідентифікатор *стихія* є домінантною для всіх вище згаданих ЛО і є іменем досліджуваного поля. Структура цього поля пронизана гіперо-гіпонімічними, синонімічними та антонімічними зв’язками на всіх рівнях розподілу ЛО.

Ядерну зону ЛСП “Стихія” утворюють ті ЛО, що є нейтральними та найбільше характеризують ті явища природи, які мають руйнівний характер (17 одиниць): *вулкан, землетрус, шторм, буря, ураган, шквал, хуртовина, град, злива, гроза, ожеледь, блискавка, грім, посуха, повінь, спека, лавина.*

Ті ЛО, значення яких дещо відхиляються від семантики ядерних одиниць цього ЛСП, утворюватимуть **периферійний** прошарок (49 одиниць):

зсуви, оповзень, оповз, плин, плав, лава, хвиля, ріка, вируб, рубання, поруб, вирубка, порубка, абразія, грязева лава, грязевий потік, карст, парниковий ефект, ерозія земної поверхні, радіоактивний дощ, кров’яний дощ, кислотний дощ, тропічний циклон, метеоритний дощ, бора, цунамі, циклон, торнадо, тайфун, льодяний дощ, ерозія, смерч, тромб, снігові лавини, пилова буря, піщана буря, грязеві потоки, просадки земної поверхні, вирубування лісу, осипи, вихор, туман, вітровій, селі, посушливий вітер, вітрова ерозія, грязевий дощ
(табл. 3.5)

Отже, проаналізований лексичний матеріал дає змогу зробити такі висновки:

1) ЛСП “Стихія” є структурною впорядкованою одиницею в межах НП “Явища природи”, що поділяється на 3 ЛСГ;

2) ЛСГ “Літосферні або тектонічні стихії” вказує на змінні та руйнівні процеси, які відбуваються у надрах землі;

3) ЛСГ “Гідросферні або топологічні стихії” визначається наявністю у дефініціях сем ‘поверхня землі’, ‘вода’;

4) ЛСГ “Амосферні або метеорологічні стихії” має спільну сему ‘в атмосфері’ та є найчисельнішою в українській мові порівняно з англійською, що пояснюється особливістю кліматичних умов країни;

5) будучи структурними одиницями ЛСП та МП, як “Атмосфера” та “Вітер”, ЛО на позначення стихійних лих характеризуються диференційними семами ‘руйнівний’, ‘стихийний’, що робить їх ядерними в цьому полі, але переносять у зону периферії інших полів;

6) небезпечні метеорологічні явища, що мають місце в Україні, зробили великий вплив на збільшення кількісного складу ЛО у лексикографічних джерелах сучасної української мови.

Таблиця 3.5

Кількісні показники ядерно-периферійної організації ЛСП “Стихія” в обох мовах

№	ЛСП	Ядерні одиниці $W= 0,5 - 1$	Периферійні одиниці $W= 0 - 0,5$	Приклади
1.	Стихія	англ. – 13ЛО; укр. – 17 ЛО	англ. – 156 ЛО; укр. – 49 ЛО	<u>ядро</u> : англ. <i>volcano, storm</i> ; укр. <i>землетрус</i> , <i>повінь</i> <u>периферія</u> : англ. <i>ice-film</i> ; укр. <i>кров’яний дощ</i> , <i>плин</i> , <i>ерозія</i>

Висновки до розділу 3

Під поняттям *natural phenomena* розуміємо сукупність кліматичних умов (атмосферні опади, вітри) та геологічні процеси (стихійні / природні лиха), що виникають як природно, так і внаслідок людської діяльності; природні умови, що зазнають глобальних змін і впливають на особливості існування людини, тваринного та рослинного світу, — а тому ФКЯП вважаємо гіпонімом концептосфери *ПРИРОДА*.

Так, в англійській мові ЛСП “Atmosphere” утворене з 3 МП “Atmospheric phenomena”, “Precipitation”, “Wind” та 10 ЛСГ.

МП “Atmospheric phenomena” поділяється на 3 ЛСГ: ЛСГ “Electric phenomena” та ЛСГ “Optic phenomena” є небагаточисельними; ЛСГ “Condensation products” містить ЛО на позначення усіх процесів, що відбуваються в атмосфері внаслідок випаровування води.

У межах МП “Precipitation” виділено 2 ЛСГ, утворені навколо слів-домінант *rain, snow*. Ядерний пласт досліджуваного МП утворюють семантично прості та нейтральні у вжитку ЛО, периферійний прошарок — лексеми з низькою частотністю вживання, що використовуються для опису певних кліматичних умов у метеорології.

МП “Wind” поділяється на 5 ЛСГ. Субконцепт *ВІТЕР* в англійській мові об’єктивується за допомогою МП “Wind”, конституенти якого перебувають у відношеннях часткової синонімії, або в гіпонімічних відношеннях. Особливістю гіперо-гіпонімічних зв’язків у межах поля є асиметричність та нерівномірне нарощування парадигматичних утворень з лакунами — відсутністю гіперонімів на певних рівнях.

У межах досліджуваного МП ЛСГ “Storms” об’єднує сема ‘штормовий вітер’ з акцентом на сильному прояві вітру. Диференційними семами для всіх видів вітрів цієї групи ‘місце утворення вітру’ та ‘їх поєднання з іншими атмосферними опадами’. Так, іменники *tornado* і *typhoon* не є взаємозамінними, оскільки ці вітри мають різне місце локалізації. ЛСГ “Exotic winds” містить у

своєму складі значно більше ЛО на відміну від української ЛСГ “Екзотичні вітри”, яка чисельно менша. ЛСГ “Gusty winds” об’єднана на основі спільних сем ‘порив вітру’, ‘раптовість вітроутворення’. ЛСГ “Light winds” — на основі сем ‘легкий подув вітру’, ‘недовготривалість’, ЛСГ “Direction related winds” формують ЛО на позначення напрямку вітру щодо сторін світу.

Лексеми на позначення поняття *disaster* не є хаотичним нагромадженням одиниць; це ієрархічно впорядкована система лексичних одиниць — ЛСП “Disaster”, у межах якого відстежуються явища синонімії, комплементарної та контрарної антонімії. Це поле об’єднує ряд ЛСГ, між якими встановлюються вертикальні та горизонтальні зв’язки.

ЛСГ “Geological disasters” утворена на основі спільної категоріальної семи ‘геологічне походження природної стихії’, ЛСГ “Water disasters” — семи ‘умови, що породжують водне лихо’, ЛСГ “Climatic disasters” — семи ‘те, що відбувається в атмосфері’. Всі ЛО, що наповнюють ці групи слів, об’єднуються на основі однієї спільної для них семи ‘природне / стихійне лихо’, проте саме диференційна сема ‘місце утворення’ не дозволяє сприймати їх як синоніми. При цьому поняття *природне лихо* (natural disaster) включає в себе ту *природну небезпеку* (natural hazard), що може виникнути в природі через нераціональне втручання людської діяльності.

В українській мові ЛСП “Атмосфера” утворене з 3 МП “Атмосферні явища”, “Опади”, “Вітер” та 10 ЛСГ.

МП “Атмосферні явища” поділяється на 3 ЛСГ: ЛСГ “Електричні явища” та ЛСГ “Оптичні явища” характеризуються однаковою кількістю ЛО порівняно з аналогічними ЛСГ в англійській мові; ЛСГ “Продукти конденсату” містить ЛО, що носять архаїчний характер у найменуваннях певних ЛО на позначення продуктів конденсату.

У межах МП “Опади” виділено 2 ЛСГ, представлені синонімічними рядами навколо ядерних ЛО *rain, snow*. Ядро досліджуваного МП утворюють семантично прості та стилістично нейтральні у вжитку ЛО, а периферію – ЛО, віддалені за значенням від ядерних одиниць.

У процесі вербалізації субконцепту *АТМОСФЕРА* в англomовній картині світу простежується ознака процесуальності та довготривалості, а в українській — ознака статичності.

Як в англійській, так і в українській мовах структурна організація ЛСП “Атмосфера” є гіперо-гіпонімічним утворенням ЛО, на яке впливає мовна організація, функціонування, географічні та кліматичні умови проживання.

Хоча МП “Wind” має більший синонімічний ряд в англійській мові, в українській мові налічуються достатні групи іменників, об’єднані інтегральною семою ‘вітер’. Більшість із них є ідеографічними синонімами (такими, що позначають те саме, але відрізняються відтінками значень, наприклад, *шторм—шквал—ураган*), проте є такі іменники, які формуються у певні угруповання на основі гіпонімічних зв’язків (*бора—тайфун—торнадо*), бо не мають гіперонімів і є еквонімами, маючи ознаки термінологічності у процесі формування та вживання у мові. У складі ЛСП “Вітер” виокремлюємо 4 ЛСГ. ЛСГ “Штормові вітри” об’єднана категоріальною семою ‘сильний вітер’ навколо іменника *шторм*.

Для ЛСГ “Місцеві вітри” диференційними семами є ‘місце утворення’ та ‘напрямок руху’ вітру.

ЛСГ “Легкі вітри” пронизана синонімічним зв’язком на основі категоріальної семи ‘вітер’ та диференційних сем ‘легкий, ніжний’, ‘недовготривалий’ та характеризується поетичним чи розмовним вживанням; ЛСГ “Поривчасті вітри” відсутня в українській мові порівняно з англійською, що пояснюється диференціацією найменувань різних видів вітрів в англійській мові.

ЛСГ “Вітри відносно сторін світу” формують ЛО з категоріальними семами ‘напрямок руху’ та ‘сторона світу’ в обох мовах.

ЛСП “Стихія” поділяється на 3 ЛСГ. ЛСГ “Літосферні або тектонічні стихії” вказує на змінні та руйнівні процеси, які відбуваються у надрах землі. ЛСГ “Гідросферні або топологічні стихії” визначається наявністю у дефініціях сем ‘поверхня землі’, ‘вода’. ЛСГ “Амосферні або метеорологічні стихії” має

спільну сему ‘в атмосфері’ та є чисельнішою в українській мові. Будучи структурними одиницями таких ЛСП та МП, як “Атмосфера” та “Вітер”, ЛО на позначення атмосферних явищ та стихійних лих характеризуються диференційними семами ‘руйнівний’, ‘стихійний’, що робить їх ядерними в цьому полі, але переносить у зону периферії інших полів. Небезпечні метеорологічні явища, що мають місце в Україні, зробили великий вплив на збільшення кількісного складу ЛО у лексикографічних джерелах сучасної української мови.

Основні положення розділу відображено у відповідних публікаціях автора [152; 153; 154; 156; 157; 158].

РОЗДІЛ 4

КОГНІТИВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ФРЕЙМОВОГО КОНЦЕПТУ ЯВИЩА ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Будучи фрагментом англійської та української мовної картини світу, ФКЯП є складним багат шаровим утворенням, у межах якого відображається культурно-історична детермінованість формування відповідної когнітивно-прагматичної сфери буття. Лексичне наповнення ФК залежить від взаємодії внутрішніх та зовнішніх факторів, які виражають певну оцінку та ціннісність, емоційні переживання, індивідуальне сприйняття природних явищ.

Для порівняльного аналізу ФКЯП в англійській та українській мовах ми обрали лише певні ЛО, які вважаємо домінантними у синонімічних рядах, а водночас найбільш вживаними, зрозумілими та стилістично нейтральними для двох лінгвокультур: *rain* — дощ, *fog* — туман, *wind* — вітер, *thunder* — грім, *storm* — шторм. Оскільки лексико-семантична структура цих одиниць існує у свідомості людини і відображає фрагменти пізнання кліматичних умов реального світу, тому вони є *субконцептами* — ідеальними утвореннями у чуттєво-образних уявленнях, що формують ФКЯП, який пронизаний етнопсихологічними особливостями поведінки людей за певних погодних умов.

Описуючи структуру субконцептів *ОПАДИ*, *ТУМАН*, *ВІТЕР*, *ГРОЗА*, опираємось на теорію, запропоновану Р. Фрумкіною, в якій розрізняємо ядро та периферію концепту [233]. Ядро базується на словникових значеннях тієї чи іншої лексеми. Матеріали тлумачних та фразеологічних словників, а також словників синонімів досліджуваних мов дають можливість виявити лінгвокультурну специфіку вираження цих субконцептів та встановити лексичну лакунарність між їхніми конститuentами в англійській та українській мовах. Периферія субконцепту — це суб'єктивний досвід, різноманітні прагматичні складники лексем, асоціації, залучені прислів'я та приказки тощо [132, с. 30–31].

4.1 Концептуальні ознаки номінативного поля “Natural phenomena” в англійській мові

Проаналізувавши тематичні класифікації Н. Ситяніної, яка наводить 4 класифікації найменувань явищ природи:

- 1) класифікація найменувань явищ природи за їх сутністю;
- 2) класифікація за їх онтологічним статусом;
- 3) класифікація з погляду їх впливу на людину;
- 4) класифікація за їх періодичністю [188, с. 13];

А. Пихтеевої, яка, досліджуючи явища природи у говорах Середнього Приіртіштя, виділяє такі ЛСГ:

- 1) найменування типів погоди;
- 2) найменування атмосферних опадів;
- 3) найменування видів вітру;
- 4) найменування станів води;
- 5) найменування видів річного льоду;
- 6) найменування видів снігового покриву [165, с. 6];

А. Малюги, яка виділяє 3 основні тематичні групи:

- 1) атмосферні явища природи;
- 2) гідрологічні явища природи;
- 3) геологічні явища природи [128, с. 73];

пропонуємо власну схему тематичної класифікації найменувань явищ природи з огляду на сферу походження явищ природи, їх інтенсивність, екзотичність та надмірність в межах НП “Явища природи”:

- 1) атмосфера:
  - а) найменування атмосферних явищ;
  - б) найменування видів вітру;
  - в) найменування опадів;
- 2) стихія:
  - а) найменування літосферних стихій;

б) найменування гідросферних стихій;

в) найменування атмосферних стихій.

Аналіз когнітивних ознак об'єктивації ФКЯП здійснено на основі об'єднання всіх його репрезентантів у *номінативне поле*, під яким розуміємо сукупність мовних засобів у відкритій, динамічній, впорядкованій семантичними відношеннями ієрархії, перетину та доповнення системі, яка служить для диференційованого позначення семантичного континууму та характеризується домінантою-ідентифікатором (іменем фреймового концепту) [164; 169] та ін. У запропонованій роботі до НП входять прямі та похідні номінації досліджуваного фреймового концепту та його складових (субконцептів), спільнокореневі слова, фразеологічні одиниці та метафоричні номінації.

У концептуальній картині світу ФК є багатовимірною когнітивною структурою, який сегментується у мово-мисленні людини на менші утворення – *субконцепти* – для точнішої його об'єктивації у мовній картині світу. Виокремлення субконцептів ФКЯП проведено за певною схемою: дефініція як окреме значення співвідноситься з поняттям, яке представляє визначену структуру знання на науковому етапі; у структурі значення виділено компоненти дефініції (семи), які належать окремим одиницям поля, сукупність яких утворює когнітивні ознаки. Аналізована дефініція репрезентує НП у мовній картині світу, яке співвідноситься з ФК у концептуальній картині світу, а ЛСП у мовній картині світу відповідають субконцепти – у концептуальній (рис. 4.1).

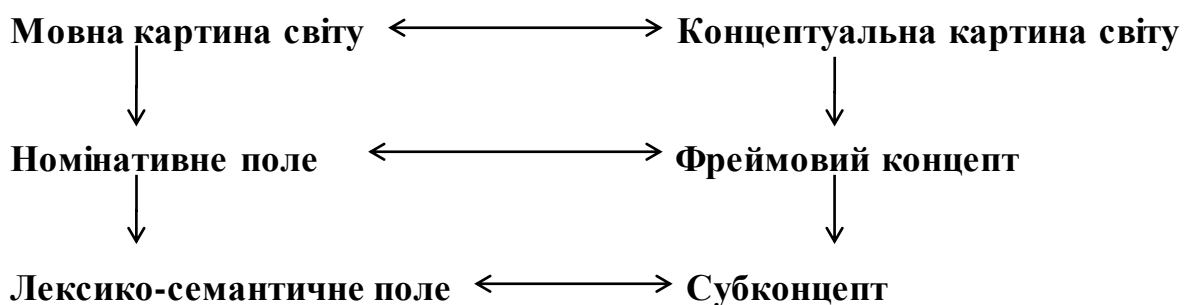

Рис. 4.1 Співвідношення термінопонять у картинах світу

ЛО на позначення явищ природи формують НП, яке, у свою чергу, сегментується на ЛСП. Проаналізовані ЛО з огляду на їх сприйняття та відображення у свідомості носіїв різних мов, представлені 4 субконцептами у концептуальній картині світу. Її наповнює ФКЯП, відповідником якого є НП у мовній картині світу, а складовими елементами такого ФК вважаємо субконцепти *АТМОСФЕРА*, *АТМОСФЕРНІ ЯВИЩА*, *ОПАДИ*, *ВІТЕР* та *СТИХІЯ*, що об'єктивуються в зіставлюваних мовах у формі ЛСП та мікрополів.

Оскільки конституенти досліджуваного НП характеризуються наявністю диференційних ознак, а вони розподіляються між одиницями поля нерівномірно, це уможлиблює сегментувати НП “Natural phenomena” на ЛСП, МП та ЛСГ, ядро-периферійні структури яких вже була нами проаналізована (рис. 4.2)

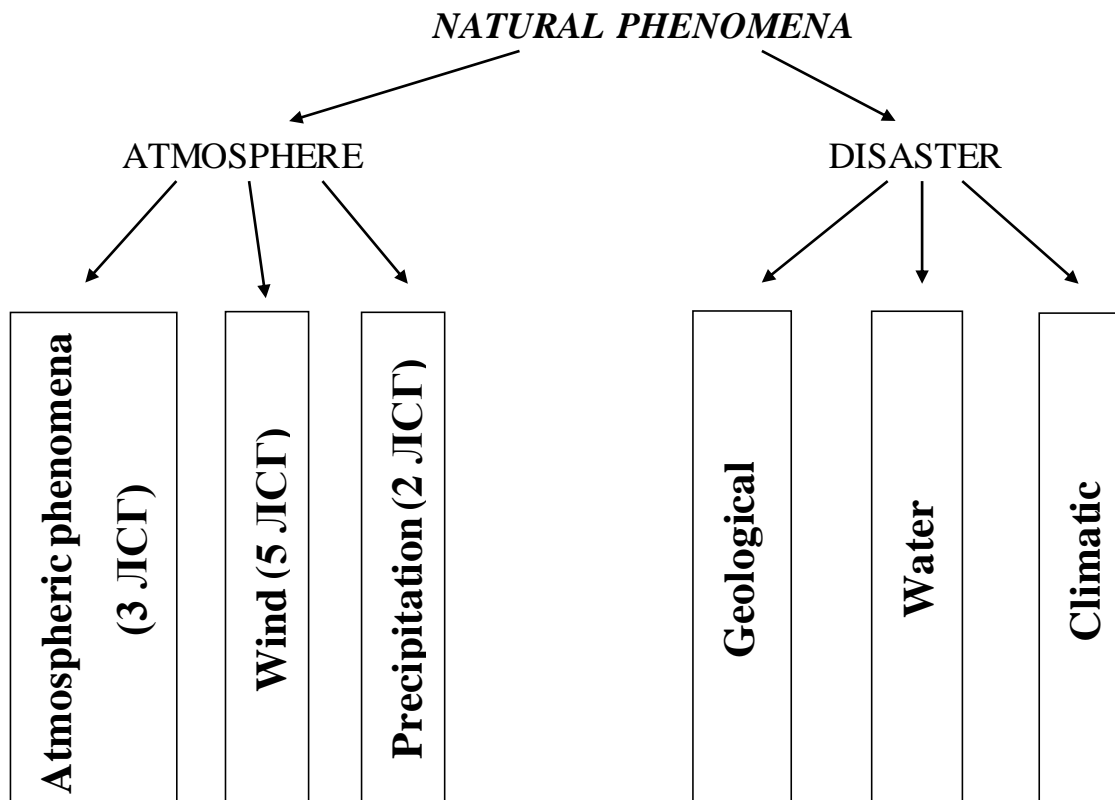

Рис. 4.2 Структурна організація НП “Natural Phenomena” в англійській мові

Побудова цієї структури здійснюється на основі розподілу усіх ЛО на позначення явищ природи на 2 ЛСП “Atmosphere”, “Disaster” за ознаками спільності сем на одному рівні сегментації, що перебувають у стосунках співрозміщення.

На наступному етапі виділено 3 МП “Atmospheric phenomena”, “Wind”, “Precipitation” в межах ЛСП “Atmosphere”, 13 ЛСГ в англійській мові: “Optic phenomena”, “Electric phenomena”, “Condensation products”, “Storms”, “Local (exotic) winds”, “Light winds”, “Gusty winds”, “Direction related winds”, “Rain”, “Snow”, “Geological disasters”, “Water disasters”, “Climatic disasters”.

У семантичній структурі досліджуваного НП виділяються ядерна та периферійна зони. Оскільки ядерні лексеми найбільш пристосовані до виконання функцій поля, то вони є його обов’язковими складовими. Границя між ядром і периферією, так само як і між іншими зонами поля, нечітка, розмита внаслідок складних семантичних відношень між елементами поля.

Проаналізувавши ЛО всіх ЛСП, МП та ЛСГ НП “Natural phenomena”, вважаємо, що до **ядерної** частини поля належать 8 ЛО, що називають явища природи, але не дають інформації про емоції, відчуття, силу інтенсивності, — асоціації, пов’язані з ними. Це слова, що виконують лише номінативну функцію, характеризуються високою частотністю, найбільшим узагальненням за своєю семантикою, наприклад *atmosphere, rain, snow, wind, optic phenomena, electric phenomena, condensation, natural disaster*.

Навколоядерну зону формують похідні номінації явищ природи: прикметники в англійській мові, напр.: *brief* “короткочасний”, *freak* “дуже сильний”, *severe* “сильний” *storm* “шторм”; *gusty* “поривчастий”, *stormy* “штормовий” *wind* “вітер”; *acid* “кислотний”, *bloody* “кров’яний” *rain* “дощ”; а також дієслова на позначення дій та наслідків явищ природи в англійській мові, напр.: *to rain* “дощити”, *snow* “сніжити”, *thunder* “триміти”, *downpour* “литися” та ін.

До ближньої **периферійної** зони поля належать ЛО тієї ж семантики (269 найменувань), які, крім номінативного, несуть ще й конотативне значення, наприклад:

rainfall, fall, fallout, rainwash, pour, gush, drench, dribble, shower, downpour, cloudburst, rainstorm, outpouring, downfall, the wet, the rains, raindrops, squall, thunderstorm, thundershower, spate, torrent, deluge, sprinkle, drizzle, mizzle, Scotch mist, sleet, flashflood, runoff, rainfall excess, hailstorm, soft hail, rush, flurry, sleet, slush, snowavalanche, first snow, snowfall, snowdrift, newly-fallen snow, snowstorm, snowslide, snowflake, snowpack, blacksnow, blizzard, white rainbow, halo, corona, optic illusion, northern lights, ball lightning, summer lightning, sheet lightning, thunderstorm, thunderclap, thunderbolt, Elma lights, mist, smaze, haze, cloud, vapour, mistiness, cloudiness, murk, steam, spray, condensation; brume, fume, rime (poet.), hoarfrost, white frost, black frost, glazed frost, ground frost, sea fret, glaze, berg wind (South Africa), bise (central Europe), bora (central Europe), brickfielder (Australia), buran (central Asia), Cape doctor (western Africa), chinook (eastern Rocky Mountains USA), Etesian (eastern Mediterranean), foehn (northern Alps), ghibli (North Africa), haboob (North Africa), harmattan (West Africa), khamsin (Egypt), levanter (Mediterranean), libeccio (western Italy), maestrale (Mediterranean), meltemi (eastern Mediterranean), mistral (southern France), monsoon (South Africa), nor'wester (New Zealand), pampero (South America), shamal (Persian Gulf), simoom/simoon/samiel (Arabia), sirocco (North Africa/South Europe), solano (Spain), southerly buster (South Australia), tramontana (Italy / western Mediterranean), wet chinook (northern / western USA), williwaw (USA / Canada), zonda (Argentina), gust, blast, whiff, puff, rush, blow, burst, outbreak, outburst, air, offshore wind, choppy wind, air current; breeze, zephyr (poet.), avalanche (dust~; snow~; powdery~; mud~), cutting (bank~), fall (mud~; dust~; rock~), ablation, caving, creep, lahar, sinkhole, supervolcano, mud volcano, erosion (bank~; desert~; geological~; hillslope~; sliding~; soil~), flow (debris~; earth~; mud~; mudrock~; rubble~), soil blowing, mud lava, mudspate, mudstream, landslip, slough, slump, landspout, bore, limnetic eruption, fallout, cutting, damage

(*flood~; hail~*), *debacle, deglaciation, dystrophy, erosion (channel~; flow~; fluvial~; glacial~; gully~; pothole~; raindrop~; ravine~; rill~; splash~; stream~; underwater~; water~; waterfall, brash ice, frazil ice, ice-film, icing, inundation, mush, overflow, low-water drought, rain (acid~; blood~; convectional~; cyclonic~; mud~; orographic~, radioactive~, relief~), leaching rainfall, seaquake, seicha, storm sewage, spate, submersion, swirl, thaw, undercutting, underwashing, vapour, wash, waterspout, floodwave, mealstrom, whirlpool, breaker, breaking, twilight, nightfall, owl-light, bad/rainy weather, mirage, scud, waft, calm, variable, whiff, high, north, boreas, norther, east, south, souther, easterly, westerlies, west, northwester, northwesterly, gregale, seabreeze, serene, dry spell, slosh, slop, mire, neve, sunbow, wildfire, fireball, seism, grounds well, ice jam.*

Дальня периферія досліджуваного НП включає в себе лексико-фразеологічний пласт з компонентами найменувань природних явищ та концептуальні метафори. Оскільки метою нашого дослідження не є виявлення абсолютно всіх фразеологічних одиниць (далі – ФО) прислів'їв та приказок, концептуальних метафор, то наведемо приклади тільки найбільш вживаних в англійській мові.

В нашому дослідженні ЛО на позначення явищ природи входять до складу значної кількості ФО, а саме – 66 ФО [291; 312].

Серед досліджених ФО найпродуктивнішими є ті, що позначають атмосферні умови (опади, продукти конденсації водяної пари, оптичні явища, електричні явища) та вітри. Найменш продуктивним з огляду на функціонування у складі ФО є ЛО на позначення стихійних лих.

Аналіз ФО з компонентом *явища природи* показав, що найчисельнішою тематичною підгрупою є група, до складу якої входять найменування явищ природи, що позначають *вітер* (24 ФО): *Hoist your sail when the wind is fair* 'Піднімай вітрило при попутному вітрі'; *to hang in the wind* 'сумніватися, бути у нерішучості'; *to catch the wind in a net* 'ловити вітер (займатися даремною справою)'; *to take the wind out of smb's sails* 'вибивати землю з-під ніг'; *to mill the wind* 'переливати з пустого в порожнє'; *like preaching to the winds = like*

shouting against the winds ‘як горохом об стіну’; *dash like a whirlwind* ‘як попечений’; *a windfall* золотий дощ; *to knock the wind out of smb.* ‘вибити з когось душу’; *to beat the wind* ‘товкти воду в ступі’; *to trim one’s sails to the wind* ‘звідки вітер дуче’; *to whistle down the wind* ‘кидати слова на вітер’; *to break wind* ‘зіпсувати повітря’; *to get wind of* ‘пронюхати’; *to get the wind up* ‘перелякатися’; *in the wind* ‘плануватися, носитися в повітрі’; *it’s an ill wind = it’s an ill wind that blows nobody any good* ‘немає лиха без добра’; *to piss into the wind* ‘мочитися проти вітру’; *to run like the wind* ‘бігти, летіти як вітер’; *sail close to the wind* ‘бути на волосинку від порушення закону’; *a wind of change* ‘вітер перемін’; *straw in the wind* ‘натяк’.

Значна кількість ФО з компонентами на позначення *бурі, вихра* та *легкого вітерця* входить до складу дальньої периферії досліджуваного НП (11 ФО): *any port in a storm* ‘на безриб’ї і рак риба’; *a storm in a teacup = a tempest in a teapot* ‘буря в стакані води’; *to take by storm* ‘справити добре враження’; *weather the storm* ‘подолати труднощі’; *to sow the wind and reap the whirlwind* ‘страждати від неприємних наслідків’; *the calm before the storm* ‘затишшя перед бурею’; *the eye of the storm* ‘відносна тиша в урагані’; *to hit the breeze* ‘йти, відправлятися’; *to give it a whirl* ‘спробувати щось зробити’; *to shoot the breeze* ‘базікати, брехати’.

8 ФО з компонентом *rain* на позначення атмосферних опадів належать до дальньої периферії: *bucket with rain = it’s raining cats and dogs* ‘лити, як з відра’; *it never rains but pours* ‘біда ніколи не ходить сама’; *to come rain or shine* ‘статися за будь-яких обставин’; *to take a rain check* ‘відмовитися від запрошення і приберегти його на наступний раз’; *to save, keep sth. for a rainy day* ‘зберегти гроші на потрібний час’; *rain before seven, sun before eleven* ‘дощик зранку, сонечко опівдні’; *dead frost* ‘згубна справа’. На відміну від української мови фразеологізмів з компонентами *сніг, град* та *злива* не зафіксовано.

3 ФО з компонентом *туман* відносяться до периферійного прошарку досліджуваного поля: *to cast/throw a mist before smb’s eyes* ‘пускати пил в очі’; *not have the foggiest idea* ‘не мати найменшого уявлення’; *in a fog* ‘в збентеженні, розгубленості’.

10 ФО з компонентом ‘найменування явищ природи на позначення оптичних та електричних явищ’ мають у своєму складі лексеми *блискавка*, *грим*, *зоря*, *веселка*: *a lightning before death* ‘веселоці перед смертю’; *like greased lightning* ‘мчатися як стріла’; *a bolt from the blue* ‘як грим серед ясного неба’; *to make a bolt for it* ‘накивати п’ятами ’; *lightning never strikes in the same place twice* ‘нічого не стається двічі’; *quick as lightning* ‘швидкий, мов блискавка’; *as loud as thunder* ‘дуже гучний, з гуркотом’; *the gray of the dawn* ‘передсвітанкова мла’; *dawn chorus* ‘пташиний хор на світанку’; *to chase rainbows* ‘погоня за чимось недосяжним’.

В англійській мові виявлено 10 ФО з компонентом на позначення *течії*, *повені*, *землетрусу*: *in the floods of tears* ‘проливати потоки сліз’; *go against the flow* ‘плисти проти течії’; *in full flow* ‘розговоритися’; *go with the flow = swim with the current = go with the stream = breast the current* ‘плисти за течією’; *it is ill striving against the stream* ‘не пливи проти течії’; *be at its lowest ebb* ‘бути в поганому стані (про справи)’; *a pill to cure an earthquake* ‘все одно, що пілюля від землетрусу’.

Проаналізовані ФО з компонентом найменувань явищ природи характеризуються високим ступенем варіативності, що пояснюється тим фактом, що більшість фразеологізмів часто вживаються в усній мові, є розмовними за стильовою приналежністю і тільки невелика їх кількість належить до книжних ФО.

Ще одним семантико-концептуальним конструктом у мові є *концептуальна метафора*, яка належить до дальньої периферії НП. Погоджуємося, що концептуальна метафора – не лише фігура мовлення, а фігура мислення [273; 278], вона є частиною людського функціонування, яка не тільки відображає реальність, а сама її творить.

У свідомості носія англійської мови концептуальні властивості ЛО на позначення явищ природи виявляються у тому, що ці явища отримують певну зовнішність, перебувають у фізичному стані живої істоти, мають людські риси із різного роду почуттями. Оскільки об’єктом нашого дослідження не є

виявлення усіх концептуальних метафор із компонентом явищ природи, що належать до периферії НП “Natural Phenomena” і їх кількість визначити важко, ми проаналізували лише ті, які містять у своїй структурі ЛО на позначення опадів, вітрів, оптичних та електричних явищ (Додаток Б).

Найчисельнішими виявились концептуальні метафори із компонентом **вітер та його різновиди**: вітер має фізичні властивості піднімати предмети та рухатися: *The tornado picked up their mobile home and dumped it across the street; as if her skin were too tight for her, as if a tornado was spinning inside her, whirling her into a silent frenzy* та ін.; може завдати удару та видавати звуки: *A squall of rain hit the little window with a noise like hailstones; The wind howled above the background roar of the sea* та ін., наділений почуттями, провокуючи стресові ситуації: *She was suddenly lashed by a storm of hysterical accusations. it happened in the eye of a storm of tears* that the whole house must have heard with horror та ін.

Іншим **атмосферним явищам** також притаманні риси та поведінка живої істоти: *In the howling wind and driving rain the burst of 9mm fire looked and sounded like man-made thunder and lightning* та ін.; вони наділені почуттями та емоціями, надзвичайною силою: *A gentle rain touched her face and hair; There had been so much power in the electricity of that lightning* та ін. Атмосферні явища відіграють надзвичайно важливу роль у житті людини, а тому вони завжди знаходиться в епіцентрі її світосприйняття: *you arrive in the midst of a dust storm of your own creation; Her trembling body was curving and lifting itself to the hardness of his in obedience to the quickening in her loins, a fierily hollow quivering, the force at the centre of a storm of sensation.*

Проаналізувавши НП “Natural phenomena”, вважаємо за доцільне розмежувати поняття логічної та семантичної структури. Логічна структура об’єктивується за допомогою назв класів кліматичних умов у межах досліджуваного поля. Ці класи відображають класифікацію понять, відповідають структурній організації ФК та концептуальній моделі світу зокрема. Конкретне семантичне наповнення (набір сем та їхнє співвідношення) в межах англійської лінгвокультури представляє семантичну структуру, що є

культурно детермінованою та неоднаковою у різних лінгвокультурах, українській зокрема.

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки:

- 1) найповнішим об'єктиватором ФКЯП вважаємо НП;
- 2) до ядра досліджуваного НП належать 8 ЛО, які виконують лише номінативну функцію;
- 3) до навколо ядерної зони частини поля належать іменники, прикметники та дієслова, які окрім номінативного, несуть ще й конотативне значення; дальню периферію наповнюють ФО та концептуальні метафори з компонентами явищ природи;
- 4) структуру НП “Natural phenomena” наповнюють 2 ЛСП “Atmosphere”, “Disaster”, що перебувають у стосунках співрозміщення, 3 МП “Atmospheric phenomena”, “Wind”, “Precipitation” в межах ЛСП “Atmosphere”. ЛО всіх полів поділяються на менші сегменти утворення – 13 ЛСГ.

4.2 Концептуальні ознаки номінативного поля “Явища природи” в українській мові

Виокремлюючи НП “Явища природи” в українській мові, слід зазначити, що саме ця мовно-картинна структура наділена розмаїтістю, неоднозначністю, різним ступенем семантичної “щільності” та питомої ваги окремих складників. З огляду на цю специфіку звернемо увагу на ту особливість, що саме завдяки “близькому значенню” слова повноцінна комунікація між представниками різних монокультурних середовищ є можливою. Тут доречним буде згадати хрестоматійний приклад про лексико-семантичне наповнення семантичного поля “сніг” у мові ескімосів і співвіднести його з наповненістю цього ж поля у мовних картинах жителів екваторіальної зони нашої планети. Очевидним є те, що спільними ознаками у цих мовних картинах світу і семантичних полях буде ознака “колір” — білий, “холодний”, і той, що випадає у формі природних опадів. За аналогією тут можна подати такий лексичний ряд — *джерело*,

струмок, ріка, канал, ставок, озеро тощо — наділені інтегральною семою ‘водоймище’ та низкою диференційних сем, які відрізняють лексеми одну від одної. Вони усі (їх значно більше за подану кількість) формують структуру нашої дійсності і знання про світ.

Щодо лексичного наповнення досліджуваного НП, то однозначним є те, що попри подібність і структурну близькість між структурами лексичних компонентів та між структурами самих полів є спільне та відмінне — власне це і є предметом запропонованих розвідок.

До цього слід додати, що лексикографічний, мовно-комунікативний досвід у значній мірі зближує та нівелює диференційні ознаки зазначених структур (саме за цим криється прагматика тексту та комунікації, претензія на вищий ступінь універсальності), але попри це як мовні картини світу, так і лексикографічний масив незмінно зберігають ті компоненти, які відрізняють мови та мовно-культурні ознаки, свідомість носіїв різних мовних картин світу.

Аналізуючи специфіку структури НП “Явища природи” та, беручи до уваги досвід словника Халліга та Вартбурга, а також досвід аналогічних розробок Ю. Караулова [84; 85] та інших дослідників, можна виділити кілька “рубрик” (схем) ієрархізованих та впорядкованих понять та їх лексичних еквівалентів. У зв’язку з цим можна виділити такі ключові *класеми*: ‘всесвіт’, ‘природа’, ‘людина’; *підкласеми*: стихії — ‘небо’, ‘вода’, ‘суша’, ‘рослинний світ’, ‘тваринний світ’, ‘людина’, ‘суспільство’, ‘ураження світу природи’, ‘виживання видів — людина як вид’; *родосеми*: ‘небо’ та ‘небесні тіла’, ‘погода’, ‘клімат’, ‘опади’, ‘рельєф’, ‘кліматичні зміни’, ‘природні аномалії’, ‘техногенні катастрофи’, ‘аварії’ тощо.

Графічно НП “Явища природи” можна зобразити як сегментне утворення з ЛСП, МП та ЛСГ. Кожне поле має свою власну внутрішню структурну організацію і в їх межах існують ЛСГ, які є результатом подальшого розподілу одиниць (рис. 4.3):

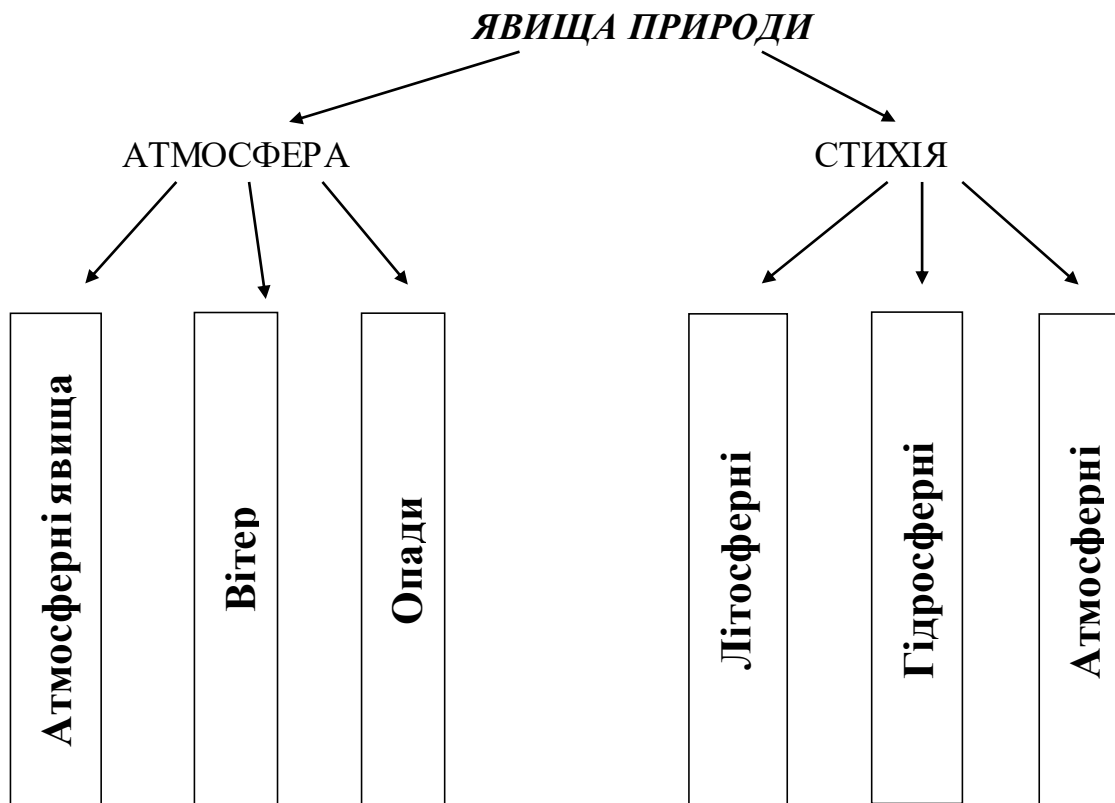

Рис. 4.3 Структурна організація НП “Явища природи” в українській мові

Так, ЛСП “Атмосфера” сегментується на 3 МП: “Атмосферні явища”, “Вітер”, “Опади” 12 ЛСГ: “Оптичні явища”, “Електричні явища”, “Продукти конденсату”, “Штормові вітри”, “Місцеві (екзотичні) вітри”, “Легкі вітри”, “Вітри відносно напрямку світу”, “Дощ”, “Сніг”, “Літосферні стихії”, “Гідросферні стихії”, “Атмосферні стихії”.

Аналогічно до семантичної структури досліджуваного поля в англійській мові ми виділяємо ядерну та периферійну зони, які утворюють ЛО на позначення явищ природи.

Так, **ядерними** одиницями НП “Явища природи” в українській мові є 8 ЛО, об’єднані інтегральними семами ‘явища’, ‘природа’: *атмосфера, дощ, сніг, вітер, оптичні явища, електричні явища, конденсат, природна стихія*.

Навколоядерну зону НП утворюють прикметники типу *сильний, шквальний, густий, надмірний* та ін., а також дієслова, похідні від іменників: *гриміти, сніжити, падати, дощити, провітрити* та ін.

Встановивши синонімічні зв'язки між конститuentами досліджуваного НП, виділяємо прошарок ЛО, що утворюють ближню периферію поля, які є дещо віддаленими за значеннями від ядерних одиниць. Інколи важко встановити, до якого прошарку віднести ту чи іншу досліджувану одиницю, оскільки одна ЛО може знаходитись в ядерній зоні одного ЛСП, а для іншого вона буде периферійним конститuentом. Наприклад, *туман* — ядерна одиниця ЛСП “Атмосфера”, але, будучи густим та непрозорим, туман може стати лихом та буде у зоні периферії ЛСП “Стихія”.

Отже, ближню периферійну зону утворюють 225 ЛО: *морозко, холод, морозонько, скипень, заморозки, сльота, мжичка, мжа, мигичка, плюта, злива, ливень, проливень, плова, залива, хляпавка, танення снігу, грязьові, грязекам'яні, водокам'яні селі, хлющ, хвища, гололід, ожеледець, ожеледа, ожелизь, льодяні голки, буран, віхола, завихіль, завійниця, завірюха, завія, задимка, замет, заметіль, дуявиця, куря, курява, лавина, лептавиця, метелиця, мускола, наст, охиза, поземка, пороша, пурга, сипучка, сніговиця, сніговій, сніжник, сніжниця, фірн, фукавиця, хвища, хуга, хурделиця, хурделю, хурта, хуртеча, хуртовина, шаруга, юга, марево, серпанок, курище, снігура, мокрий сніг, перший сніг, пороша, зоря, зорина, зоряниця, світанок, метеори, громовиця, грімниця, блискавиця, перун, мла, імла, мряковина, мрич, негура, опар, поволока, паморока, паморозь, приморозь, наморозь, поморозь, заморозь, заморозки, озимки, приморозки, намерз, оповз, оповзень, потік, плин, плав, лава, хвиля, ріка, вируб, рубання, поруб, вирубка, порубка, абразія, грязева лава, грязевий потік, парниковий ефект, кислотний дощ, ерозія земної поверхні, радіоактивний дощ, кров'яний дощ, сіверко, сівер, суховій, буревій, борвій, сирокко, самум, хамсин, чінук, баргузин, пасат, тропічний циклон, тропічний мусон, хунта, памперо, афганець, кара-буран, мехелі, іріфі, ухадж, сарма, містраль, поземка, павітер, степовик, поземок, вітрило, легковій, морський бриз, береговий бриз, степняк, шторм, бора, пилова буря, смерч, тромб, вихор, циклон, ураган, шквал, вітровій, подих, тиша, затишия, затишок, штиль, штормик, штормило, штормиця, вітрюга, вітрюган, вітролом, повів, норд, норд-вест, зюйд, ост,*

норд-ост, хуртовина, фен, мусон, бриз, зефір, вирубування лісу, осипи, просадки земної поверхні, пожежа, повінь, снігова лавина, цунамі, обвали, лавина, буря, піщана буря, торнадо, тайфун, злива, ожеледь, льодяний дощ, туманець, туманчик, сутінки, сутінь, присмерки, примерки, померки, смеркання, смерк, морок, погода, непогода, багновище, болото, багно, заструг, дощик, дощичок, бездощів'я, безсніжжя, безсніжність, розталь, намет, крутія, занос, кушпела, каменепад, моретрус, хвилювання, приплив, навідь, повідь, бистрина, зажор, зажора. Проаналізовані слова та словосполучення містять в собі диференційні ознаки, які виражаються у процесі співставлення лексем, які відносяться до одного чи іншого синонімічного ряду.

Подальша сегментація вищезгаданих сегментів залежить від глибини “занурення” в інформаційне середовище, від міри компетентності дослідника, від завдання, які він переслідує, від ступеня наукової “розробленості” кожної із категорій. Наступним етапом дослідження НП є аналіз ФО, ідіом та прислів'їв з компонентом найменування явища природи, що формують дальню периферію.

17 ФО на позначення руху повітря з компонентами *буря, вихор* та *вітер* складає чисельну кількість периферійного прошарку поля. Фразеологізми з цими компонентами позначають легковажність, бідність, даремність зусиль, зміну чогось, тощо: *ганяти вітер по вулицях (світу)* ‘проводити час у розвагах’; *дмухати проти вітру* ‘робити безнадійну справу’; *вітер у голові = вітер свище/грає/віє в голові = багато вітру = з вітерцем у голові* ‘легковажний, несерйозний’; *кидати слова на вітер* ‘даремно, марно говорити що-небудь’; *іншим вітром повіяло* ‘відчутна зміна обставин’; *свіжим вітром повіяло* ‘зміна настроїв’; *провітрити голову* ‘перепочити від перевтоми’; *за хвіст та на сонце (вітер)* ‘перепочити від перевтоми’; *тримати ніс за вітром* ‘діяти несподівано’; *летіти вітром = полетіти як вітер* ‘швидко рухатися’; *як осика на вітрі* ‘сильно тремтіти’; *буря в склянці води* ‘робити проблему з нічого’; *летіти вихром* ‘дуже швидко’.

Виявлено 12 ФО з компонентами *дощ, злива, мороз* та *град*, що належать до дальньої периферії: *золотий дощ* ‘великі несподівані прибутки’; *з дощу та*

під ринву ‘з однієї біди в іншу’; *як свиня в дощ* ‘чепурний’; *злива почуттів*, *думок* ‘велика кількість чогось’; *литися ливцем* ‘іти про великий дощ’; *як хлюща* ‘дуже мокрий’; *котяться сльози градом* ‘хтось плаче гірко, невтішно’; *мороз дере (подирає/пробирає) по спині (по шкірі, за плечі)* = *холодок дере за шкіру* = *морозець дере поміж лопатками* ‘хтось тремтить від холоду, хвилювання’; *обсипає морозом когось* ‘проймає дрож переважно від хвороби’; *і холод і голод* ‘важкі життєві умови з великими матеріальними нестатками’.

На відміну від англійської мови, в якій не зафіксовані ФО з компонентом *сніг*, в українській мові налічуємо 9 ФО з цим компонентом у своєму складі: *аж снігом сипле за шкуру* неприємне відчуття холоду; *до білого снігу* дуже довго; *до глибокого снігу* до морозів; *до першого снігу* до початку зими; *снігу зимою не дістанеш* хто-небудь дуже скупий; *як з торішнього снігу* нічого з того не буде; *як голка в соломі (в снігу)* зникнути, загубитися; *як торішнього снігу боятися* зовсім не боятися; *як сніг на голову* з’явитися раптово.

17 ФО з компонентами на позначення оптичних та електричних явищ та продуктів конденсації водяної пари займають значне місце на дальній периферії номінативного поля: *туман вісімнадцятий* = *безпросвітні тумани* ‘вперті та нерозумні люди’; *тонути в тумані* ‘ставати невиразним’; *туман в очах* ‘замріяний, невиразний погляд’; *туман налягає на очі* ‘хто-небудь починає втрачати здатність бачити щось перед собою’; *туман розпирає голову* ‘відчувати неясність власних думок’; *туман у голові* ‘хто-небудь не може чітко щось усвідомлювати’; *голову туманити* ‘інтригувати, обманювати’; *тумою туманити* ‘бути в пригніченому настрої’; *метати громи і блискавки* ‘гнівно, роздратовано говорити’; *метати громи з очей* ‘сердито дивитися’; *як грім серед ясного неба* ‘несподівано, раптово’; *грім би побив* ‘вживається для вираження великого незадоволення з приводу чого-небудь, побажання комусь нещастя’; *від смеркання до світання* ‘цілодобово’; *бити зорю* ‘давати сигнал до сну або пробудження’; *до світ сонця* ‘дуже рано’; *ні світ ні зоря* ‘чуть світ’.

Досліджуючи лексичний пласт лексики на позначення явищ природи зауважимо, що поява в мові концептуальних метафор пояснюється

необхідністю більш повної інтерпретації суспільно-політичних подій у суспільстві. Як англійська, так і українська мови характеризуються високим метафоричним потенціалом, який є здебільшого тотожним у зіставлюваних мовах.

Так, *вітру* притаманні риси живої істоти, яка виражає певні почуття та емоції: Це була *буря, шторм, ураган почуттів...* Як жаль, що тепер нема таких; Як завжди в таких випадках, механік вигдав собі діло і зник, ..і весь *шквал обурення* за простій приймає на себе виконроб товариш Красуля та ін. він може виконувати певні дії: *Мокрий вітер обсипав обличчя мрячкою* та ін. [298].

Компонент *опади* присутній в метафоричних номінаціях, що вказують на абсолютно людські риси: Осінній вечір уже розтанув і в купе заглядала *темна мряка дощової ночі*; Здається, *дощ* та *сніг підійде* до дверей, *проситиме негоду переждати* та ін.; *електричні* та *оптичні* явища, продукти конденсату ненаділені великою кількістю метафоричності, проте використовуються для позначення тих дій, що виконує людина: *Густий туман над озером повис*; *Густими клубами піднеслася* із дна яру *паморока* і *окрила* все сивою скатертю та ін., *На небі перегнулася Веселиця й грає* та ін. (Додаток В).

Отже, незалежно від ядерного компонента, будь-яка концептуальна метафора виконує номінативну, емоційно-семантичну та пояснювальну функції і відображає особливості передачі та трактування набутих знань про явища природи носіями англійської та української мов.

Таким чином, досліджуване НП є носієм основної інформації про явища природи, що становить фрагмент картини світу, у якій відобразився досвід людства, рівень когніції, ступінь та міра впорядкованості екстра- та інтралінгвістичних знань про ці категорії.

На основі здійсненого аналізу усіх ЛО, ФО та концептуальних метафор ми дійшли до таких висновків:

1) до ядра досліджуваного НП належать ті ЛО (іменники та словосполучення), які виконують лише номінативну функцію;

2) навколоядерну зону частини поля формують іменники, прикметники та дієслова, які окрім номінативного, несуть ще й конотативне значення;

3) дальню периферію наповнюють ФО та концептуальні метафори з компонентами явищ природи;

4) структуру НП “Явища природи” наповнюють 2 ЛСП “Атмосфера”, “Стихія”, що перебувають у стосунках співрозміщення, 3 МП “Атмосферніт явища”, “Вітер” “Опади” в межах ЛСП “Атмосфера”. ЛО всіх полів поділяються на менші сегменти утворення – 12 ЛСГ.

Унаслідок порівняльного аналізу ЛО, що входять до складу НП у зіставлюваних мовах ядерно-периферійну його структуру представляємо у наступний спосіб (табл. 4.1)

Таблиця 4.1

Кількісні показники ядерно-периферійної організації НП “Явища природи” англійській та українській мовах

№ п/п	Конституенти	Ядро	Периферія
1.	іменники	англ. 8 ЛО; укр. 8 ЛО	англ. 269 ЛО; укр. 225 ЛО
2.	прикметники	англ. 50 ЛО; укр. 30 ЛО	англ. 57 ЛО; укр. 57 ЛО
3.	дієслова	англ. 66 ЛО; укр. 30 ЛО	англ. 100 ЛО; укр. 100 ЛО
4.	ФО	не існує	англ. 66; укр. 55
	Разом:	англ. 124; укр. 68	англ. 492; укр. 437

4.3 Когнітивні ознаки субконцепту *ОПАДИ* в англійській та українській мовах

Описуючи структуру субконцепту *ОПАДИ*, ми використовуємо матеріали тлумачних словників WNCD [320], COD [314], ВТСУМ [293] та словників синонімів досліджуваних мов CD [311], СУМ [295], що дають можливість встановити лексичну лакунарність між його конститuentами в англійській та українській мовах.

Субконцепт *ОПАДИ*, виражений ядерними конститuentами *precipitation* та *опади*, має складну будову, оскільки містить у своїй структурі певні ЛСТ, пронизані синонімічними рядами, що найповніше його об'єктивує в обох мовах:

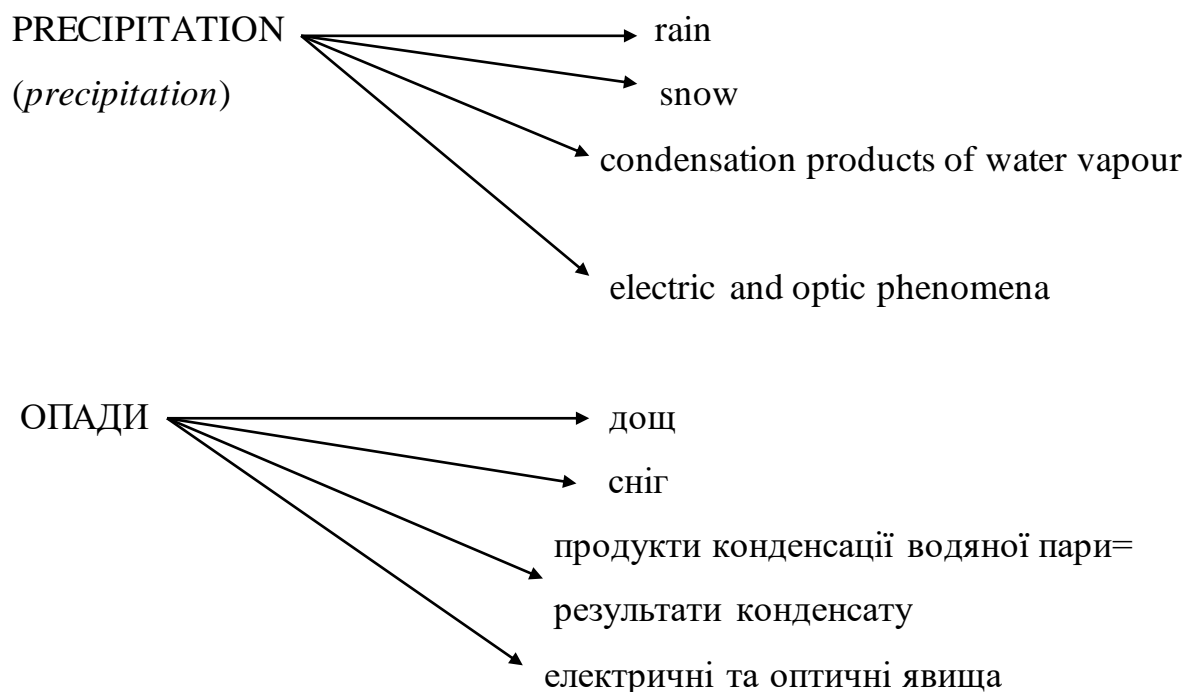
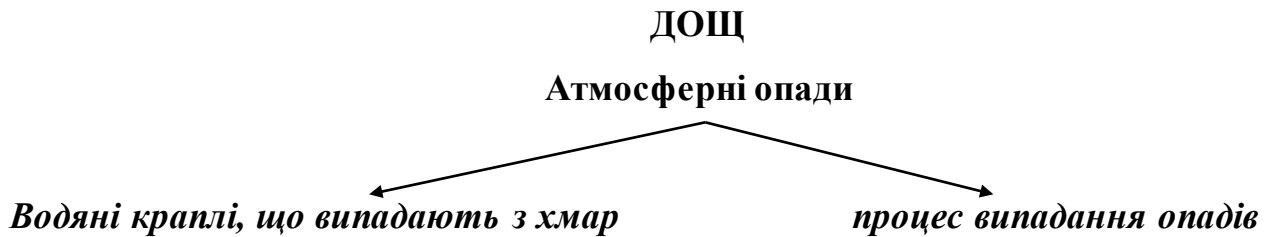

Рис. 4.3 Конституентний склад субконцепту *ОПАДИ* в англійській та українській мовах

Розглядаючи лексико-семантичні значення ядерної лексики *rain* на основі дефініцій, поданих у тлумачних словниках, порівнюємо значення, спільні для англійської та української мов:

Таке явище природи, як *дощ*, займає важливе місце в англійській та українській лінгвокультурах, тому і знаходить своє вираження в національних мовних картинах світу. Природною та закономірною є схожість у визначеннях фізичних властивостей дощу. Універсальність цього поняття в двох культурах та картинах світу можна проілюструвати визначенням: “water that falls from the clouds in separate drops” [309; 311] в англійській мові та відповідним українським визначенням: “атмосферні опади, що випадають із хмар у вигляді краплин води” [293, с. 325]. Проте в англійській мові слово *rain* тлумачиться ще й як “fall of these drops”. Що ж до україномовних словників, то таке визначення лексики *дощ*, як “процес випадання цих опадів” не зафіксоване.

У структурі субконцепту *ОПАДИ* в англійській мові виділяємо ЛО, що утворюють зону ядра, які певним чином можна вважати семантично еквівалентними до ЛО української мови:

rain	→	дощ
sprinkle	→	мряка
drizzle	→	мжичка
mizzle	→	мгичка
Scotch mist	→	мгичка
	→	водяна пороша
sleet	→	сльота
rainfall	→	опади
	→	

shower	→	злива
downpour	→	злива
cloudburst	→	злива
rainstorm	→	злива
downfall	→	злива
the wet		○
the rains		○
squall		шквал
thunderstorm		гроза
hail		град

Рис. 4.4 Ядерний склад субконцепту **ОПАДИ** в англійській та українській мовах

Слід зауважити, що лексема *водяна пороша*, яка рідко вживається у розмовній українській мові, не має еквіваленту в англійській мові, а перекладається описово: “to rain or let fall in fine, mistlike drops” [311].

Відповідно, лексеми *the wet* та *the rains* не мають прямого українського відповідника, а трактуються при перекладі описово: *the wet* = “волога, дощова погода”; *the rains* = “сезон сильних тривалих дощів у тропічних країнах”.

Незважаючи на різне географічне положення Великобританії та України, в обох мовах існує велика кількість синонімічних додаткових назв для позначення різних за силою, тривалістю та інтенсивністю опадів: *drizzle* — *мжичка*; *sleet* — *сльота*; *shower* — *злива*; *squall* — *шквал* тощо. Оскільки значення лексем *drizzle* та *мжичка*, *sleet* та *сльота*, *squall* та *шквал* повністю співпадають, то ми розглянемо тлумачення лексем *shower* та *злива*, які різняться за своєю семантикою в англійській та українській мовах.

Зауважимо, що кожна етнокультурна спільнота, залежно від кліматичних умов, у яких вона проживає, сприймає та категоризує одне й те ж саме явище

природи по-різному, вибираючи для себе певну характерну рису цього явища та ігноруючи, або надаючи меншого значення іншій.

Семантика лексем *shower* та *злива* характеризується певною схожістю, хоча містить значення, що є лакунарними для української мови. Так, в українській та англійській мовах за цими лексемами закріплено по декілька значень, перше з яких в цілому співпадає. Порівняймо:

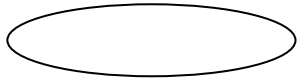
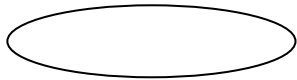

<i>shower</i>		<i>злива</i>
1) a short period of rain or snow;	←→	1) дуже сильний дощ;
2) a device that produces a spray of water for washing;	↙	2) велика кількість того, що падає, сиплеться з неперервним потоком (кількість світла, звуків)
3) a party at which presents are given to a person esp. a woman about to get married or have a baby.		3)
4) a kind of bath in which a person stands upright and is sprayed with water from a nozzle;	←→	4) душ
5) <i>slang</i> a derogatory term applied to a person or group, esp to a group considered as being slack, untidy, etc		5)
6) <i>Canadian</i> a party held to honour and present gifts to a person, as to a prospective bride;		6)
7) a large number of particles formed by the collision of a cosmic-ray particle with a particle in the atmosphere;	←→	7) потік електронів
8) a light fabric cover thrown over a tea		8)

table to protect the food from flies, dust, etc [293, с. 462]
[309]

Рис. 4.5 Семантичний склад ЛО *shower* та *злива* в обох мовах

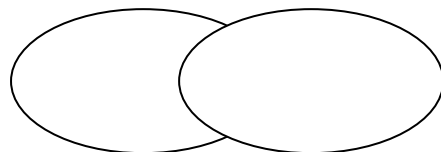
Із наведеного прикладу видно, що значення 1, 4, 7 співпадають в обох мовах, хоча в англійському варіанті першої дефініції акцент робиться на слові *short*, вказуючи на тривалість опадів, а в українському — на *силі* дощу; значення 2 є абсолютно різним, а значення 3, 5, 6, 8 (3. a party at which presents are given to a person esp. a woman about to get married or have a baby = вечірка, на якій дають подарунки жінці з нагоди одруження або народження дитини;

5) *slang* a derogatory term applied to a person or group, esp to a group considered as being slack, untidy, etc = принизливий термін, який застосовують до людини чи до групи людей, яких вважають лінивими, неохайними тощо;

6) *Canadian* a party held to honour and present gifts to a person, as to a prospective bride = вечірка, проведена для вшанування та дарування людини, особливо майбутньої нареченої;

8) a light fabric cover thrown over a tea table to protect the food from flies, dust, etc = легка тканина, що накидається на столик, щоб захистити їжу від мух, пилу тощо) часто вживаються або як сленг, або в канадійському, новозеландському чи австралійському варіантах англійської мови, а тому не мають еквівалентів в українській мові і є лакунарним для неї.

Графічно зіставлення цих лексем можна зобразити так:

Рис. 4.6 Перетин (накладання) лексичних значень

Перетин (накладання) лексичних значень не належить до широко розповсюдженого явища у мовознавстві і стосується тих слів, які “виросли” з одного архетипного концепта, але з часом змінили свою семантику, зберігаючи при цьому ядерні семи концептуального прототипа [92; 93; 44].

Розглядаючи всі словникові визначення слів *shower* та *злива*, зауважимо, що в англійській мові лексема *shower* використовується як іменник у прямому значенні — “to be caught in a heavy shower”, та в переносному — “a shower of sparks / stones” [311], а також як дієслово *to shower*. Безособова конструкція типу *it showers* вживається в англійській мові для позначення процесу випадання сильного дощу. Крім цього головного значення дієслово *to shower* має переносне значення, що актуалізується у виразах: “*the newly-weds were showered with confetti*” [309] = “молодіят засипали конфетті”. На відміну від англійської мови, українська лексема *злива* часто вживається в словосполученнях з іменниками в переносному значенні: “злива почуттів, думок” [293, с. 462].

Розбіжності у семантиці лексем стосуються конотативного значення. Наприклад, у ВТСУМ подано такі приклади вживання лексеми *злива*: *злива*₂ перен.// “про прояву, створення у великій кількості світла, звуків і т.д..” (*злива світла, звуків, сміху*), а також “про виникнення різноманітних почуттів, думок” — *злива почуттів* [293, с. 589]. Беручи до уваги також інше значення лексеми *rain*: “rapid falling or propulsion of many small particles or objects” [311] = “швидке падіння або поштовх багатьох маленьких частин чи об’єктів”, подане в англійському словнику, бачимо, що поряд із загальним розумінням та сприйняттям лексеми *дощ* як великої кількості чогось, що падає, в англійській мові увага акцентується на швидкому русі та падінні чогось (*rain = shower*), а в українській — лише на великій кількості частин, що падають.

На відміну від англійської мови, в українській існує зменшено-пестливий варіант слова *дощ*: *дощик*. Ця лексема має як пряме значення “дрібненький дощ”, так і переносне “ялинкова прикраса”, що здебільшого вживається в усній мові. Існування цього слова і його переносного значення, очевидно, вказує на

те, що погодні умови, пов'язані з випаданням дощів на Україні, не є такими суворими та частими, як у Великобританії, а тому і дощик прирівнюється до прикраси, що надає ялинці мерехтливого вигляду та привабливості; так, значення лексеми дощик “ялинкова прикраса” є лакунарним стосовно англійської мови:

“Завершеного вигляду новорічній красуні надає святкова мішура та ‘дошкики’” [298].

Слід зауважити, що в англійській мові лексема *rain* може вживатися як дієслово; натомість в українській мові іменнику *дощ* відповідає однокореневе дієслово *дощити*, хоча його використання є обмеженим і подається в словнику з поміткою *розм.* Спільним для обох дієслів є те, що вони використовуються для побудови безособових речень. Проте, для позначення процесу випадання *дощу* в англійській мові не використовується додаткове дієслово, а лексема *rain* вживається в дієслівній формі типу *it rains*. В українській же мові для опису випадання дощу ми використовуємо дієслова типу *йти, іти, падати, випадати*. Вважаємо, що саме таке вживання лексеми *дощ* в англійській мові містить в своєму змісті значення *тривалості, процесуальності*, а в українській мові — значення *руху*.

Розглядаючи ФО та паремії з лексемою *дощ*, зауважимо, що крізь призму їхнього вживання можна побачити як тотожність, так і відмінність у способах сприйняття навколишньої дійсності.

До периферії субконцепта *ОПАДИ* належать ті лексичні одиниці, стали вирази та словосполучення, які увійшли до мови завдяки менталітету та світогляду народу. Еквівалентними для обох мов (української та англійської) є вираз *acid rain = кислотний дощ*, а от українське словосполучення *курячий (сліпий) дощ* вважається лакунарним, бо його неможливо перекласти англійською мовою, оскільки словосполучення “куряча сліпота” є характерним для менталітету українців і позначає явище невидимості дощу. Прямого англійського еквівалента цього словосполучення не існує. Натомість, в англійській мові є стійке словосполучення *to be as right as rain* (“бути

здоровим”), яке важко перекласти українською мовою навіть описово. Порівняння здоров’я з дощем є притаманним лише англословній етнічній групі.

Цікавими у плані змісту є ФО, які звучать по-різному в англійській та українській мовах:

1) to rain cats and dogs;	1) лити як з відра;
2) to save money for a rainy day;	2) зберігати гроші на чорний день;
3)	3) пороти, косити дощем;
4) to rain praises on smb.;	4)
5) bullets rained upon him;	5)
6)	6) після дощика в четвер;
7) to bucket down (to rain buckets) або	7) лити як з відра.

It doesn't rain but it pours.

Рис. 4.7 Порівняльна характеристика ФО з компонентом дощ у зіставляваних мовах

Із наведених прикладів видно, що 3 та 6 вирази є лакунарними для англійської мови. Так, зміст фразеологізму *після дощика в четвер* = *ніколи* передається в англійській мові такими мовними засобами:

“When pigs fly; when two Sundays come in one week; once in a blue moon” [309].

В українській мові цей фразеологізм несе в собі безпосереднє нагадування про дощову погоду і вказує на рідкісний збіг обставин (дощ не завжди буває в четвер), хоча й не позначає чогось неймовірного, оскільки в Україні часто падають дощі. Очевидно, значення цього фразеологізму має стилістичне забарвлення та несе в собі додаткову інформацію, якою виражається іронія висловлювання мовця лише в певному контексті.

На відміну від української мови, англійські фразеологізми *when pigs fly; when two Sundays come in one week* вже містять в своєму змісті принципову

нереальність виконання умови (свині не літають, дві неділі не можуть зустрітися) навіть поза межами їх вживання у контекстах.

Отже, можемо зробити такі висновки:

1) порівнюючи вживання домінантних ядерних ЛО та сталих словосполучень і ФО, що наповнюють периферійний пласт субконцепту *ОПАДИ* в англійській та українській мовах, спостерігаємо багато спільного у сприйнятті такого явища природи, як *опади*, в обох лінгвокультурах;

2) в англійській мові слово *rain* тлумачиться ще й як “fall of these drops” на відміну від української мови, де таке визначення не зафіксоване;

3) лексема *водяна пороша* не має еквівалента в англійській мові та перекладається описово;

4) лексеми *the wet, the rains* не мають прямого українського відповідника;

5) в обох мовах існує чимало синонімічних додаткових назв для позначення різних за силою, тривалістю та інтенсивністю опадів;

6) лексеми *shower* та *злива* характеризуються частковим перетином значень;

7) на відміну від англійської мови в українській існує зменшено-пестливий варіант слова дощ — *дощик*, що має переносне значення “ялинкова прикраса”;

8) в англійській мові лексема *rain* може вживатися як дієслово, в українській для позначення процесу випадання дощу використовуються додаткові дієслова типу *йти, іти, падати, випадати*;

9) відсутність деяких вербальних значень лексем *дощ* та *злива* в українській мові та їх наявність в англійській свідчать про перевагу ознаки статичності в українському трактуванні цього явища і тривалості та процесуальності у сприйнятті опадів жителями туманного Альбіону;

10) периферійний пласт містить лакунарні для обох мов сталі вирази та словосполучення (наприклад, *курячий (сліпий) дощ* та *to be as right as rain*), які вказують на специфіку когнітивної об’єктивації субконцепту *ОПАДИ* в англійській та українській лінгвокультурах.

4.4 Когнітивні ознаки субконцепту *ТУМАН* в англійській та українській мовах

Беручи до уваги дефініції досліджуваних лексем, подані в ВТСУМ [293]; WNCD [320] та COD [314], виокремлюємо перше значення лексем *fog* та *туман*, яке вважаємо визначальним при двомовному порівнянні: “condensed water vapor in cloudlike masses lying close to the ground and limiting visibility” [320]; “скупчення найдрібніших крапель води або кристалів льоду в нижніх шарах атмосфери, яке робить повітря непрозорим” [293, с. 1484].

Розглядаючи субконцепт *ТУМАН* як певне когнітивне утворення, звернемо увагу на його внутрішню структурну організацію. Оскільки лексема *fog* не утворює чисельного синонімічного ряду, то вважаємо ядреними одиницями цього субконцепту в англійській мові лише слова типу *haze*, *smog*, *smaze*, *vapor*, *frost smoke*, *sea fret*.

Як в англійській, так і в українській мовах під *туманом* розуміється не тільки повітря, насичене водяними парами, але і повітря, змішане з димом, пилом та кіптявою. У цьому випадку в обох мовах вживається лексична одиниця *smog*, що має прямий еквівалент в українській мові — *смог* (“тустий туман, змішаний із димом, кіптявою” [293, с. 1484]). В обох досліджуваних мовах значення “неможливість чітко бачити” метафорично переноситься на неможливість чітко та ясно розуміти й сприймати інформацію:

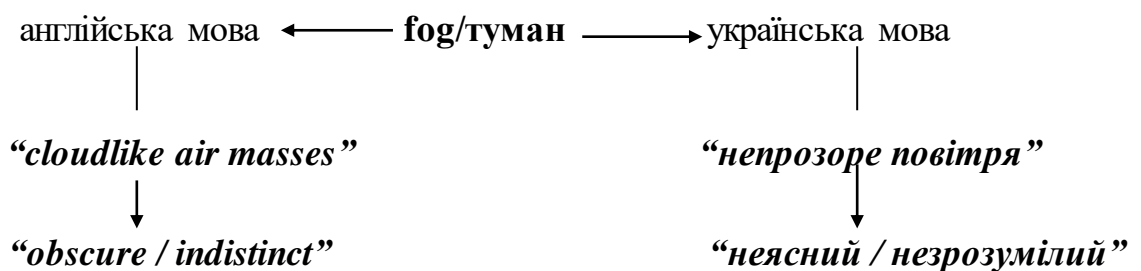

Рис. 4.8 Метафоричність значень лексем *fog* та *туман* у зіставлюваних мовах

Значенню “неясність, незрозумілість, невизначеність, збентеженість” лексеми *туман* в українській мові відповідає визначення лексеми *fog* в англійській “a state of mental vagueness or bewilderment” [313]: *in a fog* — “як в тумані; збитий з пантелику”. “*I felt in a fog what to do*” = “Я був в збентеженні, не знаючи, що далі робити” [298].

туман у голові — перен.: “потьмарення свідомості, неясність у думках”;

туманна думка — перен.: “хибне/незрозуміле враження, бачення, розповідь” [293; с. 1484].

Слід зазначити, що як в англійській, так і в українській мовах лексеми *fog* та *туман* є полісемантичними, про що свідчить велика кількість значень та їх відтінків. Так, окрім значень, які співпадають зі значеннями лексеми *туман* в українській мові, для англійської лексеми *fog* характерними є такі лакунарні значення:

- 1) “a fine spray or a foam for fire fighting” = піна для гасіння пожежі;
- 2) “cloudiness or partial opacity in a developed photographic image caused by chemical action or stray radiation” = затемнений або засвічений відрізок на проявленій плівці [309];
- 3) “a new growth of grass appearing on a field that has been mowed or grazed” = отава;
- 4) “tall, decaying grass left standing after the cutting or grazing season” = травостій [311].

Досить багатим є і семантичне наповнення української лексеми *туман*, яке не є тотожним з лексемою *fog* в англійській мові. Так, ВТССУМ виділяє такі відтінки значень цього слова, які й складають специфіку українського трактування цього поняття:

- туман*₁ — 1) “утворювана спеціальними машинами маса завислих у повітрі крапельок якої-небудь речовини” (олійний туман); 2) “скупчення пари, диму і т.д. в приміщенні”; 3) розм. “іній або найдрібніші крапельки роси на металевій, дерев’яній та інших поверхнях, що з’являються від холоду (кайло вкрилося туманом)”; 4) “сизий пилок (на плодах, рослинах)”;

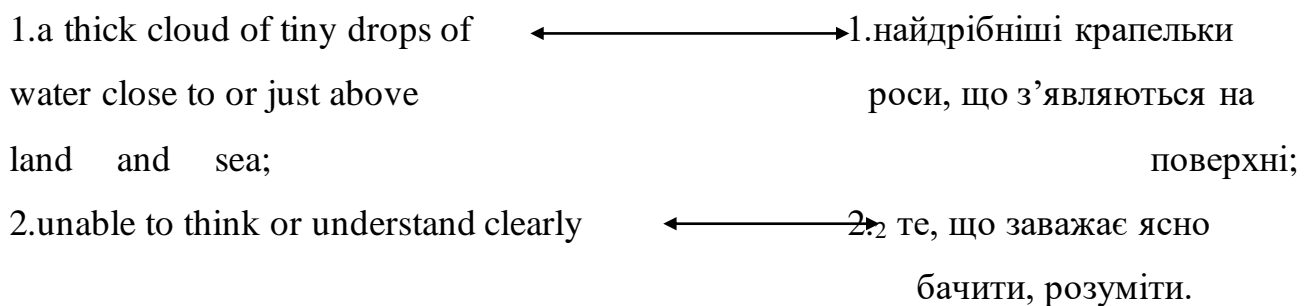
туман² — “грошова одиниця Ірану, що була в обігу до 1932р.”

Далі словник подає ще два значення лексеми *туман*, які відносяться до розмовних за сферою вживання і до групи *pluralia tantum* за граматичною характеристикою та є омонімічними:

тумани_{срозм.} — “те саме, що дурень” (такі всі тумани); тумани_{брозм.} — “сорт кавунів” [293, с. 1484].

Слід звернути увагу і на властивості наголосу в останніх двох лексико-семантичних варіантах українського *туман*, який допомагає розпізнати зміст.

Таким чином, можна стверджувати, що семантика ЛО, за допомогою яких об’єктивується субконцепт *ТУМАН* в українській мові, є дещо ширшою у порівнянні з лексичним наповненням субконцепту *ТУМАН* в англійській мові. Еквівалентними є лише два значення слів:

Рис. 4.9 Семантична еквівалентність субконцепту ТУМАН в обох мовах

Вважаємо, що структурні моделі субконцепту *ТУМАН* в українській та англійській мовах знаходяться, з одного боку, у відношеннях включення, оскільки в значенні лексеми *туман* (укр. мова) є набагато більше відтінків значень, ніж у значенні слова-відповідника англійської мови і українська лексема займає більшу площину, поглинаючи значення англійського слова *fog*, а з другого боку, вони знаходяться у відношеннях лише часткового збігу. Порівнюючи значення цих іменників в англійській та українській мовах, не можна не відзначити того, що англійська лексема переносить своє значення на

більшу кількість явищ, використовуючи для порівняння зовнішній вигляд погодного явища чи його властивості (“затемнений відрізок, що заважає чітко бачити”).

Якщо розглянути похідні від іменників прикметники *foggy* та *туманний*, то побачимо, що їхні значення співпадають так само, як і в іменниках:

1. “покритий, оповитий туманом” = “covered with fog; in fog”;
2. “туманний ранок” = “on a foggy October morning”;
3. “який невиразно, неясно уявляється” = “blurred or obscured as if by fog”;
4. “туманне майбутнє/минуле”; “foggy notion; not to have the foggiest idea about smth.” = не мати жодного уявлення про що-небудь [293, с. 1485; 309].

Вважаємо, що лише стале словосполучення *not to have the foggiest idea about smth.* може представляти периферійний склад досліджуваного субконцепту.

Слід зауважити, що українська лексема *туманний* може вживатися у метафоричному значенні, характерному для лексеми *foggy* в англійській мові, — *перен.* “невиразний, нечіткий” (*туманний погляд*) [293, с. 1485].

Розглядаючи дієслівні форми лексем *to fog* та *туманити*, можна виділити перше спільне для них значення: “to cover, envelop, or suffuse with or as if with fog, to be or become blurred, dimmed, or obscured” [311] = “вкритися туманом, робити щось непрозорим, невидимим” [293, с. 1485]. Наприклад: *a road fogs = далечінь туманиться.*

Ще одним значенням дієслів *to fog* та української лексеми *туманити* згідно зі словниковими дефініціями є метафоричне значення “to confuse, bewilder” [311] — втратити здатність ясно бачити, мислити [293]: *туман в очах; туман в голові, тонути в тумані / a memory that had been fogged by time.*

Слід зазначити, що, крім всіх перерахованих значень, англійська лексема *to fog* використовується і для опису певної поверхні, що запотіла:

“If a window, mirror, or other glass surface fogs, or **is fogged**, it becomes covered with very small drops of water so that you can see things clearly through it or on it”; “My glasses **fogged** in the warm air” = Мої окуляри запотіли на теплому повітрі [310].

Проаналізувавши всі дефініції досліджуваних лексем, слід зазначити, що дієслово *to fog* має значно ширший спектр вживання. Це, очевидно, пояснюється природними умовами Великобританії. Ця ЛО використовується не тільки для опису туманної погоди в прямому значенні, але й неясності думки в переносному, що є характерним і для української лексеми. Лакунарним стосовно української лексеми є також значення “утворювати краплі вологи на скляних чи дзеркальних поверхнях, що перешкоджає чіткому баченню чогось”. Саме це значення, яке поєднує в собі два попередні значення, спільні для української та англійської мов, уточнює місце утворення водяних крапель. Для української мовної свідомості характерним є інший асоціативний ряд, де до крапель вологи на поверхнях скляних та дзеркальних уподібнюються краплі поту, що виступають на тілі людини, а саме для конденсату в українській мові використовується дієслово *запотіти*.

Порівнявши дефініції, подані в англійських та україномовних лексикографічних джерелах, можна зробити висновок, що, залежно від геокультурних особливостей мовних спільнот, лексичні значення слів та їх компонентів можуть бути різними і вони є основою для формування конкретного смислового змісту та сприйняття дійсності.

Про наявність лексико-семантичних розбіжностей лексем *fog* та *туман* (особливо при перекладі) свідчить те, що практично неможливо встановити, який тип лексико-семантичної відповідності характерний для цих ЛО (чи це відношення включення лексемою *туман* англійської лексеми *fog*, чи їх семантика знаходиться у відношенні часткового збігу).

Отже, субконцепт *ТУМАН* сприймається по-різному носіями англійської та української мов:

1) лексеми *fog* та *туман* можуть мати прями еквіваленти при перекладі з однієї мови на іншу (наприклад, *крапельки роси, що з'являються на поверхні = tiny drops of water close to or just above land and sea*) і можуть бути репрезентовані в іншому описовому “упакуванні” для передачі змісту слова (*скупчення диму в приміщенні = укр. туман = англ. a cloud of smth. such as smoke inside a building*);

2) в обох мовах спостерігається метафоричне перенесення значення “неможливість чітко бачити” на неможливість чітко та ясно сприймати інформацію;

3) зміст субконцепту *ТУМАН* в українській лінгвокультурі дещо ширший у порівнянні з англійською (еквівалентними є лише 2 значення слів);

4) прикметники *foggy* та *туманний* співпадають за значеннями;

5) лакунарним стосовно української лексеми є значення дієслова *to fog* “утворювати краплі вологи на скляних чи дзеркальних поверхнях, що перешкоджає чіткому баченню чогось”, що в українській мові передається за допомогою дієслова *запотіти*;

б) дієслово *to fog* має значно ширший спектр вживання, що пояснюється природними умовами Великобританії. Хоча досліджувані лексеми *fog* та *туман* на перший погляд здаються близькими за значенням, але їхні значення будуть перебувати радше у відношеннях перетину, аніж повного збігу. Цей факт свідчить про те, що знаючи та оцінюючи субконцепт *ТУМАН* у межах української лінгвокультури, можна дослідити когнітивне сприйняття такого явища природи, як *fog*, в англійській мовній свідомості.

4.5 Когнітивні ознаки субконцепту *VİTER* в англійській та українській мовах

Лексеми *wind* та *вітер* мають велику мовну дистрибуцію через свою полісемантичність, оскільки характеризуються об'ємними словниковими статтями. Спільним у визначенні цих лексичних одиниць є семи ‘air in motion’ /

‘рух повітря’, хоча в українській дефініції акцент робиться на семі ‘горизонтальний напрямок’; натомість в англомовних словниках ця сема не завжди уточнюється, акцентується сема ‘сила вітру’, непридатна для опису головного значення в українському словнику:

“natural movement of air **parallel** to the earth’s surface” [316] = природний рух повітря, паралельний до земної поверхні.

“air moving as a result of **natural forces**” [311] = рух повітря як наслідок природних сил.

“a current of air, sometimes of **considerable force**, moving generally **horizontally** from areas of high pressure to areas of low pressure” [309] = потік повітря, інколи значної сили, що рухається переважно в горизонтальному напрямку від території високого тиску до зони низького тиску.

“рух потоку атмосферного повітря в **горизонтальному напрямку**” [293, с.190].

Для того, щоб проілюструвати вживання лексем у цих значеннях, наведемо приклади:

“Gentle light wind, cold / hot / icy wind, fresh wind, seasonal wind, regular / prevailing wind, strong / high / violent / stiff wind, brisk wind, fair / favourable wind, biting / cutting wind, gale-force wind” [318; 314].

“Легкий, слабкий, тихий, лагідний, прохолодний, холодний, береговий, сильний, різкий, частий, пронизуючий, штормовий, попутний, верховий, ранковий, свіжий, руйнівний, східний, західний, північний, південний, осінній, весняний, літній.....вітер” [309].

Вітер “віє, дує, здуває, відносить, відкидає, продуває, обдає (холодом), проникає (наскрізь), розносить, піднімає, завиває, кружляє, несе, шкодить, пролітає, проноситься над землею, розвіває, роздмухує, бурхає, вирує, відганяє, крутить, мете, здіймає сніг, куряву та ін., затихає, реве, зносить, зриває....” [309].

Розглядаючи ці приклади, зауважимо, що демонструючи перше значення лексеми *вітер*, в англомовних словникових статтях домінують

словосполучення з прикметниками, а в українських — наводяться словосполучення не тільки з прикметниками, але й з великою кількістю дієслів. В англійській мовній свідомості сприйняття субконцепту *BITEP* обмежується відчуттями, які виникають у людини, що відчуває силу його впливу, легкість, свіжість тощо: *heavy wind, brisk wind, bity / icy wind etc.* Що ж до української мовної свідомості, то *вітер* сприймається як автономне поняття, він живе своїм життям: змінює напрямок, силу, здіймає сніг, обдає холодом тощо.

Аналізуючи значення лексем *wind* та *вітер*, спостерігаємо розбіжності в їх змісті, що свідчить про те, що субконцепт *BITEP* виходить за рамки простого поняття, наділеного суто енциклопедичним визначенням. Його можна сприймати як “умовну ментальну одиницю, спрямовану на комплексне вивчення мови, свідомості та культури” [83; 192]. Так, в англійській мовній свідомості виокремлюється переносне значення “trend, tendency or force”, що в українській мові частково відображається лише у словосполученні *вичікувати, куди вітер подме* = “вичікувати, що трапиться” [309]: “*I’d like to see which way the wind is blowing before applying for another job*” = *Я б хотів знати, чого мені очікувати перед тим, як податися на іншу роботу* [320].

Вважаємо, що всі вищезгадані значення лексем *wind* та *вітер* дають підстави віднести їх до ядерного прошарку субконцепту *BITEP*, оскільки вони мають у своїх дефініціях найбільш загальний зміст вживання цих слів в обох мовах. Для англійської та української мов синонімічними є словосполучення *wind of change* та *winds of change* = *вітер змін*, які вживаються у сфері журналістики, музики, кінематографу та літературних творах. Припускаємо, що для представників цих двох лінгвокультур більш значимим є те, де зміни беруть свій початок (у повітрі, як вітер), аніж їхня реалізація у повсякденному житті. Аналізований вислів також набуває додаткового значення через асоціації з відомою піснею гурту *Scorpions* (1989р.), яка символізувала політичні зміни у східній Європі на початку 90-х рр., а також через асоціації з промовою британського прем’єр-міністра у парламенті Південної Африки у 1960 році,

ключова фраза якого – “*The wind of change is blowing through this continent*” – носить метафоричний характер.

Лексеми *wind* та *вітер* характеризуються великою кількістю самобутніх значень, тому свою лакунарність ці ЛО реалізують у стійких словосполученнях, що утворюють периферійний прошарок субконцепту *ВІТЕР*. Одним із перших переносних значень української лексеми *вітер* є “відсутність чогось, порожнеча”. Проілюструвати це значення можна за допомогою фразеологізму *вітер у голові у будь-кого* — про легковажну людину [307].

Англійська лексема *wind* частково активізує це значення через значення “непотрібні, пусті слова”:

“*His talk was all wind*” = Його промова була лише пустою балачкою [309].

Хоча в англійській мові існує прямий звуковий та словесний відповідник словосполучення *wind in the head*, його не слід плутати з українським висловлюванням “вітер в голові у будь-кого”, оскільки в англійському сприйнятті воно означає “пиху”:

“*He had probably got wind in the head through living in that gorgeous Gothic pagoda*”= А, можливо, він просто зазнався, живучи в цій розкішній готичній пагоді [309].

Лакунарними для англійської мови є українські фразеологізми, що перекладаються описово: *говорити / кидати слова на вітер* — “to talk at random; to talk idly” [309]. У цьому випадку українська лексема *вітер* вказує на відсутність серйозних намірів у розмові. У змісті фразеологізму *у нього вітер в голові* (“he is a thoughtless fellow; he is a little light in the upper storey”) вбачається легковажність, незрілість людини. Проте в англійських фразеологізмах типу *sow the wind and reap the whirlwind* — “поплатитися за щось через свою необережність» та «to cast something to the wind” — “забути про щось, відкинути розсудливість” [309], акцент робиться на семі ‘необачність, легковажність’, яку вважаємо частково синонімічною до української семи ‘відсутність чогось, порожнеча’.

Що ж до англійської лексеми *wind*, то вона має специфічні значення, що не є характерними для лексеми *вітер*. Наприклад, значення “запах, дух, відчуття чогось” є лакунарним для української мови:

within wind of = “(відчувати) на близькій відстані від когось / чогось” [311].

Вживання лексеми *wind* в цьому значенні ілюструють приклади:

to take / have / get / gain the wind of = “пронюхати щось” [313], хоча словосполучення *to get wind of something* несе в своєму значенні додатковий зміст — “дізнатися, вивідати, підслухати щось”: “*Our competitors must not be allowed to get wind of our plans*” [309] = “Нашим суперникам не можна дозволити вивідати наші плани”.

Ще одним лакунарним значенням лексеми *wind* є “дихання, повітряний потік”, яке репрезентується прикладами, що подаються в словникових статтях:

second wind = друге дихання (спорт.); *to recover one's wind* = “віддихатися”; *to lose one's wind* = “задихнутися”; *to have bad wind* = “відчувати задишку” [309].

Із наведених прикладів бачимо, що потік повітря в легенях метафорично порівнюється з вітром.

Значення “духові музичні інструменти”, тобто інструменти для гри, при якій використовується повітряний потік, дихання, також безпосередньо пов’язується із попереднім значенням. У цьому значенні лексема *wind* вживається і у вербальній формі *to wind* = “сурмити, грати”, але найчастіше у поетичній формі [309].

Лакунарним значенням лексеми *wind* є також “чутка, натяк”, що вказує на метафоричне змалювання ідеї, думки, яка є такою ж непостійною, невизначеною, як вітер в природі:

There is something in the wind = ходять якісь чутки [309].

Для обох досліджуваних лінгвокультур характерним є те, що окремі значення лексем можуть розглядатися лише в окремих фразеологізмах або при їх вживанні в контекстах. Приміром, розглядаючи таке значення лексеми *wind*,

як “страх, небезпека, ризик порушення закону”, знаходимо його у, здавалося б на перший погляд, різних фразеологізмах, зміст яких є лакунарним для української мови:

to get the wind up (informal) = “перелякатися”; *to put the wind up* = “перелякати когось”. У словниковій статті зустрічаємо такий приклад цього значення:

“It was his mental state which put the wind up the hospital staff” = Це був його розумовий стан, який налякав медичних працівників [312, с. 464].

Значення фразеологізму *to sail close to the wind* = “бути на волосинку від порушення закону; ризикувати” викликає в свідомості відчуття небезпеки, межі, яку не можна перейти:

“He’d been sailing close to the wind for years and this time he took one risk too many” = Він вже порушує закон багато років, але цього разу він ризикнув занадто [309].

В англійській мові існують ще декілька стійких словосполучень, в яких лексема *wind* виражає лакунарні значення стосовно української мови:

in the wind = “плануватися, носитися в повітрі”;

to break wind = “зіпсувати повітря”;

it’s an ill wind = “немає зла без добра”;

to the four winds = “(розкидати, розлетітися) на всі чотири сторони” [312, с. 464].

to raise the wind = “роздобути гроші”;

to scatter to the wind = “завдати поразки”.

Проаналізувавши всі значення лексем *wind* та *вітер*, можна зробити висновок про те, що українська лексема має значно менше переносних значень (“відсутність чогось”, “порожнеча”), які не пов’язані з позначенням погодних умов. Що ж до англійської лексеми *wind*, то її головне значення “air in motion” метафорично переноситься на позначення “запаху, духу, відчуття чогось”, “дихання, повітряного потоку”, “чутки, натяку”, “духових музичних

інструментів”, “страху, небезпеки, ризику порушення закону”, маючи значно ширшу сферу вживання, ніж в українській мові.

На рис. 4.10 представлені загальні та специфічні (лакунарні) значення досліджуваних лексем у двох лінгвокультурах:

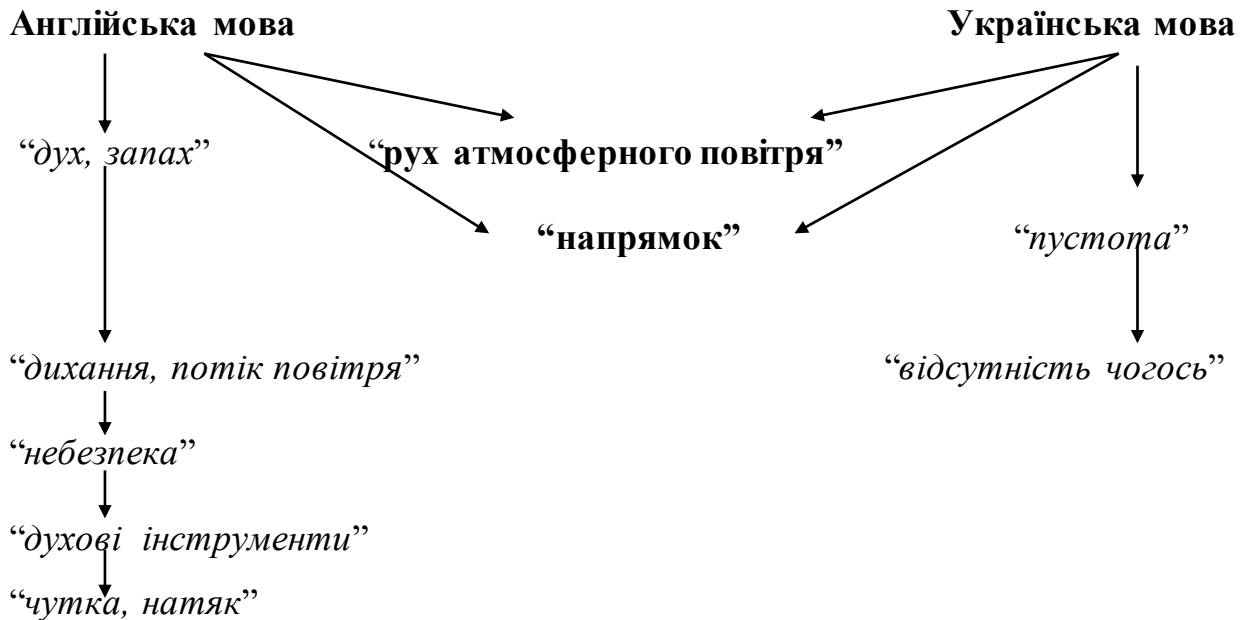

Рис. 4.10 Загальні та лакунарні значення лексем *wind* та *вітер*

Для позначення власне погодних умов як в англійській, так і в українській мовах використовуються іменники *wind* / *вітер*; прикметники та прислівники *wind* / *вітряний, вітряно*, але, на відміну від англійської мови, в українській лексема *вітер* не має вербального вираження. У словникових статтях тлумачних словників наводяться приклади лише однокореневих дієслів, за допомогою яких описуються різний вплив вітру на явища чи предмети реального світу:

- 1) *вивітрювати* — 1. Видаляти, виносити що-небудь із чогось рухом свіжого повітря, вітром;
  2. *перен.* Стирати в пам’яті, примушувати забувати;
  3. Повільно руйнувати, змінювати щось (про дію атмосферних явищ) [293, с. 129];

2) *завітрювати* — Починати віяти (про вітер) [293, с. 380];

3) *обвітрювати* — 1. Обдувати вітром, свіжим повітрям.

2. *безос.* Викликати пересихання, шерхлість шкіри відкритих частин тіла (про вітер) [293, с. 798];

4) *провітрювати* — 1. Очищати, освіжати (звичайно приміщення) припливом свіжого повітря // Піддавати що-небудь дії свіжого повітря, сонця (для освіження, запобігання псуванню і т.д.).

2. *розм.* Давати можливість провітритися (набратися нових вражень, відриваючись від якого-небудь заняття, розвіятися) [293, с. 1146].

В англійській мові для опису процесу вітроутворення самостійно вживається дієслово *to wind*, хоча це дієслово є також полісемантичним, воно зберігає деякі переносні значення іменника *wind*, переносячи їх на дію:

1) “to cause (someone) to be short of breath” = спричинити комусь задуху:

The blow winded him = Сильний удар перехопив у нього подих [309];

2) “to detect the scent of; to pursue (quarry) by following its scent” = знайти запах; йти по запаху:

The birds could not have seen us or winded us = Птахи не могли нас бачити чи відчувати [311];

3) “to cause (a baby) to bring up wind after feeding by patting or rubbing on the back” = змусити дитину зробити відрижку після годування, поплескуючи її або розтираючи її по спині [311]:

After feeding the baby was winded by the nurse = Після їжі медсестра допомогла дитині зробити повітряну відрижку (власний приклад —Н. П.)

4) “to expose to air, as in drying, ventilating”:

This room needs winding = Цю кімнату потрібно провітрити [309];

5) “to rest (a horse) so as to allow recovery of breath” = дати перепочинок (коневі):

A brief stop to wind the horses = Маленька зупинка, щоб дати перепочити коням [309];

б) *poet. wind* (winded, wound) = грати на духовому інструменті [309].

Порівнюючи сфери вживання дієслів, похідних від іменників *wind* та *вітер*, спостерігаємо певні розбіжності у сприйнятті дії вітру на предмети та людей в англійській та українській лінгвокультурах. Якщо вживання іменника *wind* в англословній картині світу має багато переносних значень, що трактують вітер і як позитивне явище природи (“запах, аромат”, “друге дихання”, “духові інструменти”), і як щось негативне (“порожнеча”, “небезпека, страх”, “чутка, натяк”), то в українському сприйнятті цього явища домінує негативний вплив вітру на людей (“відсутність здорового глузду”, “порожнеча”).

У результаті порівняльно-зіставного аналізу значень дієслів *to wind* в англійській мові та похідних дієслівних форм від іменника *вітер* в українській мові, бачимо, що в англословній картині світу вплив вітру сприймається переважно позитивно, а в українській — негативно, крім такого нейтрального значення, як “починати віяти (про вітер)”, та позитивного — “очищати, освіжати (звичайно приміщення) припливом свіжого повітря”.

Рис. 4.11 дає можливість зіставити всі значення досліджуваних дієслів в обох лінгвокультурах:

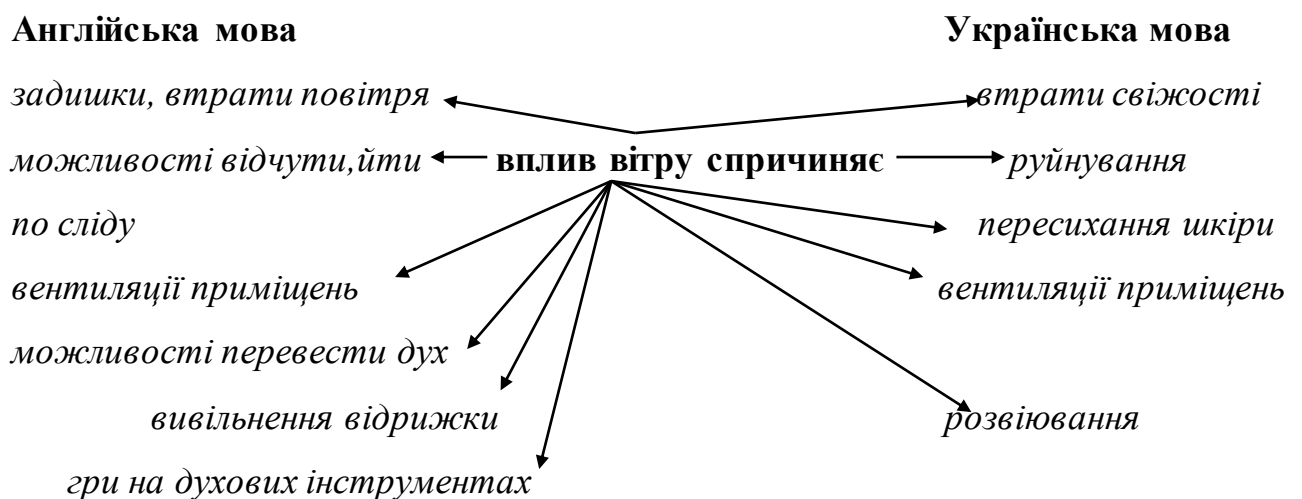

Рис. 4.11 **Метафоризація осмислення впливу вітру в англійській та українській мовних картинах світу**

Досліджуючи всі значення лексеми *wind*, за допомогою яких найповніше об'єктивується субконцепт *BITEP* та, виявивши лексичну лакуарність цих значень стосовно української лексеми *вітер*, зауважимо, що значення ЛО мають різний характер. Зважаючи на полісемантичність лексем-назв, що позначають погодні умови, маємо можливість їхнього використання в категоріях іменників, прикметників (прислівників) та дієслівних форм для опису стану природи. Набір прямих та переносних значень лексем *wind* та *вітер* вказує на їхню неповну еквівалентність при перекладі та неоднорідний характер утворення дієслівних похідних форм.

Проаналізований матеріал дає можливість зробити такі висновки:

1) українська лексема *вітер* має значно менше переносних значень (“відсутність чогось”, “порожнеча”), які не пов'язані з позначенням погодних умов;

2) головне значення англійської лексеми *wind* “air in motion” метафорично переноситься на позначення “запаху, духу, відчуття чогось”, “дихання, повітряного потоку”, “чутки, натяку”, “духових музичних інструментів”, “страху, небезпеки, ризику порушення закону”, маючи значно ширшу сферу вживання, ніж в українській мові;

3) в англійській мовній свідомості сприйняття субконцепту *BITEP* обмежується відчуттями, які виникають у людини, яка відчуває силу його впливу, легкість, свіжість тощо: *heavy wind, brisk wind, bity / icy wind etc.*; в українській мовної свідомості *вітер* сприймається як автономне поняття, він живе своїм життям: *змінює напрямом, силу, здіймає сніг, обдає холодом тощо*;

4) на відміну від англійської мови в українській лексема *вітер* не має вербального вираження, а вплив вітру на явища чи предмети реального світу описується за допомогою однокореневих дієслів *вивітрювати, завітрювати, обвітрювати, провітрювати*;

5) якщо вживання іменника *wind* в англійській картині світу має багато переносних значень, що трактують вітер і як позитивне явище природи (“запах, аромат”, “друге дихання”, “духові інструменти”), і як щось негативне

(“порожнеча”, “небезпека, страх”, “чутка, натяк”), то в українському сприйнятті цього явища домінує негативний вплив вітру на людей (“відсутність здорового глузду”, “порожнеча”);

б) порівняльно-зіставний аналіз значень дієслів *to wind* в англійській мові та похідних дієслівних форм від іменника *winter* в українській мові також показує, що в англійській картині світу вплив вітру сприймається переважно позитивно, а в українській — негативно.

4.6 Когнітивні ознаки субконцепту ГРОЗА в англійській та українській мовах

Якщо попередні пари концептів та лексичні одиниці, що їх наповнюють, можуть сприйматися людиною, як позитивні явища природи (наприклад, *summer rain, light wind, spring rainbow*), так і як негативні, залежно від умов, за яких вони виникають і, які наслідки завдають (*acid rain, hurricane, earthquake*), то субконцепт ГРОЗА в англійській та українській мовах безперечно позначає несприятливі погодні умови. Згідно зі словниковими дефініціями обох мов, перше значення домінантних лексем, які репрезентують субконцепт ГРОЗА, повністю співпадають:

Thunderstorm — “a storm with **thunder** and **lightning** and usu heavy rain” [311].

Гроза — “**грим** та **блискавка** з дощем або градом, що перев. супроводжуються **великим вітром**” [293, с. 262].

Зауважимо, що це комплексне атмосферне явище, необхідними елементами якого є *великий winter = storm, грим = thunder* та *блискавка = lightning* має єдину назву в українській мові — **гроза**, та еквівалентну назву в англійській, що поєднує в своєму складі лексеми **storm, thunder** та **lightning**. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне розглядати семантичну лакунарність у межах лексем *thunder = грим; storm = шторм, буря; lightning = блискавка*, які утворюють ядерний прошарок субконцепту ГРОЗА.

Оскільки, згідно теорії Ю. Степанова, слова “концепт” та “поняття” є однаковими за своєю внутрішньою формою [205, с.43], то сприйматимемо досліджувані пари понять як складові конституенти субконцептів *ГРИМ*, *БУРЯ*, *БЛИСКАВКА*, які визначаються як “базові аксіоматичні категорії, що приймаються інтуїтивно, гіпероніми поняття, уяви, схеми...” [37, с. 6], і які людина використовує для обробки навколишньої дійсності, розпізнає частинами, а потім з’єднує в єдине ціле і трактує його відповідно до розуміння цього явища в межах своєї етнокультури.

Першим спільним значенням лексем *thunder* в англійській та *грим* в українській є :

Thunder — “the sound that follows a flash of lightning and is caused by sudden expansion of the air in the path of the electrical discharge” [309] = “туркіт і тріск, що супроводжують електричні розряди в атмосфері” [293, с. 262].

Наступним спільним для досліджуваних іменників є переносне значення “сильні, гучні звуки”:

thunder of applause = *грим аплодисментів* [311].

Дієслово *to thunder* в англійській мові та похідний від іменника прикметник *громовий* в українській мові виражають аналогічне значення:

“A voice thundered in my ear” [311].

“Громовий голос” [309].

Переносне значення лексем *засудження*, *погроза*, що є характерним для двох мов, можна розпізнати у певних стійких словосполученнях, або в певному контексті вживання цих лексичних одиниць, що відбиває сприйняття реального світу двома лінгвокультурами, а тому вони належать до периферійного прошарку субконцепту *ГРИМ*:

“The thunders of the church” = *грим та блискавка, що метала церква* [311].

“Грим небесний”, “Дундер свисне — *грим поб’є*” [309].

Проте в українській мові спостерігаємо еквівалентне словосполучення *грим побив* в іншому значенні, що є лакунарним для англійської мови:

“Грім би мене побив” = вживається у значенні правдивості своїх слів, запевнення в чому-небудь, запрягтися [298].

Український фразеологізм *бий тебе грім* — прямий еквівалент фразеологізму *бий тебе морока* — має два дещо протилежні за змістом значення:

1) “велике незадоволення з приводу чого-небудь”, наприклад:

“За тими волами я посивів парубком, побила б їх морока”;

2) “захоплення ким, чим-небудь”:

“Ой, не можу! — вхопився за боки шофер і вибухнув щирим заразливим сміхом.— А бий тебе морока! Чи чули ви таке?” (Ю. Смолич) [305].

Таким чином, виокремимо значення іменників *thunder* та *грім*, що є спільними для обох лінгвокультур:

1) “сильний звук”, що виявляється під час природного явища грому, а також метафоричне перенесення цього явища на позначення будь-якого сильного звуку;

2) переносне значення “засудження, погроза”.

Проте для української лексеми характерними є значення “велике незадоволення з приводу чого-небудь” та “захоплення ким, чим-небудь”, які є лакунарними для англійської мови.

Зауважимо, що лексеми *thunder* та *грім* в обох мовах мають еквівалентне вербальне вираження у дієсловах *to thunder* та *грімити*, що підтверджується способами їх вживання.

Ці дієслова вживаються в безособових реченнях, позначаючи процес грому і використовуються для опису грози, сильного дощу з громом та блискавкою. Наступні приклади ілюструють дані значення в мовах:

“*It thundered all night*” = “*гріміло цілу ніч*” [309].

Спільне для обох лексем є значення “голосно звучати, лунати (про постріл, пісню, музику”:

“*the guns thunder*” = “*гармати гримлять*” [309].

В українських словникових статтях подається ще третє переносне значення лексеми *гриміти*: “користуватися великою популярністю, заслужити славу”, яке є лакунарним для англійської мови. Зміст цього значення в англійській мові передається за допомогою дієслів *to boom, to resound, to ring (with)*:

“Ім’я його **гриміло**” = “his name resounded far and wide” [305].

Слід зазначити, що в таких значеннях лексем *to thunder* та *гриміти*, як “to shout, complain” [309; 311] та “говорити голосно, підвищеним тоном” [293, с. 261], що є синонімом до дієслів “нагримати, лаяти, ганити” [305], виявляється ознака інтенсивності та сили дії:

“How dare you speak to me that way?” he **thundered** [309] = “Як ти смієш так розмовляти зі мною?”, він прогримів.

“Товариш Мрачний цілими днями **громив** “апаратчиків” і запевняв Івана Івановича, що “це їм так не пройде” (М. Хвильовий) [305].

Такий характер висловлювань продиктований природою цього погодного явища, який символізує гнів неба, що карає будь-кого. В англійській мові метафоричне зображення негативного впливу людини на іншу живу істоту спостерігається у фразеологізмі *to breathe thunder and lightning at somebody* [291] = *дихати на когось громом та блискавкою*.

Звернемо увагу на те, що англійський іменник *thunder* є словом-домінантою для синонімічного ряду слів: *thunderbolt, thunderclap, thundercloud, thunderstorm*, а тому, відповідно, фразеологізмів із цими лексемами в англійській мові буде значно більше, ніж в українській і вони будуть дещо відрізнятися за своїм значенням та змістом висловлювання.

Зіставляючи фразеологізми з досліджуваними лексемами в обох мовах, можна виокремити перше спільне для них значення “суворий, грізний вигляд”, яке містять такі словосполучення:

to look like a thunder = *мати грізний вигляд* [309].

Наступне оригінальне значення “несподіванки, неприємності” є характерним для фразеологізмів як англійської, так і української мови:

like thunder out of a clear sky [291] = як грім ясенний [309] = як грім серед ясного неба.

Значення “небезпеки, очікування чогось серйозного” є лакунарним для української мови і виражається лише у такому англійському словосполученні:

the peasant does not cross himself so long as the thunder does not roar [311]. = селянин не перехреститься аж поки грім не вдарить.

Українському фразеологізмові “мов міхом прибитий” відповідають стійкі словосполучення англійської мови, яким притаманне значення “збентеження, несподіванки”:

struck with thunder; struck by a thunderbolt; as if thunderstruck [311]. = прибитий громом.

Негативний вплив такого погодного явища, як грім, відбивається на характері людини і має своє мовне вираження лише в англійській мові:

as black as a thunder / thundercloud [309] = бути в поганому настрої.

Лакунарним для української мови є також значення лексеми *thunder* “відвернути увагу громадськості від когось”, що виражається у змісті англійського фразеологізму *steal someone’s thunder* = випередити когось, відвернути увагу [291].

Нехарактерними для вживання в українській мові є також переносні значення лексем *thunderclap* = a sudden startling piece of news, information = несподівана новина, *thunder* = slang used in exclamations, intensive phrases = розм. до біса:

“**A thunderclap** burst open and astonished Europe; Bonaparte had escaped...” = “Несподівана новина вибухнула і здивувала Європу; Бонапарт втік ...”

“Where in **thunder** did he get the money?” = “Де, до біса, він дістав ці гроші?”

Додаткового та неординарного значення набуває англійська лексема *thunder* у таких стійких словосполученнях:

thunder and lightning = combining of two strongly contrasted colours = поєднання дуже контрастних кольорів:

“I recollect my costume very well: a **thunder and lightning** coat, a white waistcoat..., a pair of knee-breeches” = “Я пригадую свій костюм дуже добре: піджак контрастних кольорів, біла жилетка та бриджі до колін” [310];

blood and thunder = violent and melodramatic actions in films, novels = жорстокі та мелодраматичні дії у фільмах:

“a **blood-and-thunder** story” [311] = вражаюча (жахлива) історія.

Усі вищезгадані фразеологізми також належать до периферії субконцепту *ГРОЗА*, їх вживання та розуміння є притаманним лише для англійської лінгвокультури і невластиве для української мовної свідомості.

Проаналізувавши спільні та відмінні риси у відтінках значень лексем *thunder* та *грім*, звернемо увагу на те, що для опису явища, яке виникає за допомогою грому в англійській мові, неможливо вжити тільки одне дієслово, для позначення процесуальності використовується комбінація *іменник + дієслово* (it thunders). В українській же мові можна використати лише одне слово (іменник) *грім* для опису погоди, або ж вирази “Грім... *гримить, вдарив, налякав, зруйнував...*” [302].

Таким чином, у значеннях англійського та українського іменників *thunder* та *грім* є присутня ознака статичності, і використання цих лексем у формі дієслів *to thunder* та *гриміти* вказує на процесуальність цього природного явища.

Звернемо увагу на те, що поняття *грім* знаходиться в асоціативному ряді з поняттям *блискавка*, тому розглянемо значення лексем *lightning* та *блискавка* як в англійській, так і в українській мовах.

Таке природне явище, як блискавка, викликає схожі асоціації та образи у свідомості представників обох лінгвокультур. Спільним для обох мов є перше визначення цих лексем в словникових статтях, які вказують власне на погодне явище:

“a flash of light in the sky, occurring during a thunderstorm and caused by a discharge of electricity, either between clouds or between a cloud and the earth”:

to be struck by **lightning** [309] = бути враженим блискавкою;

“видимий шлях іскрового розряду атмосферної електрики в повітрі, що буває під час грози (зображується у вигляді зигзагоподібної стріли між хмарами або хмарою та поверхнею землі)”：“Кульова **блискавка** — кулеподібний згусток плазми, що виникає під час грози” [293, с. 87].

Ознака великої швидкості та невідкладності дії закладена в значеннях лексем *lightning* та *блискавка*, хоча в українській мові саме це значення реалізовується в додаткових контекстах. Наявність спільних та відмінних значень між цими лексемами в англійській та українській мові можна зобразити у наступний спосіб:

1) a flash of brilliant
light in the sky produced
by natural electricity
passing between clouds
or from clouds to the ground;

2)

3)

4)

Idioms: lightning never strikes twice;
To be as quick as lightning.

1) видимий шлях іскрового
розряду атмосферної електрики
в повітрі, що буває під час грози.

2) блискавка_{2перен.розм.} — вид
стінгазети невеликого
розміру, яка випускається
терміново і висвітлює
головні питання;

3) довга механічна застібка;

4) графічне позначення
небезпеки ураження
електричним струмом.

блискавка двічі не вдаряє
бути швидким, мов блискавка

Рис. 4.12 Спільні та відмінні значення лексем *lightning* та *блискавка* у зіставлених мовах

Усі значення, які не реалізують ті чи інші ознаки лексеми *блискавка* в англійській мові, ми виділили пустотілим колом; ці значення виявилися лакунарними для англійської мови.

Останніми складовими елементами, що наповнюють субконцепт *ГРОЗА*, є лексеми *storm* та *буря, шторм*, яких об'єднує спільне значення “погана погода з надзвичайно сильним вітром, переважно з дощем, градом, снігом, блискавкою та громом” [309; 311].

Це значення актуалізується при сполученні цих лексеми або із прикметниками, або ж дієсловами:

“brief, heavy, severe, violent, ice, fierce, freak, turbulent, dust, electric, tropical...storm”;

“пилова, магнітна, раптова, сильна, різка, тропічна...буря” [309];

Storm... “abates, brews, threatens” = буря “вщухає, збирається, лякає...” [309].

Зауважимо, що в обох мовах поняття *storm* та *буря* є полісемантичними, оскільки вони включають в себе одразу декілька позначень природних явищ, об'єднаних однією назвою *storm* — *буря, гроза, ураган, шторм, вибух*.

Так, наприклад, в обох мовах співпадає перше переносне значення “a sudden violent display of strong feeling” / “глибоке хвилювання; дуже сильне, бурхливе виявлення почуттів” [309]. Досліджувані лексеми в цьому значенні відображають сильний “штормовий” стан душі, великі душевні переживання, хвилювання, але не мають відношення до шторму як явища природи: “Still the same Violence of the **Storms** of her soul torments her” = Все та сама Жорстокість Шторму душі розриває її [310].

Оскільки відтінки лексичних значень англійських іменників *thunder* та *storm* дуже схожі у сфері їх вживання, вони обидва часто вживаються для вираження тих чи інших емоцій, проте лексема *storm* має більш насичене та сильніше емоційне забарвлення. Наприклад:

a thunder of laugh/applause

a storm of applause

a thunder of traffic

a storm of traffic

a thunder over smb's. remarks

a storm over remarks

a thunder of the guns

a storm of the guns

a thunder of bullets

a storm of bullets

a thunder of protest

a storm of protest

У наведених прикладах ми підкреслили ті ЛО, які не мають такого вираження в мові, фрази, які не є еквівалентними між собою. При такому порівнянні можемо стверджувати, що лексемі *storm* у метафоричному значенні притаманний відтінок негативного ставлення до чогось, жорстокості. Так, фраза *a storm of protest* покриває лексичний простір мовою агресії. Проте фрази типу *a thunder of applause* та *a storm of applause* виражають позитивне ставлення до чогось, захоплення чимось, що викликало безмежну кількість аплодисментів, а лексеми *thunder* та *storm* лише підсилюють значення цих фраз. В українській мові немає такого широкого вживання лексеми *буря*. ФО *вибух сміху / емоцій / аплодисментів*, які є еквівалентами до англійських словосполучень, утворені за допомогою синонімічної лексеми *вибух*.

Стійкі словосполучення, що вживаються лише в англійській мові, — *a storm of bullets; a storm over remarks; a storm of protest*, — наповнюють периферійну зону субконцепту *БУРЯ*, виражаючи додатковий зміст висловлювання, а саме: а) надмірний поштовх звуку або політичне/воєнне втручання у справи; б) палке вираження слів та емоцій; в) гостре вираження невдоволення, бунту, що можна проілюструвати такими прикладами:

“Thick **storms** of bullets ran like winter hail” = густий шторм куль пролетів, неначе зимовий град.

“He faced **the storm** of invective which burst upon him from bar, bench, and witness box...” = Він зустрів шторм образи, якій вибухнув на нього з суду, лави присяжних та трибуни свідка [310].

В англійській мові існує декілька лакунарних для української мови ФО з лексемою *storm*, які мають значення “велике коливання чогось у малій ємкості” або “непотрібна дріб’язкова річ”:

a storm in a teacup; a storm in a wash-hand basin; a storm in a cream bowl = буря в склянці води;

to be as welcome as a storm = бути непрошеним гостем;

to be in a storm (= to be drunk) = бути п'яним.

Ці значення можна проілюструвати за допомогою таких прикладів:

“Each campaign, compared with those of Europe, has been only, in Lord Thurlow’s phrase, **a storm in a wash-hand basin**” = Кожна кампанія, у порівнянні з іншими в Європі, була лише бурею в стакані води, за словами Лорда Турлова.;

“At last he **is as welcome as a storm**” = Нарешті, його зовсім не чекали (непроханий гість) [310].

Оскільки ці словосполучення є характерними для вживання певною етнокультурою, вони не виражають пряме та найбільш зрозуміле для всіх значення субконцепту *БУРЯ*, тому є лакунарними для української мови.

У 1770–1782 рр. у німецькій літературі під назвою *Storm and Stress* (*Sturm und Drang*) був заснований рух завдяки школі молодих письменників, які відзначалися екстравагантністю у вираженні дикої та жорстокої пристрасті та енергійною відмовою від “правил” французьких критиків [308, с. 1038]. Лексему *Storm* у цьому значенні віднесемо до периферії, оскільки її вживання має історичний характер і є відомим лише для науковців та літературознавців.

Досліджувані нами лексеми *storm* та *буря* мають спільне значення сильної стихії, проте лише англійська лексема може виступати в ролі дієслова для опису погодного явища *to storm* (with *it* as subject to rain, hail, or snow hard and be very windy, often with thunder or lightning) [309] = “штурмити”, (*it thunders*), воно також має метафоричне використання в мові і переносить цю ознаку на опис інших дій, явищ:

1) “to attack or capture (something) suddenly and violently” = “атакувати або нападати на щось”:

“The **storming** of the Bastille in 1789” [311] = “Атака (штурм) Бастилії в 1789 році”.

2) “to be vociferously angry” = “бушувати, розлютитися”:

“Get out of here!” he **stormed** [310] = “Забирайся звідси!» він розлютився”.

3) “to move or rush violently or angrily” = “агресивно з’явитися, влетіти”.

“After the argument she **stormed off**” [310] = “Після сварки вона вилетіла геть”.

На відміну від англійської мови українське дієслово недоконаного виду *штормити / штурмувати* має лише два значення: “бути дуже розбурханим під час шторму (про море, озеро)” та “витримувати шторм, зазнавати шторму” [293, с. 1633] і не має такого широкого спектру вжитку, як англійське дієслово *to storm*.

Розглянувши структуру субконцепту *ГРОЗА*, бачимо, що він має у своєму складі три головні компоненти *ГРИМ*, *БУРЯ*, *БЛИСКАВКА*, вживання яких у різних контекстах та ФО свідчить про багатогранність та багатовимірність цих лексем, а також про наявність лексичної та семантичної лакуарності в межах англійської та української лінгвокультур. Прямі та переносні значення досліджуваних іменників та однокореневих або похідних від них дієслів вказують на неоднозначне сприймання та категоризацію навколишньої дійсності носіями двох різних мов.

Такий аналіз дає можливість зробити наступні висновки:

1) спільними для обох мов є 2 значення лексем *thunder* та *grim* — “сильний звук”, що виявляється під час природного явища грому, а також метафоричне перенесення цього явища на позначення будь-якого сильного звуку; переносне значення “засудження, погроза”;

2) лакуарними для англійської мови є значення “велике незадоволення з приводу чого-небудь” та “захоплення ким, чим-небудь”;

3) лексеми *thunder* та *grim* мають еквівалентне вербальне вираження у дієсловах *to thunder* та *grimiti*;

4) лакуарним для англійської мови є переносне значення лексеми *grimiti* — “користуватись великою популярністю, заслужити славу”;

5) іменник *thunder* є словом-домінантою для цілого ряду слів, є компонентом значної кількості фразеологізмів, на відміну від української

лексеми *grim*, що мають лакунарні для української мови значення (*struck with thunder, as black as a thunder, steal someone's thunder, thunder and lightning, blood and thunder*) та утворюють периферійну зону субконцепту *ГРИМ* в англійській лінгвокультурі;

б) лексема *блискавка* в українській мові містить додаткові переносні значення, лакунарні для англійської мови, — “вид стінгазети невеликого розміру, яка випускається терміново і висвітлює головні питання”, “довга механічна застібка”, “графічне позначення небезпеки ураження електричним струмом”;

7) лексеми *storm* та *буря* є полісемантичними, включаючи в себе одразу декілька позначень природних явищ, об’єднаних однією назвою, *бурю, грозу, ураган, шторм, вибух*;

8) дієслово *to storm* має ширший спектр вжитку в англійській мові, ніж українська лексема *штурмити / штурмувати*.

4.7 Когнітивні ознаки фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах

Моделювання структури досліджуваного ФКЯП полягає, перш за все, у розподілі його на менші складники — субконцепти *АТМОСФЕРА, АТМОСФЕРНІ ЯВИЩА, ОПАДИ, ВІТЕР* та *СТИХІЯ*. Навколо кожного із них формуються певні ЛСП, за допомогою яких ці субконцепти об’єктивуються у мові. НП “Natural phenomena” в англійській мові та “Явища природи” в українській є найбільшим угрупованням ЛО, яке налічує у своїй структурній організації 2 ЛСП, одиниці яких характеризуються різними відношеннями: парадигматичними, синтагматичними, дериваційними та асоціативними. Головним чинником при побудові ЛСП та моделюванні ФК є *лексичне значення* — один із найважливіших інструментів, що допомагає закріпити результати пізнавальної діяльності людства в мові. Саме лексичне значення впливає на фіксацію когнітивних процесів, за його допомогою відбувається накопичення

відомостей про певні предмети чи явища навколишньої дійсності з метою комунікації та поширення і передачі інформації від одного покоління до іншого.

Відповідно до досліджень, проведених ученими у руслі традиційної семантики [22, с.12–19; 54; 40], та опираючись на визначення З. Вердієвої, вважаємо, що “лексико-семантичне поле як структурна одиниця номінативного поля — це складна мікросистема, якій властивий ряд особливостей, однією з них є наявність центру та периферії” [33, с. 4]. Так, НП “Natural phenomena” в англійській мові та “Явища природи” в українській об’єднують ЛСП “Atmosphere” / “Атмосфера” та “Disaster” / “Стихія”. У їхній структурі навколо лексем *atmospheric conditions* / *атмосферні умови*, *disasters* / *стихійні лиха* виділяємо 2 ядра, оскільки саме ці ЛО притягують велику кількість лексем. Організація системи мови на основі польового принципу передбачає наявність у кожному полі периферії, “оскільки периферія є таким же повноправним елементом лексичного значення, як і ядро” [208, с. 38].

Услід за Й. Стерніним вважаємо, що між ядром та периферією поля відбувається певний розподіл функцій, хоча між ядерною та периферійною зонами не існує чіткої межі. Для наочної демонстрації того, що “складові елементи поля можуть належати до ядра одного поля і одночасно бути на периферії іншого поля” [208, с. 39] пропонуємо узагальнюючий рисунок 4.12, який відображає наявність міжпольових реляцій, перетин ядерних та периферійних прошарків трьох лексико-семантичних полів між собою, що свідчить про неперервність семантичних просторів англійської та української мов.

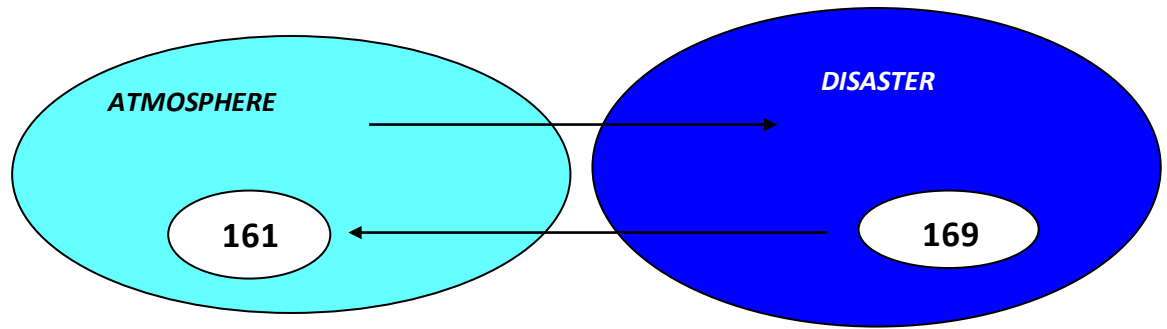

Рис. 4.12 Графічне зображення кількісного складу НП “Natural phenomena” в англійській мові

Розглядаючи структури всіх ЛСП в обох мовах, зауважимо, що багаточисельним за кількістю ЛО є ЛСП “Disaster”, що налічує 169 іменників та іменникових словосполучень в англійській мові, тоді як у склад ЛСП “Стихія” в українській мові входить лише 66 одиниць. Трохи меншим за кількістю досліджуваних іменників є ЛСП “Atmosphere” (161 одиниць), проте в українській мові дещо вищий кількісний показник — 172 ЛО у ЛСП “Атмосфера”. МП “Wind” налічує у своєму складі 71 ЛО, і 60 – входить до складу МП “Вітер”.

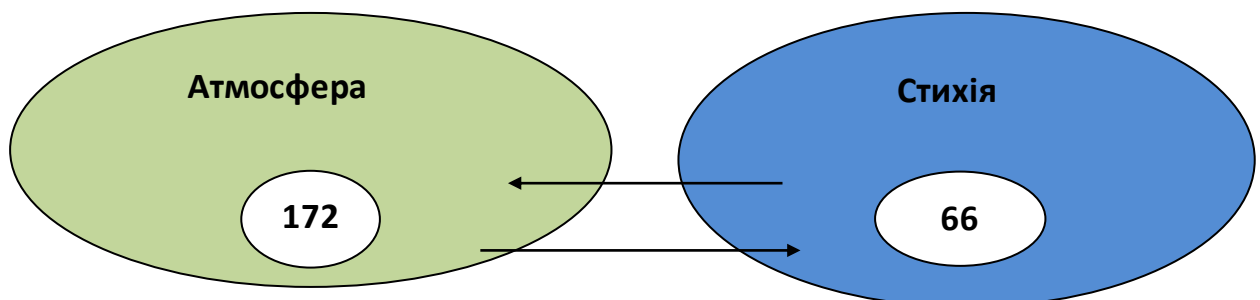

Рис. 4.13 Графічне зображення кількісного складу НП “Явища природи” в українській мові

Як ядра, так і периферії цих полів в обох досліджуваних мовах відзначаються різним ступенем наповненості, що не дозволяє провести між ними чіткого розмежування. Семний критерій, який дає можливість провести чітку межу між ядром та периферією, поступається критерію актуальності та значущості тієї чи іншої семми для мовного колективу.

Зважаючи на те, що між одиницями полів встановлюються горизонтальні та вертикальні зв'язки, то в нашому дослідженні є можливим “перехід” лексем одного поля до інших. Проаналізувавши всі лексеми, можемо зробити висновок, що найбільше одиниць із інших полів “переходить” до складу ЛСП “Стихія” в обох мовах, оскільки навіть найпростіший вияв природного явища можна назвати природним лихом, якщо це явище не є характерним для кліматичних умов певної країни.

Наприклад, “The opening game of the year was **snowed off**” = Перша гра сезону була відмінена через **сильний снігопад**; у той час як лексема *snow* у фразі “the first **snows** of winter” несе в своєму змісті позитивне сприйняття **першого зимового снігу** [310].

Слід зауважити, що лексичне наповнення НП “Явища природи” в обох досліджуваних мовах відрізняється в розрахунках, що свідчить про дещо різне сприйняття явищ природи англійською та українською спільнотами з одного боку, та майже ідентичне — з другого. Порівняємо особливості лексичного складу досліджуваного НП та його менших структурних утворень — ЛСП та ЛСГ в англійській та українській мовах.

Так, до ядра ЛСП “Disaster” в англійській мові входить 13 ЛО, з яких 12 лексем перебувають також на периферії ЛСП “Atmosphere”:

Fall, fallout, rainfall, rainstorm, shower, pour, drizzle, sleet, snowstorm, snowfall, flurry, snowavalanche, hailstorm, thunderstorm, thundershower, lightning, fog, fret, murk, freshet;

Squall, spate, torrent, flood, deluge, rainfall excess, snowslide, blizzard, ball lightning, black frost, ground frost, glaze.

Ті ЛО, які ми віднесли до периферії ЛСП “Atmosphere”, в ЛСП “Disaster” набувають статусу ядерних одиниць, оскільки сема ‘natural disaster’ є диференційною для одиниць ЛСП “Atmosphere”, а тому віддаляє їх від ядра поля. Натомість для лексем, що групуються навколо імені ЛСП “Disaster”, ця сема є категоріальною.

Найбільша кількість іменників та іменникових словосполучень перетинається на межі полів “Wind” та “Disaster”. Практично будь-який вітер має характеристику негативного явища, що має різну силу інтенсивності, а тому 45 одиниць, які належать до складу МП “Wind” “переходять” до ЛСП “Disaster”.

11 іменників (*storm, cyclone, typhoon, tornado, tempest, gale, whirlwind, twister, squall, hurricane, blizzard*), що формують ядерний прошарок лексики ЛСП “Wind”, є також ядерними і для ЛСП “Disaster”. Усі іменники (30 одиниць), що виконують номінативну функцію на позначення місцевих або, як їх називають, “екзотичних” вітрів, перейдуть до периферійної зони ЛСП “Disaster”, оскільки у своїх значеннях вони мають диференційні семи ‘місце утворення’ та ‘сила впливу вітру’:

berg wind (South Africa), bise (central Europe), bora (central Europe), brickfielder (Australia), buran (central Asia), Cape doctor (western Africa), chinook (eastern Rocky Mountains USA), Etesian (eastern Mediterranean), foehn (northern Alps), ghibli (North Africa), haboob (North Africa), harmattan (West Africa), khamsin (Egypt), levanter (Mediterranean), libeccio (western Italy), maestrone (Mediterranean), meltemi (eastern Mediterranean), mistral (southern France), monsoon (South Africa), nor’wester (New Zealand), pampero (South America), shamal (Persian Gulf), simoom/simoon/samiel (Arabia), sirocco (North Africa/South Europe), solano (Spain), southerly buster (South Australia), tramontana (Italy / western Mediterranean), wet chinook (northern / western USA), williwaw (USA / Canada), zonda (Argentina).

До віддаленої периферії ЛСП “Disaster” належать і 4 лексеми, що позначають незначний подув вітру: *gust, burst, outbreak, outburst*.

27 ЛО із ЛСП “Disaster” займають позицію ядерних конститuentів МП “Wind”, оскільки всі вони об’єднані категоріальною семою ‘вітер’:

blizzard, tornado, hurricane, tsunami, typhoon, bore, blowing, flurry, storm sewage, maelstrom, whirlpool, heat wave, tropical cyclone, waterspout, wind

damage, wind erosion, gale, high, karaburan, monsoon, blowing sand, simoom, williwaw, dry wind, sand-shifting wind, wedge, ropes.

Лише 7 лексем, що позначають атмосферні явища, мають у своїх визначеннях сему ‘присутність, супроводження вітром’ і належать до обох ЛСП “Atmosphere” та “Wind”: *rainstorm, snowstorm, flurry, hailstorm, thunderstorm, squall, blizzard.*

Відповідно 4 лексеми *storm, squall, gale та blizzard* входять у структуру як МП “Wind”, так і ЛСП “Atmosphere”.

Велика кількість іменників (27 одиниць) знаходиться на межі перетину двох полів (“Disaster” та “Atmosphere”): *snowavalanche, flood, hailstorm, fallout, rainfall excess, fall, flashflood, flurry, seafret, glaze, hoar, hoarfrost, icing, rain, rainfall, rainwash, runoff, sleet, slush, spate, vapour, waterspout, floodwave, fog, freezing, white rainbow, smaze.*

Маргінальність прошаркових утворень трьох досліджуваних полів та взаємоперетин 142 лексем свідчить про наявність міжпольових реляцій та безперервність семантичного простору мови. Основними типами семантичних відношень між всіма одиницями полів є гіпонімія (наприклад, лексема *bore* є еквонімом, оскільки у неї немає лексеми вищого рівня — гіпероніма), полісемія (*shower* = “злива”, “душ”, “легка тканина”), синонімія (*rain* = *fall* = *outpouring*) та антонімія (*flood* — *drought*).

В українській мові ЛСП “Стихія” також утворює більшість одиниць із МП “Вітер” та ЛСП “Атмосфера”. Так, 12 одиниць, що належать до ядра ЛСП “Атмосфера”, є головними ядерними конститuentами ЛСП “Стихія”:

град, снігопад, злива, блискавка, гроза, грім, туман, хуртовина, ожеледь, ожеледиця, льодовий дощ, снігова лавина.

Велика кількість іменників, що входить до складу МП “Вітер”, знаходиться у відношенні перетину зі складовими одиницями ЛСП “Стихія”. Оскільки вітер сприймається українцями не тільки як необхідна реалія життя, а в більшості випадків як та лексика, що в своїй семантиці завжди містить

негативну оцінку, то більша кількість конститuentів ЛСП “Стихія”, а саме 13 ядерних та 2 з периферії, буде входити до складу ЛСП “Вітер”:

цунамі, шторм, буря, бора, пилова буря, вихор, тропічний циклон, ураган, циклон, шквал, вітровий, торнадо, тайфун, смерч, тромб.

Іменники та іменникові композити, які вказують на позначення місцевих вітрів, можуть “перейти” з периферійної зони “МП “Вітер” до периферії ЛСП “Стихія”, об’єднуючись в одне угруповання слів на основі сем ‘локальність’, ‘сила вітру’ (35 одиниць):

сіверко, сівер, суховій, тайфун, буревій, борвій, тропічний циклон, зефір, торнадо, сирокко, самум, хамсин, чінук, баргузин, пасат, тайфун, тропічний мусон, поземка, павітер, степовик, поземок, вітрило, легковий, морський бриз, береговий бриз, степняк, хунта, памперо, афганець, карк-буран, мехелі, іріфі, уахдж, сарма, містраль.

Лише 4 іменники з ЛСП “Атмосфера” — *хуртовина, градобій, шквал, шторм* — належать до складу периферійної зони МП “Вітер” за наявністю в них визначальної семи ‘супроводження вітром’.

Виходячи з семного складу словосполучень *льодяний дощ, радіоактивний дощ, кислотний дощ та кров’яний дощ* з головним акцентом на семі ‘дощ’, віднесемо ці 4 одиниці з периферії ЛСП “Атмосфера” до ЛСП “Стихія”.

Хоча лексичне наповнення ЛСП в обох мовах не дуже відрізняється за своїми якісними показниками, проте кількісний склад ЛО, що мають здатність до “переходу” з однієї зони в іншу, є дещо асиметричним в англійській мові у порівнянні з українською.

Застосування польового підходу до мовних явищ зумовлене тим фактом, що мовна система розуміється як інструмент думки та комунікації. Пізнання світу та саме людське мислення були б неможливими без наявності лексико-семантичної системи. Вивчення об’єктивованих знань про світ відбувається за допомогою поєднання семантичного та концептуального аналізів, бо обидва спрямовані на дослідження значення.

У нашому дослідженні всі елементи значення ЛО погруповані в ЛСП та НП, які при подальшому членуванні утворюють поля, що розпадаються на ЛСГ, за допомогою яких і об'єктивуються ФКЯП та його субконцепти у зіставлюваних мовах.

Порівняльний аналіз ключових лексем, що об'єктивують ФКЯП в англійській та українській мовах, дає можливість встановити особливості структурно-семантичної організації ФК, який має свою специфіку в кожній лінгвокультурі. Взявши за основу схему, розроблену Н. Перфільєвою [151] і, додавши до неї власні дослідження, пропонуємо для наочної демонстрації спільних та специфічних семантичних та когнітивних складників ФКЯП в англійській та українській мовах графічне зображення (Додаток А). Схема представляє структурну організацію ЛО ФКЯП, у межах якого розглядаються найуживаніші, культурно-детерміновані, на наш погляд, лексеми, їх сполучуваність з іншими словами в обох мовах, встановлюються спільні та лакунарні значення.

Так, у верхній частині схеми подані лакунарні значення англійських лексем, які об'єктивують ФКЯП.

Нижня частина рисунка заповнена лакунарними значеннями українських лексем-відповідників, які об'єктивують досліджуваний ФК.

У центральній частині представлено прями та переносні значення досліджуваних лексем з позначкою +, спільні для сприйняття природних явищ в обох мовах. Ті значення, що виконують номінативну функцію, позначені значком x_i , а перед дієслівними формами стоїть значок x_d .

Здійснивши порівняльний аналіз лексем, за допомогою яких об'єктивується ФКЯП в англійській та українській мовах, можна зробити наступні висновки.

1. Англійська лексема *rain* не має характерного тільки для української мови значення “*ялинкова прикраса*”; проте для української мови лакунарним є значення англійського слова *rain* “*надати у великій кількості*”.

2. Багатозначністю характеризується лексема *shower* в англійській мові; лакунарними для української мови є значення: **“литися”**; **“передвесільна вечірка; вечірка на честь народження дитини”**; **“легка тканина для накривання їжі від мух та пилу”**; **“група неохайних ледарів”**. При цьому у визначенні української лексеми акцент робиться на *силі дощу*, а тому значення **“сильний дощ”** є лакунарним для англійського сприйняття. Англійська лексема *shower* може вживатися у дієслівній формі і має ознаку процесуальності, а українська лексема не утворює відповідного дієслова.

3. Досить неоднозначним у сприйнятті англійською та українською лінгвокультурами є субконцепт *ТУМАН*. Для української лексеми *туман* лакунарними є значення **“запотіти”**; **“затемнений відрізок на плівці”**; **“піна для погашення пожежі”**; **“отава, травостій”**. Для лексеми *fog* є лакунарними є такі значення української лексеми: **“завислі у повітрі краплі якої-небудь речовини”**; **“іній”**; **“пилوک на плодах”**; **“грошова одиниця Ірану”**; **“мн. дурні”**; **“сорт кавунів”**.

4. На відміну від дефініції української лексеми *вітер*, у визначенні англійської лексеми *wind* не у всіх словниках вказується горизонтальний напрямок руху. Проте в англійській мові існують такі лакунарні для української мови значення, як **“повітряний потік”**; **“дух, запах”**; **“небезпека”**; **“чутка, натяк”**. Українська лексема *вітер*, вжита у переносному значенні, реалізовує лакунарні для англійської мови значення **“пустота, відсутність чогось”**. Більшість перерахованих лексем англійської мови вживаються і у формі іменників, і як дієслова для опису погодних умов, за винятком лексеми *wind*, оскільки її дієслівні форми не вживаються для опису погоди, а мають переносні значення **“йти по сліду”**; **“грати на духових інструментах”**; **“перепочити”**. В українській мові також не існує дієслівної форми лексеми *вітер*, вона вживається як дієслово у значенні **“зазнавати впливу вітру”**.

5. Майже в усіх значеннях лексеми *thunder* увага акцентується на негативних емоціях, що виражає ця лексична одиниця. Лакунарними для української мови є значення **“поганий настрій”**; **“жорстокі та меланхолійні**

дії у фільмах”; *“різке поєднання кольорів”*. Українській лексемі *грим* притаманні переносні значення *“збентеження”*, *“заприсягання”*, *“незадоволення”*, які є лакунарними для англійської мови. Крім головних, спільних для двох мов значень лексем *to thunder / гриміти*, лакунарним для української мови є дієслівне значення *“відвернути увагу громадськості”*, а для англійської — *“набути славу, популярність”*.

6. Ознака великої швидкості, що прирівнюється до блискавки, закладена в лексемах *lightning / блискавка* і реалізується в лакунарних для англійської мови значеннях *“вид термінової стінгазети”*; *“довга механічна застібка”*; *“графічне позначення небезпеки ураження електричним струмом”*.

7. Сфера вживання лексем *storm* та *буря*, що служать для позначення таких природних явищ, як ураган, шторм, буря, є досить широкою, про що свідчить велика кількість переносних значень, які є лакунарними для української мови: *“атака”*, *“політичне втручання у справи”*; *“бунт, невдоволення”*, *“небажаний гість”*. На відміну від англійської мови, українська лексема *шторм* не має дієслівного відповідника, можливість англійського вживання лексеми *storm* як дієслова свідчить про те, що тільки для англійської лексеми характерною є ознака процесуальності.

Проаналізувавши всі значення досліджуваних лексем, що послужили для опису природних явищ, зауважимо, що вони набувають різного характеру лише тоді, коли можливо визначити відмінності їх вживання в англійській та українській мовах.

Більшість лексем, які об’єктивують ФКЯП, вживаються як іменники, так і дієслова, хоча не всі дієслівні форми мають пряме значення для опису природних явищ.

Таким чином, найточнішим засобом об’єктивації ФКЯП є НП *“Natural phenomena”* та *“Явища природи”*, які пронизані такими парадигматичними відношеннями, як синонімія, антонімія, гіперо-гіпонімія. Дослідження ядерних складників ЛСП свідчать про універсальні та національно-специфічні особливості вживання мовних одиниць на позначення явищ природи та

фразеологізмів з їхнім компонентом, що відображають своєрідність і самобутність української та англійської лінгвокультур.

Здійснений аналіз дає можливість зробити наступні висновки:

1) НП “Natural phenomena” в англійській мові та “Явища природи” в українській об’єднує 2 ЛСП “Atmosphere” / “Атмосфера” та “Disaster” / “Стихія”;

2) наявність міжпольових реляцій, перетин ядерних та периферійних прошарків полів між собою свідчить про неперервність семантичних просторів англійської та української мов;

3) як ядра, так і периферії полів в обох досліджуваних мовах відзначаються різним ступенем наповненості;

4) між одиницями полів встановлюються горизонтальні та вертикальні зв’язки, можливим є “перехід” лексем одного поля до інших;

5) найбільше одиниць із інших полів “переходить” до складу ЛСП “Стихія” в обох мовах, оскільки навіть найпростіший вияв природного явища можна назвати природним лихом, якщо це явище не є характерним для кліматичних умов певної країни;

6) основними типами семантичних відношень між всіма одиницями полів є гіпонімія, полісемія, синонімія та антонімія.

4.8 Ціннісні компоненти фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах

Моделювання структури ФКЯП та аналіз лексичних засобів його об’єктивації на різних рівнях мовної системи відіграє важливу роль у творенні картини світу англійської та української мовно-культурної спільноти. За допомогою концептуального аналізу ми розглядаємо ціннісний складник ФК, що відображається як у денотативних, так і в конотативних значеннях мовних одиниць, які об’єктивують ФКЯП в англійській та українській мовах.

Коли мова йде про ціннісно-оцінні компоненти ЛО на позначення явищ природи, то в мовній картині світу пріоритетним стає антропогенний фактор. Значення оцінності різко зростає та набуває актуальності, якщо воно торкається світу людини та явищ навколишнього середовища, яке оточує її.

У цій розвідці ми досліджуємо ціннісний складник лексики на позначення явищ природи — слова, що мають оцінну семантику, зумовлену ідеологічними чи психологічними чинниками, і можуть набувати позитивного або негативного значення в процесі свого функціонування.

Досліджуване нами НП наділене певною латентною ознакою, яка зазвичай є потенційною чи замаскованою — це так званий “антропогенний чинник”. Виявляється він у тому, що кожна номінативна одиниця, відображаючи світ людини, будучи носієм саме антропогенної моделі та антропоцентричної картини світу, наділена ознаковістю “у стосунку до людини” — тобто, як оцінює, характеризує, емоційно-експресивно наповнює людина цю ЛО, яка, своєю чергою, експлікує факт навколишньої дійсності.

Так, скажімо, для світу природи (гіпотетично виокремимо — неантропоцентричної) явищами абсолютно рівнозначними є *вітер*, *сильний вітер*, *шквал*, *буревій*, *ураган*, *торнадо* тощо, оскільки відображають одні і ті ж явища, які різняться виключно силою, інтенсивністю, результатом дії. Або, скажімо, *наводок* і *повінь* — результат опадів, характеризується виключно кількістю водної маси, яка проходить однією ділянкою площі (поверхні землі) за одиницю часу. Ці два явища у світі природи є рівнозначними та тотожними.

Тільки у зіставленні з людиною, зі світом людських вимірів та параметрів можна виділити “скриту”, замасковану сему, або її відсутність, що теж є фактом буття — ‘загроза’ людині. Це ступінь та міра руйнації, міра необхідності застосовувати певні дії, сценарій самопорятунку (з метою самозбереження). Тому лексема *наводок* не містить семантичного компонента ‘загроза’, а лексема *повінь* у тій чи іншій інтерпретації (у дефініції) містить компонент ‘небезпека’ для людського життя. Аналогічно і у лексичних одиницях *вітер* і *торнадо*. Перша одиниця у людській інтерпретації є

нейтральною, а друга — *торнадо* — за своїм структурно-семантичним наповненням відрізняється від першої компонентом ‘сильний’ з ‘руйнівними’ наслідками. Інакше кажучи, у цих семантичних структурах міститься саме та сема, яка вказує на ступінь загрози здоров’ю та життю людини, або міра позитивного впливу на світ людини.

Так, лексеми *бриз* і *шторм* є носіями ідентичних ознак — ‘вітер над поверхнею моря’; різниця полягає лише у тому, що перша інтерпретується світом людини як явище позитивне, а інша — негативне; оскільки перша не загрожує життю, а друга несе інформацію про незахищеність людини перед стихією. У порівнянні, наприклад, зі світом морської фауни вони є явищами частотними, природними і майже рівнозначними, бо не несуть загрози жителям морської стихії.

Таким чином, можна стверджувати, що усі семантичні структури від семантичного рівня до рівня макрополів окрім інших, містять компонент — співвіднесеність з людським буттям, оцінка людини / людиною того чи іншого явища природи у контексті свого буття.

Необхідне зазначити що ці “замасковані”, латентні, потенційні семантичні компоненти представлені у всіх семантичних структурах.

Відповідно до цього може бути вибудована шкала співвіднесеності з антропомірними параметрами, а весь лексичний масив, який наповнює і формує лексико-семантичні структури “поля” може позиціонуватись у цій шкалі відповідно до своїх пропорційних параметрів, насиченості, інтенсиву.

Апеляція до негативних реалій нашого життя надає повідомленню забарвлення зі знаком “мінус”, до позитивних, відповідно, — “плюс”. Оцінку тексту можуть задавати не лише оцінні мовні одиниці, а й ті, що стосуються ціннісних категорій когнітивної картини світу, причетні до цінностей взагалі. Залежно від того, яких ціннісних реалій стосується наведена в тексті інформація, текст може бути позитивним, негативним або відносно нейтральним.

Оскільки ми досліджуємо ціннісний компонент ЛО на позначення явищ природи як експліцитно, так і імпліцитно, то вважаємо за необхідне ввести дещо нову термінологію для аксіологічної шкали цих мовних одиниць: “позитивно” зі знаком “+”, “відносно нейтрально” зі знаком “0” та “негативно: 1) “дефіцит” “—“; 2) “надмірність “!!”.

Деякі науковці вважають, що нейтрального повідомлення не існує, оскільки будь-який текст містить оцінність як основну ознаку. Зокрема, У. Еко в есе “Про пресу” зазначає: “...(за винятком прогнозу погоди) об’єктивної інформації не існує і не може існувати” [59, с. 49]. Існує навіть думка, що в процесі спілкування значна частина того, що ми повідомляємо, виявляється не констатацією факту, а оцінкою чого-небудь або кого-небудь. Будь-який комунікативний акт мотивовано певним інтересом: необхідністю висловлювання, намаганням впливати на реципієнта, потребою в якій-небудь інформації взагалі та іншими прагматичними причинами. Навіть прогноз погоди, який, на думку У. Еко, є нейтральною новиною, для певних респондентів може виявитися цілком оцінним.

Так, повідомлення про довготривалі дощі у когось спричинить позитивні оцінки (*саджанці нарешті підростуть!*), у когось — негативні (*ну ось, приїхав на море, а тут — дощ*), а у когось це повідомлення не викличе жодної оцінки, оскільки не буде містити соціально важливої для нього (а отже, ціннісно-оцінної) інформації, а відтак буде нейтральним.

Вважаємо, що кількісні та якісні показники ціннісного компоненту ФКЯП в англійській та українській мовах дещо різняться. Для порівняльного аналізу ми відібрали лише ті ЛО, що творять навколоядерний прошарок ЛСП “Явища природи” в обох мовах.

Пропонуємо розроблену нами таблицю для наочної демонстрації встановлення типів оцінних значень, які охоплює ціннісний компонент ФКЯП в англійській та україномовній картинах світу.

Таблиця 4.4

**Аксіологічна шкала конститuentів фрейму ЯВИЩА ПРИРОДИ в
досліджуваних мовах**

Позитивно «+» англ. / укр.		Відносно нейтрально «0» англ. / укр.		<u>Негативно «-»</u>			
				«дефіцит «--»» англ. / укр.		«надмірність» «!!» англ. / укр.	
rain	дощ	rain	дощ	drought	посуха	rain	дощ
snow	сніг	fallout	дощовиця		суховій	shower	злива
dew	іній	drizzle	мряка	не виявлено		pour	
breeze	бриз	sprinkle		не виявлено		cloudburst	
wind	вітер	sleet	сльота	не виявлено		downfall	
foehn	фен	slush		не виявлено		snowstorm	снігопад
rainbow	веселка	snowfall	снігопад	не виявлено		rainstorm	
—	—	snow	міраж	не виявлено		snow	сніг
—	—	fog	туман	не виявлено		flurry	снігова крупа
—	—	haze		не виявлено		snow avalanche	снігова лавина
—	—	dew	іній	не виявлено		hail	град
—	—	mist	сутінки	не виявлено		hailstorm	
—	—	murk		не виявлено		thunder	гроза
—	—	snowflake	сніжинка	не виявлено		thunderstorm	блискавка
—	—	fret		не виявлено		thunder shower	грим
—	—	Northern lights	венці	не виявлено		lightning	атмосф ерна електри ка
—	—	frost	мороз	не виявлено		fog	мряка
—	—	hoarfrost	ожеледь	не виявлено		smog	смог
—	—	gust		не виявлено		frost	мороз

_____	_____	breeze	<i>бриз</i>	не виявлено	storm	<i>шторм</i>
_____	_____	wind	<i>вітер</i>	не виявлено	cyclone	<i>циклон</i>
_____	_____	foehn	<i>фен</i>	не виявлено	tempest	<i>буря</i>
_____	_____	halo	<i>гало</i>	не виявлено	wind	<i>вітер</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	gale	<i>смерч</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	whirlwind	<i>тромб</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	squall	<i>вихор</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	snowslide	<i>шквал</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	snowslip	<i>просадк и земної поверхні</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	blacksnow	
_____	_____	_____	_____	не виявлено	snowpack	
_____	_____	_____	_____	не виявлено	snowdrift	<i>хуртови на</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	gust	<i>вітровий</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	disaster	<i>осипи</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	avalanche	<i>лавина</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	lahar	<i>селі</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	landslide	<i>зсуви</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	earthquake	<i>землетр ус</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	volcano	<i>вулкан</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	flood	<i>повінь</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	seaquake	
_____	_____	_____	_____	не виявлено	tsunami	<i>цунамі</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	typhoon	<i>тайфун</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	tornado	<i>торнадо</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	hurricane	<i>ураган</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	blizzard	
_____	_____	_____	_____	не виявлено	sandstorm	<i>піщана буря</i>
_____	_____	_____	_____	не виявлено	monsoon	<i>мусон</i>

_____	_____	не виявлено	foehn	<i>фен</i>
_____	_____	не виявлено	bora	<i>бора</i>
_____	_____	не виявлено	dust storm	<i>пилова буря</i>
_____	_____	не виявлено	deforestation	<i>вирубуба ння лісу</i>
_____	_____	не виявлено	firestorm	<i>пожежа</i>
_____	_____	не виявлено	ice rain	<i>льодяни й дощ</i>
_____	_____	не виявлено	glazed frost	<i>ожеледь</i>
_____	_____	не виявлено	black frost	<i>ожеледи ця</i>

Таблиця 4.4 представляє собою впорядковану схему досліджуваних ЛО, які є найуживанішими та культурно детермінованими в англійській та україномовній картинах світу. Ціннісно-оцінний компонент слів на позначення явищ природи визначався на основі запропонованої нами аксіологічної шкали “позитивно “+” — відносно нейтрально “0” — негативно “—”: дефіцит “—“, надмірність “!” та аналізу вживання цих слів у різних контекстах, взятих з BNC (Додаток Б) та КорУм (Додаток В).

Проаналізувавши ціннісно-оцінний компонент ЛО в обох досліджуваних мовах, можна зробити такі висновки:

кількісний аналіз проаналізованих лексем за цією аксіологічною шкалою показує певну асиметричність в оцінці явищ природи. У свідомості носіїв як англійської, так і української мов спостерігається помітне тяжіння до негативної оцінки;

підставою оцінки для кожної з трьох щаблів аксіологічної шкали є порівняння слів на позначення явищ природи в двох досліджуваних мовах, що можуть бути виражені експліцитно та імпліцитно. Експліцитною вважаємо підставу оцінки, виражену у семантиці слів, що вживається у сполученні зі

словами-ідентифікаторами — *дощ, сніг, блискавка, грім, вітер, стихійне лихо* тощо та імпліцитно — підставу оцінки, що визначається контекстом.

Експліцитна оцінка “позитивно” втілюється в семантиці тих частин мови, у сполученні з якими оцінне значення буде зі знаком “+”:

1. прикметників (*light, gentle* — *wind; half-frozen, small, soft* — *snow; brief, short, light* — *rain; лагідний, теплий, ніжний* — *вітер; легкий, короткочасний* — *дощ*);
2. іменників (*drops* — *drops of rain; краплини* — *краплини дощу*);
3. прислівників+прикметників (*very light* — *mist, shower; дуже дрібний* — *дощ*).

Імпліцитна позитивна оцінка реалізується в різних контекстах англійської мови, наприклад:

Light **rain** began to fall [309] = Почався легкий дощ.

Children were playing in the **snow** [309] = Діти гралися на снігу.

Silks dyed in all the colours of the **rainbow** [310] = Шовкові тканини розфарбовані всіма фарбами веселки.

The grass was wet with dew [310] = Трава була мокра від роси.

A gentle **breeze** was blowing [310] = Подував ніжний вітер.

It was that nice **wind** of change in her life [310] = Це був легкий вітер перемін в її житті.

Щодо української мови, то імпліцитна позитивна оцінка актуалізується у таких контекстах:

Люблю я дощ рясний, що гучно з неба ллється: Після дощу того уся земля цвіте (М. Рильський) [298].

— Який тихий, хороший снігопад, — сказав учитель (О. Донченко) [298].

Хитає віти теплий вітровій (В. Сосюра) [298].

Дерева за вікном у тиші непорочній Стояли інеєм запушені рясним (М. Рильський) [298].

Експліцитна оцінка “негативно”, зокрема, “надмірність”, виражається у семантиці таких частин мови, як:

1. прикметники (*strong, sudden, violent* — wind; *heavy, sudden* — rain; *numerous* — drizzle; *сильний, рантовий, холодний, руйнівний* — вітер, ураган; *густий, невпинний, сильний, проливний* — дощ);
2. прислівники+прикметники (*very strong* — wind, rain; *дуже сильний, ривкий* — вітер);
3. іменники+прийменники (*fall of, storm with* — rain, snow; *буря з* — дощем, снігом; *вітер зі* — снігом.)

Імпліцитна оцінка “надмірність” часто виражається в різножанрових текстах як англійської, так і української мов:

We were caught in a heavy shower [309] = Нас застала сильна злива.

Frost can kill young plants[309] = Мороз може вбити молоді рослини.

A gust of wind blew his hat off [309] = Подув вітру зняв з нього шапку.

Мороз лютує, аж скрипить (Т. Шевченко) [191]

Ще падають перші краплини дощу.., чути шум зливи, щоневблаганно насувається на слободу (А. Шиян) [298].

Як зробилась на Чорному морі страшенна хуртовина.., дак чим Олексій Попович вирятувався? (Ганна Барвінок) [298].

Така закономірність свідчить про похідний характер ознаки “погано”, тобто погане сприймається як відсутність доброго майже з однаковою інтенсивністю лексичного наповнення в обох досліджуваних лінгвокультурах.

Семантичний компонент “дефіцит” виявляється лише в одній ядерній одиниці *drought* в англійській мові та у двох лексичних одиницях української мові — *суховій, посуха*, що впливає з їхніх словникових тлумачень:

Drought — (a period of) continuous dry weather, esp. when there is **not enough** water for people’s needs: areas of Africa affected by drought [310] = Посуха – (період) постійної сухої погоди, особливо тоді, коли є недостатньо води для людських потреб: території Африки вражені посухою.

Суховій — вітер при високій температурі і низькій вологості повітря, що призводить до **нестачі** вологи у ґрунті.

Посуха — **нестача** чи **відсутність** опадів протягом тривалого періоду при підвищених температурах та зниженні вологості повітря, внаслідок чого зникають запаси вологи у ґрунті [298].

Активні семи ‘not enough’ та ‘нестача’, ‘відсутність’ свідчать про дефіцит вологи та води в повітрі, ґрунті тощо.

Усі випадки нейтральної оцінки явищ природи визначаються термінологічністю досліджуваних ЛО та світосприйняттям явищ природи англійською та українською спільнотами.

Імплицитна ознака “відносно нейтрально” виражається в різних текстах, і лексичні одиниці з цією оцінкою сприймаються як реалії життя:

Patches of fog will clear by mid-morning [310] = Клапті туману розчистяться до обіду.

Has it stopped raining ? [310] = Чи вже перестало дощити?

The snow came early that year [310] = Цього року сніг випав рано.

Густий туман над озером повис (Б.Грінченко) [298].

Дощ як поросне..! Справжнісінький проливень (І. Вирган) [298].

Дуже часто зі складу оцінної лексики “випадають” слова, що несуть основні оцінні смисли тексту, до яких, наприклад, можна віднести такі “потенційно сумні чи потенційно радісні” [207] ЛО англійської мови, які забарвлені негативним значенням у своїх дефініціях, як:

Rainstorm, snowstorm, snowavalanche, black frost, hail, hailstorm, thunder, thunderstorm, thundershower,

Storm, tempest, twister, hurricane, monsoon, whirlwind, squall, blizzard;

Disaster, avalanche, lahar, landslide, earthquake, volcano, flood, seaquake, tsunami, typhoon, tornado, drought, sandstorm, firestorm.

Це стосується й української мови:

Блискавка, гроза, грім;

Шторм, буря, пилова буря, піщана буря, бора, смерч, тромб, вихор, ураган, шквал, вітровий, хуртовина;

Вулкан, землетрус, селі, зсуви, пожежа, осипи, просадки.

Снігова лавина, лавина, обвал, торнадо, тайфун, град, ожеледь, ожеледиця, посуха, цунамі, повінь.

Прикладами слів, які “потенційно позитивні та радісні” [207], є такі лексичні одиниці англійської мови, як *breeze, rainbow* та *бриз* і *веселка* в українській мові.

Такі лексеми не мають оцінної семантики, проте є елементами негативної та позитивної зон когнітивної картини світу. В комунікативному просторі такі слова на позначення явищ природи (зокрема стихійних) впливають на спрямування аксіологічних векторів повідомлення.

Апеляція до негативних реалій нашого життя надає будь-якому повідомленню забарвлення зі знаком “мінус”, до позитивних, відповідно — “плюс”. Тобто оцінку тексту можуть задавати не лише оцінні мовні одиниці, а й ті, що стосуються ціннісних категорій когнітивної картини світу, причетні до цінностей взагалі.

Як правило, позитивний текст містить відомості про ситуації, явища природи, дії особи щодо природних надбань, які в ціннісній системі координат суспільства вважаються гарними, корисними, схвальними і важливими.

Негативний текст експлікує інформацію про факти, події, явища природи та вчинки людей щодо них, які вважаються надмірними, поганими та негідними (“надмірність”) з погляду здорового глузду, сприйняття людиною стихійних явищ природи та нестачі або відсутності (“дефіцит”) позитивних ознак явищ природи стосовно людського існування, тобто стосується антицінностей.

Нейтральний текст містить відомості про явища природи, які не описуються у ціннісних категоріях або в прийомах подання яких відсутнє авторське ставлення до предмета мовлення. Нейтральну оцінку отримує та інформація, що не стосується ціннісної картини світу мовця і не є для нього соціально важливою.

Маркерами цінності матеріалів є не лише власне оцінні мовні одиниці, а й засоби вираження оцінки як аксіологічного феномену: добрим є все те, що відповідає уявленням людини про позитивні явища природи, негативним — про сильні, штормові, стихійні явища.

Підсумовуючи все вищесказане, кількісно експліцитно та імпліцитно виражені підстави позитивної, відносно нейтральної та негативної оцінки слів на позначення явищ природи можна зобразити графічно (Додаток Д).

Так, в англійській мові позитивна оцінка в досліджуваних ЛО 12%, а в українській — 15%.

Відносно нейтральне сприйняття явищ природи кількісно виражається у 34% в англійській мові, а в українській мові — у 28%.

Негативну інформацію несе експліцитне та імпліцитне вживання лексичних одиниць у відсотковому відношенні 1,5%, в англійській мові до 3% — в українській.

Щодо диференційної шкали інтенсивності, зокрема, надмірності, як семантичного компоненту ядерних одиниць на позначення явищ природи, то в англійській мові таких налічуємо 55 слів з 68, що становить 81%, а в українській мові — 46 слів з 60, тобто 77%.

Підсумовуючи, варто наголосити, що:

- 1) ціннісно-оцінний компонент повністю залежить від антропогенного фактора;
- 2) аксіологічна шкала може бути описана в термінології: “позитивно” зі знаком “+”, “відносно нейтрально” зі знаком “0” та “негативно” “—” (“дефіцит” “—“, “надмірність” “!!”);
- 3) експліцитною вважаємо оцінку, виражену у семантиці слів, що вживаються у сполученні зі словами — ідентифікаторами; імпліцитною — підставу оцінки, що визначається контекстом;
- 4) спостерігаємо невелику розбіжність у сприйнятті явищ природи англійською та українською спільнотами;

5) відсоток надмірності природних явищ як реалій життя є дещо вищим в англомовній картині світу, тоді як в українській переважає позитивна оцінка у повідомленнях про явища навколишнього світу.

Висновки до розділу 4

Структуру та національно-культурну специфіку ФКЯП можна виявити лише через аналіз засобів його об'єктивації. Досліджуючи його структурну організацію в англійській та українській мовах, вважаємо, що його складовими елементами є субконцепти нижчого рангу: *АТМОСФЕРА*, *АТМОСФЕРНІ ЯВИЩА*, *ОПАДИ*, *ВІТЕР* та *СТИХІЯ*, а засобами об'єктивації кожного з них є НП, до складу якого ввійшли ЛСП, МП та ЛСГ з відповідними назвами.

Наявність міжпольових реляцій, перетин ядерних та периферійних прошарків трьох полів між собою свідчить про неперервність семантичних просторів англійської та української мов. Між одиницями полів встановлюються горизонтальні та вертикальні зв'язки, а основними типами семантичних відношень між ними є гіпонімія, полісемія, синонімія та антонімія. Ядерні та периферійні прошарки цих полів перетинаються, “переходять” із одного поля до іншого (ядро—периферія; периферія—ядро). Так, найбільше одиниць “переходить” до складу ЛСП “Стихія” в обох мовах, оскільки навіть найпростіший вияв природного явища можна назвати природним лихом, якщо це явище не є характерним для кліматичних умов певної країни.

Як ядра, так і периферії ЛСП у зіставлюваних мовах відзначаються різним ступенем наповненості. У результаті лексикографічного дослідження ми виявили полісемантичність лексем та еквівалентність / безеквівалентність лексико-фразеологічних засобів обективації понятійної сфери ФКЯП в англійській та українській мовах.

Порівнюючи вживання домінантних ядерних ЛО та сталих словосполучень і фразеологізмів, що наповнюють периферійний пласт субконцепту *ОПАДИ* в англійській та українській мовах, спостерігаємо багато спільного у сприйнятті такого явища природи, як *опад*, в обох лінгвокультурах. В обох мовах існує чимало синонімічних додаткових назв для позначення різних за силою, тривалістю та інтенсивністю опадів. Англійська

лексема *shower* може вживатися у дієслівній формі і має ознаку процесуальності, а українська лексема не утворює відповідного дієслова, що свідчить про перевагу ознаки статичності в українському трактуванні цього явища і тривалості та процесуальності у сприйнятті опадів жителями туманного Альбіону. Периферійний пласт субконцепту містить лакунарні для обох мов сталі вирази та словосполучення (наприклад, *курячий (сліпий) дощ* та *to be as right as rain*), які вказують на специфіку вираження субконцепту *ОПАДИ* в англійській та українській лінгвокультурах.

Досить неоднозначним у сприйнятті англійською та українською лінгвокультурами є субконцепт *ТУМАН*. Про наявність лексико-семантичних розбіжностей лексем *fog* та *туман* (особливо при перекладі) свідчить те, що практично неможливо встановити, який тип лексико-семантичної відповідності характерний для цих лексичних одиниць (чи це відношення включення лексемою *туман* англійської лексеми *fog*, чи їх семантика знаходиться у відношенні часткового збігу). В обох мовах спостерігається метафоричне перенесення значення “неможливість чітко бачити” на неможливість чітко та ясно сприймати інформацію.

Проаналізувавши всі значення лексем *wind* та *вітер*, що вербалізують субконцепт *ВІТЕР* в обох мовах, можна зробити висновок про те, що українська лексема має значно менше переносних значень (“відсутність чогось”, “порожнеча”), які не пов’язані з позначенням погодних умов. Що ж до англійської лексеми *wind*, то її головне значення “air in motion” метафорично переноситься на позначення “запаху, духу, відчуття чогось”, “дихання, повітряного потоку”, “чутки, натяку”, “духових музичних інструментів”, “страху, небезпеки, ризику порушення закону», маючи значно ширшу сферу вживання, ніж в українській мові.

Розглянувши структуру субконцепту *ГРОЗА*, бачимо, що він має у своєму складі три головні компоненти *ГРИМ*, *БУРЯ*, *БЛИСКАВКА*, вживання яких у різних контекстах та фразеологічних одиницях свідчить про багатогранність та

багатовимірність цих лексем, а також про наявність лексичної та семантичної лакуарності в межах англійської та української лінгвокультур.

Оцінний компонент ЛО в обох досліджуваних мовах показує невелику розбіжність у сприйнятті явищ природи англійською та українською спільнотами.

В англійській мові позитивна оцінка в досліджуваних лексичних одиницях становить 7 слів з 68, відповідно 10%, а в українській — 7 слів з 60, тобто 12%.

Відносно нейтральне сприйняття явищ природи кількісно виражається у 34% (23 слова з 68) в англійській мові, а в українській мові — у 28% (17 слів з 60).

Негативну інформацію несе експліцитне та імпліцитне вживання лексичних одиниць у відсотковому відношенні 1,5%, тобто одне слово із семантичним компонентом “дефіцит” в англійській мові до 3% (або трьох слів) — в українській.

Щодо диференційної шкали інтенсивності, зокрема, надмірності, як семантичного компоненту ядерних одиниць на позначення явищ природи, то в англійській мові таких налічуємо 55 слів з 68, що становить 81%, а в українській мові — 46 слів з 60, тобто 77%.

Відсоток надмірності природних явищ як реалій життя є дещо вищим в англійській картині світу, тоді як в українській переважає позитивна оцінка у повідомленнях про явища навколишнього світу.

У результаті порівняльного аналізу досліджуваних ЛО було змодельовано структуру фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* (рис. 1.1):

1) *ядро* складають ключові субконцепти *АТМОСФЕРА*, *АТМОСФЕРНІ ЯВИЩА*, *ОПАДИ*, *ВІТЕР* та *СТИХІЯ*;

2) *ближню периферію* формують ЛО з коефіцієнтом $W = 0 - 0,5$, що належать до ближніх периферій НП та ЛСП, з акцентом на їх оцінних компонентах у зіставлюваних мовах; *дальня периферія* представлена фразеологізмами та концептуальними метафорами як образними засобами

об'єктивації ФК в англійській та українській мовах. Метафоричні номінації представлені в повних та часткових концептуальних лакунах кожної з мов, напр.: укр. *дощик* “ялинкова прикраса”; англ. *storm of bullets* = укр. *град / злива куль*.

Здійснивши порівняльний аналіз досліджуваних лексем субконцептів *АТМОСФЕРА*, *АТМОСФЕРНІ ЯВИЩА*, *ОПАДИ*, *ВІТЕР* та *СТИХІЯ*, маємо цілісне уявлення про репрезентацію в мові ФКЯП, який вказує на відповідні поняття, уявлення, образи, установки, стереотипи поведінки, оцінки природних явищ; відображає специфіку національного менталітету та світосприйняття, звичаї та традиції, системи соціокультурних відношень та пріоритети, які є характерними для англійської та української лінгвокультур.

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічна концепція дисертаційного дослідження ґрунтується на таких положеннях:

1) фреймовий концепт є когнітивною структурою, яка демонструє здатність людини об'єктивно інтерпретувати явища природи в досліджуваних мовах;

2) наявність спільних семантичних ознак покладена в основу класифікації ЛО на позначення явищ природи у ЛСП та ЛСГ як моделей семантичної об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ*;

3) когнітивні ознаки досліджуваного фреймового концепту виражені у формі образних засобів його семантико-когнітивної об'єктивації: концептуальних метафор та фразеологізмів;

4) змодельовано когнітивну структуру фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* у зіставлюваних мовах, що представлена як складна ієрархізована конструкція з різними сегментами (НП, ЛСП, мікрополя та ЛСГ), співвідносними в межах системи;

5) модель фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* в англійській та українській мовах позначена спільністю та розбіжністю. Власне розбіжність (лакунарність) експлікується кількісними параметрами ЛСП та ЛСГ, метафоричним потенціалом, семантичним навантаженням фразеологізмів і є неоднорідною, оскільки залежить від природних явищ, які вони позначають.

Розроблена комплексна методика, що апелює до методів та прийомів сучасної когнітивної лінгвістики, виявилася ефективною для розкриття семантичної та когнітивної об'єктивації фреймового концепту в англійській та українській мовах.

Корпус ЛО на позначення явищ природи зіставлюваних мов класифіковано у 2 ЛСП “Атмосфера” та “Стихія”. ЛСП “Атмосфера” має у своєму складі 3 мікрополя: “Атмосферні явища” – 3 ЛСГ: “Оптичні явища”, “Електричні явища”, “Продукти конденсату”; “Опади” – 2 ЛСГ: “Дощ”, “Сніг”;

“Вітер” – 5 ЛСГ: “Штормові вітри”, “Місцеві (екзотичні) вітри”, “Поривчасті вітри”, “Легкі вітри”, “Вітри відносно сторін світу” в англійській мові та 4 ЛСГ в українській мові: “Штормові вітри”, “Місцеві (екзотичні) вітри”, “Легкі вітри”, “Вітри відносно сторін світу”. ЛСП “Стихія” сегментовано на 3 спільні ЛСГ “Літосферні стихії”, “Гідросферні стихії”, “Атмосферні стихії” в досліджуваних мовах.

ЛСП “Атмосфера” є одним з найпотужніших у кожній з мов, якому притаманна певна специфіка. Мікрополе “Опади” характеризується специфічно домінантними найменуваннями дощу з урахуванням його інтенсивності та кількості опадів в англійській мові та переважанням назв опадів (снігу) – в українській; відносно однаковою кількістю ЛО на позначення оптичних та електричних явищ в обох мовах; чисельністю метафоричних номінацій з лексемою *туман* як в англійській, так і українській мовах.

Мікрополе “Вітер” в англійській мові відрізняється від аналогічного мікрополя в українській мові кількісним складом та диференціацією номінацій вітрів, зокрема місцевих (екзотичних) вітрів. Відсутність ЛСГ “Поривчасті вітри” в українській мові та її наявність в англійській пояснюється особливістю природно-кліматичних умов.

У ЛСП “Стихія” в англійській мові перевага номінативних одиниць на позначення літосферних та гідросферних стихій вказує на своєрідність географічного розташування Англії. В українській мові домінантними є найменування атмосферних стихій, що належать як ЛСП “Атмосфера”, так і ЛСГ “Атмосферні стихії” з інтегральною семою ‘небезпека’.

Найменування явищ природи є основою для метафоричних номінацій та ФО, що свідчить про вплив фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* на інші сегменти мовних картин світу.

Семантико-когнітивна об’єктивація фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* представлена НП “Явища природи” з його базовими компонентами: ЛСП, мікрополя та ЛСГ у зіставлюваних мовах. У результаті цього аналізу було

змодельовано фреймовий концепт *ЯВИЩА ПРИРОДИ* як узагальнення об'єктивного сприйняття явищ природи в англійській та українській мовах.

Досліджуваний фреймовий концепт є нестатичною когнітивною структурою етнічної свідомості, що втілює досвід пізнання світу минулими поколіннями та є відкритим до нової оцінки явищ природи людиною та пережитих знань у процесі пізнання навколишньої дійсності.

Унаслідок аналізу семантичних та когнітивних засобів і способів об'єктивації фреймового концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* встановлено закономірності сприйняття світу, відображеного у свідомості носіїв германських та слов'янських мов, які зумовлені спільними процесами та механізмами когнітивного структурування навколишньої дійсності, а також відмінності: в англійській – потреба в диференціації вітрів, увага на тривалості та процесуальності у сприйнятті опадів; в українській – зосередження на номінаціях та диференціації сніговипадань, акцентуалізація на ознаках статичності у трактуванні опадів (дощу).

Досліджуваний фреймовий концепт віддзеркалює культурне надбання, мово-мислення та світосприйняття явищ природи носіями англійської та української мов та впливає на нове формування і пізнання цього фрагмента дійсності. Перспективою подальших досліджень може стати аналіз інших фреймових концептів з проектуванням на інші мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аверина А.В. К проблеме соотношения семантики слова, концепта и семантического поля / А.В. Аверина // Актуальные проблемы германистики. — Смоленск, 2006. — Вып. 10, ч. 1. — С. 10—23.
2. Адмони В.Г. Основы теории грамматики / В.Г. Адмони. — М.—Л. : Наука, 1964. — 105 с.
3. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики : [монография] / Николай Федорович Алефиренко. — М. : Гнозис, 2005. — 326 с.
4. Апресян Ю.Д. Избранные труды : в 2 т. — Т. 2 : Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю.Д. Апресян. — М. : Школа “Языки русской культуры”, 1995. — 767 с.
5. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Ю.Д. Апресян. — М. : Наука, 1974. — 368 с.
6. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. — М. : Наука, 1988. — 341 с.
7. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. — [2-е изд., испр.]. — М. : Языки русской культуры, 1999. — 896 с.
8. Аскольдов С.А. Концепт и слово / С.А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология / [под ред. проф. В.П. Нерознака]. — М. : Academia, 1997. — С. 267—279.
9. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А.П. Бабушкин. — Воронеж : Изд-во Ворон. ун-та, 1996. — 104 с.
10. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли ; [пер. с фран.]. — М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1961. — 394 с.
11. Беляевская Е.Г. Концептуальный анализ: модифицированная версия методов структурной лингвистики? / Е.Г. Беляевская // Концептуальный анализ языка: современные направления исследования : [сб. науч. трудов]. — М.—Калуга : ИП Кошелев А.Б. ; Изд-во “Эйдос”, 2007. — 276 с.

12. Быкова Г.В. Лакунарность как категория лексической системологии : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра филол. наук. : спец. 10.02.15 “Общее языкознание” / Г.В. Быкова. — Воронеж, 1999. — 32 с.
13. Білецький А.О. Про мову і мовознавство : [навч. посібник для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.] / А.О. Білецький. — К. : АртЕк, 1997. — 224 с.
14. Бирвиш М. Семантика ; [пер. с англ. И.Г. Сабуровой] / М. Бирвиш // Новое в зарубежной лингвистике / [сост., общ. ред. и вступ. статья В.А. Звегинцева]. — М. : Прогресс, 1981. — Вып. X : Лингвистическая семантика. — С.177—198.
15. Благодарна О.М. Об'єктивація концепту РОБОТА у сучасному британському та американському художньому дискурсі : автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.М. Благодарна . — Харків, 2009 . — 20 с.
16. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: [курс лекций по английской филологии] / Н.Н. Болдырев. — Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2002. — 123 с.
17. Болдырев Н.Н. Концептуальная основа языка / Н.Н. Болдырев // Когнитивные исследования языка. — Вып. IV : Концептуализация мира в языке. — М. : Ин-т языкознания РАН ; Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2009. — 460 с.
18. Болдырев Н.Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики / Н.Н. Болдырев // Вопросы когнитивной лингвистики. — 2004. — № 1. — С. 18—36.
19. Болдырев Н.Н. Многоаспектность как особый формат знания и лингвистические методы его исследования / Н.Н. Болдырев // Международный конгресс по когнитивной лингвистике : [сб. материалов]. — Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2008. — С. 50.
20. Болдырев Н.Н. Оценочная метареферентация: проблемы изучения и описания / Н.Н. Болдырев // Когнитивные исследования языка. — Вып. V : Исследование познавательных процессов в языке. — М. : Ин-т языкознания РАН ; Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2009. — С. 43—51.

21. Бондарева Е.П. Актуализация концепта мысль в русской языковой картине мира : дисс. ...канд. филол. наук : 10.02.01 / Бондарева Евгения Петровна. — Кемерово, 2005. — 164 с.
22. Бондарко А.В. Понятия “семантическая категория”, “функционально-семантическое поле” и “категориальная ситуация” в аспекте сопоставительных исследований / А.В. Бондарко // Методы сопоставительного изучения языков. — М. : Ин-т языкознания АН СССР, 1988. — С. 12—19.
23. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса. От психолингвистики к лингвосинергетике : [монография] / В.Г. Борботько. — М. : Книжный дом “Либроком”, 2011. — 288 с.
24. Борисов О.О. Мовні засоби вираження емоційного концепту СТРАХ: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англomовної художньої прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.О. Борисов. — Донецьк, 2005. — 20 с.
25. Будагов Р.А. Человек и его язык / Р.А. Будагов. — М. : Изд-во Московского ун-та, 1974. — 264 с.
26. Будагов Р.А. Введение в науку о языке / Р.А. Будагов. — М. : Добросвет, 2003. — 544 с.
27. Вайсгерберг Л. Родной язык и формирование духа / Л. Вайсгерберг. — М., 1993. — 237 с.
28. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика / Л.М. Васильев. — М. : Высшая школа, 1990. — 176 с.
29. Ваховська О.В. Вербалізація концепту ГРІХ в англomовному дискурсі XIV—XXI століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.В. Ваховська. — Харків, 2011. — 20 с.
30. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / Анна Вежбицкая. — М. : Языки славянской культуры, 2001. — 288 с.

31. Вежбицкая А. Семантика, культура и познание : общечеловеческие понятия в культуроспецифичных контекстах / А. Вежбицкая. — Вып. 3 — М., 1993. — С. 185—206.
32. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая ; [пер. с англ.], [отв. ред. М.А. Кронгауз, вступ. статья Е.В. Падучевой]. — М. : Русские словари, 1996. — 412 с.
33. Вердиева З.Н. Семантические поля в современном английском языке : [учеб. пособ. для пед. ин-тов] / З.Н. Вердиева. — М. : Высш. шк., 1986. — 120 с.
34. Вершинина Н.А. Концепт “ветер” в немецкой лингвокультуре / Н.А. Вершинина // Вопросы лингвистики и лингводидактики : Концепт, культура, компетенция : [межвуз. сб. науч. трудов] / [под ред. Г.Г. Галич]. — Омск : Омск. гос. ун-т., 2004. — 288 с.
35. Вилюман В.Г. Английская синонимика: введение в теорию и методику изучения синонимов / В.Г. Вилюман. — М. : Высшая школа. 1980. — 128 с.
36. Виноград Т.К. К процессуальному пониманию семантики / Т.К. Виноград // Новое в зарубежной лингвистике / [сост. В.А. Звегинцева, пер. с англ. языка под ред. Б.Ю. Городецкого]. — М. : Прогресс, 1983. — Вып. XII : Прикладная лингвистика. — С. 123—171.
37. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. — М. : ИТДГК “Гнозис”, 2004. — 192 с.
38. Воробйова О.П. Ідея резонансу в лінгвістичних дослідженнях / О.П. Воробйова // Мова. Людина. Світ : до 70-річчя проф. Михайла Петровича Кочергана : [зб. наук. ст.] / [відп. ред. Тараненко О.О.] — К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. — С. 72—86.
39. Воробйова О.П. Когнітологія як експерієнційний міф: методики концептуального аналізу тексту / О.П. Воробйова // Актуальні проблеми філологічної науки та педагогічної практики : [тези III всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, ДНУ імені Олеся Гончара, 8—9 грудня 2011 р.)]. — Дніпропетровськ : ДНУ, 2011. — С. 8—10.

40. Гайсина Р.М. Диалектика триединства “значение-форма-функция” в сфере частей речи (на материале имени существительного) / Р.М. Гайсина // Філологічні науки. — 1986. — № 4. — С. 49—55.
41. Гак В.Г. К проблеме общих семантических законов / В.Г. Гак // Общее и романское языкознание. — М. : МГУ, 1972. — С. 144—157.
42. Гак В.Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания / В.Г. Гак // Семантическая структура слова. Психологические исследования. — М. : Наука, 1971. — С. 78—98.
43. Гафарова Г.В. Когнитивные аспекты лексической системы языка / Г.В. Гафарова, Т.А. Кильдибекова. — Уфа : БГУ, 1998. — 182 с.
44. Голобородько К.Ю. Лінгвістичний статус концепту / К.Ю. Голобородько // Культура народов Причерноморья / [глав. ред. Ю. А. Катунин]. — Симферополь : Таврический нац. ун-т им. В. А. Вернадского. — 2002. — № 32 — С. 27—29.
45. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу / Ірина Олександрівна Голубовська. — К. : Логос, 2004. — 282 с.
46. Гольдберг В.Б. Вертикальные связи, организующие лексико-семантическую группировку, в статической и динамической моделях / В.Б. Гольдберг // Проблемы семантического описания единиц языка и речи : [материалы докл. междунар. научн. конф.] : в 2 ч. — Минск : МГЛУ, 1998. — Ч. 1. — С. 205—206.
47. Гудавичюс А. Глубинный уровень отражения культуры в лексической семантике / А. Гудавичюс // Исследования по семантике. — Уфа, 1993. — С. 16—23.
48. Гулыга Е.В. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке / Е.В. Гулыга, Е.И. Шендельс. — М. : Просвещение, 1969. — 184 с.
49. Гумбольдт В.фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт ; [пер. с нем.]. — М. : ОАО ИГ “Прогресс”, 2001. — 400 с.
50. Гумбольдт В.фон. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт. — М. : Прогресс, 1985. — 451 с.

51. Демьянков В.З. “Концепт” в философии языка и в когнитивной лингвистике / В.З. Демьянков // Концептуальный анализ языка: современные направления исследования : [сб. науч. тр.]. — М. ; Калуга : ИП Кошелев А. Б. ; Изд-во “Эйдос”, 2007. — С. 26—33.
52. Демьянков В.З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / В.З. Демьянков // Язык и наука конца XX века / [под. ред. Ю.С. Степанова]. — М. : РАН, ИЯ РАН, 1995. — С. 239—320.
53. Демьянков В.З. Когнитивизм, когниция, язык и лингвистическая теория / В.З. Демьянков // Язык и структура представления знаний. — М. : ИНИОН РАН, 1992. — С. 39—77.
54. Долгих Н.Г. Теория семантического поля на современном этапе развития семасиологии / Н.Г. Долгих // Филологические науки. — 1973. — № 1. — С. 89—98.
55. Домбровская М.В. Концепт “дождь” как компонент национальной картины мира: на материале французского и русского языков : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Домбровская Мария Владимировна. — Новосибирск, 2006. — 307 с.
56. Евтушок Ю.Г. Языковая репрезентация концепта Crime: на материале американского варианта английского языка : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Ю.Г. Евтушок. — Иркутск, 2004. — 19 с.
57. Эйнуллаева Е. А. Лакуны в структуре языковой личности и их заполнение в межкультурной коммуникации (на примере английского и русского языков) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Эйнуллаева Екатерина Александровна. — М., 2003. — 167 с.
58. Эйтчисон Дж. Лингвистическое отражение любви, гнева и страха: цепи, сети или контейнеры? / Дж. Эйтчисон // Язык и эмоции : [сб. науч. трудов]. — Волгоград : Перемена, 1995. — С.76—89.
59. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Умберто Эко ; [пер. А.Г. Погоняйло, В.Г. Резник]. — ТОО ТК “Петрополис”, 1998. — 432 с.

60. Єлін Ю.Я. Україна: екологічний аспект / Ю.Я Єлін, М.Я. Зерова. — К. : Просвіта, 1995. — 217 с.
61. Єрмоленко С.Я. Мова і українознавчий світогляд / Світлана Яківна Єрмоленко. — К. : НДПУ, 2007. — 444 с.
62. Єсипенко Н.Г. Концепт, концептуалізація, концептуальний аналіз / Н.Г. Єсипенко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2011. — № 56. — С. 77—80.
63. Этнокультурная специфика языкового сознания : [сб. ст.] / [отв. ред. Н. В. Уфимцева]. — М., 1996. — 227 с.
64. Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования / С.А. Жаботинская // Лінгвістичні студії. — Черкаси : Сіяч, 1997. — Вип. II. — С. 3—11.
65. Жаботинская С.А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С.А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. — 2009. — № 168, т. 1. — С. 254—259.
66. Жайворонок В.В. Проблеми концептуальної картини світу та мовного її відображення / В.В. Жайворонок // Культура народов Причерноморья. — № 32. — 2002. — С. 51—53.
67. Жлуктенко Ю.О. Контрастивний аналіз як прийом мовного дослідження / Ю.О. Жлуктенко // Нариси з контрастивної лінгвістики. — К. : Наукова думка, 1979. — С. 5—11.
68. Жолковский А.К. О системе семантического синтеза. II. Правила преобразования / А.К. Жолковский, И.А. Мельчук // Научно-техническая информация. — 1967. — № 2. — С. 17—27.
69. Залевская А.А. Значение слова и возможности его описания / А.А. Залевская // Языковое сознание: формирование и функционирование : [сб. ст.] / [отв. ред. Н.В. Уфимцева]. — М., 1998. — С. 35—54.
70. Залевская А.А. Психолінгвістическіе ісследования. Слово. Текст : [избранные труды] / Александра Александровна Залевская. — М. : Гнозис, 2005. — 543 с.

71. Залевская А.А. Слово в лексиконе человека (Психолінгвістическе дослідження) / А.А. Залевская. — Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та. 1990. — 205 с.
72. Зінченко Г.Ю. Інструментарій теорії лакуарності в дослідженні міжкультурної комунікації / Г.Ю. Зінченко // Мовні і концептуальні картини світу [зб. наук. праць]. — К., 2013. — Вип. 46, ч. 2. — С. 3—10.
73. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. — Львів : Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1989. — 214 с.
74. Зорівчак Р.П. Термін “структурно-конотативна реалія” у контрастивній лінгвістиці та перекладознавстві / Р.П. Зорівчак // Проблеми зіставної семантики : [матеріали Всеукр. наук. конф.]. — К., 1995. — С. 224—225.
75. Зусман В. Концепт в системі гуманітарного знання / В. Зусман // Вопросы литературы. — 2003. — № 2. — С. 3—29.
76. Ирисханова О.К. О понятии перспективизации в когнитивной лингвистике / О.К. Ирисханова // Когнитивные исследования языка: [сб. науч. тр.] / [гл. ред. серии Н.Н. Болдырев]. — М. : ИЯ РАН; Тамбов: ИД ТГУ им. Г.Р. Державина, 2013. — С. 43—58.
77. Іващенко В.Л. Термін “концепт” у контексті лінгвістичних методів дослідження / В.Л. Іващенко // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. праць] / [гол. ред. О.І. Чередниченко]. — К., 2004. — № 10. — С. 182—191.
78. Іващенко В.Л. Типологічна диференціація концептуальних структур як одиниць ментального простору / В.Л. Іващенко // Мовознавство. — 2004. — № 1. — С. 54—61.
79. Каліущенко В.Д. Номінація одного поняття в різноструктурних мовах / В.Д. Каліущенко // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах : [зб. наук. праць] / [відп. ред. В. Д. Каліущенко]. — Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2011. — Вип. 24. — С. 18—23.

80. Канафиев Р.И. Структурно-семантический и лингвокультурологический анализ полевой организации лексики: на материале семантического поля ОРУЖИЕ в русском языке : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Канафиев Ринат Нуруллаевич. — Иваново, 2005. — 214 с.
81. Карасик В.И. Лингвокультурные концепты: подходы к изучению / В.И. Карасик // Социолингвистика вчера и сегодня : [сб. обзоров] / [отв. ред. Трошина Н. Н.]. — М. : РАН, 2004. — С. 132—163.
82. Карасик В.И. Лингвокультурный концепт как элемент языкового сознания / В.И. Карасик, Г.Г. Слышкин // Методология современной психолингвистики : [сб. науч. тр.]. — М., Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2003. — С. 50—56.
83. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты. Дискурс / Владимир Ильич Карасик. — М. : Гнозис, 2004. — 390 с.
84. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. — М. : Наука, 1987. — 263 с.
85. Караулов Ю.Н. Активная грамматика и ассоциативно-вербальная сеть / Ю.Н. Караулов. — М. : ИРЯ РАН, 1999. — 180 с.
86. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография / Ю.Н. Караулов. — М. : Наука, 1976. — 255 с.
87. Карпенко С.М. Лексическая репрезентация концепта “путь” в творчестве Н. Гумилёва / С.М. Карпенко // Вестник Томского государственного педагогического университета. — 2004. — Вып. 1(38) — С. 28—30.
88. Кобозева И.М. Компонентный анализ лексического значения / И.М. Кобозева // Лингвистическая семантика : [учебник]. — [4-е изд.]. — М. : Книжный дом “Либроком”, 2009. — С. 109—122.
89. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке / Г.В. Колшанский ; [отв. ред. А.М. Шахнарович, предисл. С.И. Мельник и А.М. Шахнаровича]. — [2-е изд., доп.]. — М. : Едиториал УРСС, 2005. — 128 с.

90. Конецкая В.П. О системности лексики / В.П. Конецкая // Вопросы языкознания. — 1984. — № 1. — С. 26—35.
91. Кононенко В.І. Мова у контексті культури : [монографія] / Віталій Іванович Кононенко. — К. — Івано-Франківськ : Плай, 2008. — 390 с.
92. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : [монографія] / Віталій Кононенко. — К. — Івано-Франківськ : Плай, 2004. — 464 с.
93. Кононенко В. Сміслова структура концепту / В. Кононенко // Семантика мови і тексту : [матеріали ІХ Міжнар. конф.]. — Івано-Франківськ : ВДВ ЦТ, 2006. — 594 с.
94. Кононенко В.І. Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов) / В.І. Кононенко // Мовознавство. — 1996. — № 6. — С. 39—46.
95. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О.А. Корнилов. — [2-е изд. испр. и доп.]. — М. : ЧеРо, 2003. — 348 с.
96. Корольова А.В. Типологія наративних кодів інтимізації в художньому тексті : [монографія] / Алла Валер'янівна Корольова. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. — 267 с.
97. Корольова А.В. Діахронічний вектор дослідження структур свідомості й мислення / А.В. Корольова // Вісник КНЛУ. Серія : Філологія. — 2011. — Т. 4, № 1. — С. 52—58.
98. Коцюба О.П. Концепт MANN у прозі Йозефа Рота в проекції на українську культуру / О.П. Коцюба // Мовні і концептуальні картини світу [зб. наук. праць]. — К., 2013. — Вип. 46, ч. 2. — С. 223—230.
99. Кочерган М.П. Зіставна лексична семантика : проблеми і методи дослідження / М.П. Кочерган // Мовознавство. — 1996. — № 2—3. — С. 3—11.
100. Кочерган М.П. Мовознавство на сучасному етапі / М.П. Кочерган // Дивослово. — 2003. — № 5. — С. 24—29.

101. Красных В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? / В.В. Красных. — М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. — 375 с.
102. Крижко О.А. Лакуни в українській мовній картині світу / О.А. Крижко // Актуальні проблеми слов'янської філології : [міжвузівський зб. наук. статей]. — Вип. 10 : Лінгвістика і літературознавство. — К. : Знання, 2005. — С. 171—178.
103. Кронгауз М.А. Семантика / М.А. Кронгауз. — М. : РГГУ, 2001. — 400 с.
104. Крушевский Н.В. Очерк науки о языке / Н.В. Крушевский // Изв. и учен. зап. Имп. Казан. ун-та. — Казань, 1883. — Т. XIX. — Январь-Апрель. — 148 с.
105. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений: Семантика производного слова / Е.С. Кубрякова. — М. : Кн. дом “Либроком”, 2009. — 208 с.
106. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е.С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века : [под ред. акад. Ю.С. Степанова]. — М., 1995. — С. 144—238.
107. Кубрякова Е.С. Язык и знание / Е.С. Кубрякова. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 560 с.
108. Кузнецов А.М. Поле / А.М. Кузнецов // Лингвистический энциклопедический словарь / [под. ред. В.Н. Ярцевой]. — М. : Советская энциклопедия, 1990. — С. 380—381.
109. Кузнецова Т.Г. Концепт “свій-чужий” у лінгвокультурологічних дефініціях / Т.Г. Кузнецова // Вісник СумДУ. Серія : Філологія. — 2007. — № 2. — С. 37—40.
110. Кушнерик В.І. Фоносемантизм у германських і слов'янських мовах: діакронія та синхронія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / В.І. Кушнерик. — К., 2009. — 32 с.
111. Ладика О.В. Вербалізація національно-культурного компонента семантичної структури концепту *american dream* / О.В. Ладика // Слов'янський збірник. — 2012. — Вип. 17, ч.1. — С. 160—165.

112. Лайонз Дж. Язык и лингвистика. Вводный курс / Джон Лайонз. — М. : УРСС, 2004. — 320 с.
113. Левицкий В.В. Семасиология / В.В. Левицкий. — Винница : Новая Книга, 2006. — 512 с.
114. Левченко О. Лінгвокультурологія та її термінна система / О. Левченко // Вісник нац. ун-ту “Львівська політехніка”. — 2003. — № 490. — С. 105—113.
115. Ленекер Р. Природа грамматической валентности / Р. Ленекер ; [пер. с англ.] // Вестник Московского ун-та. Серия : Филология. — 1998. — № 5. — С. 73—111.
116. Леонтьев А.А. Слово о речевой деятельности. Некоторые проблемы общей теории речевой деятельности / А.А. Леонтьев. — М. : Наука, 1965. — 245 с.
117. Лисиченко Л.А. Структура мовної картини світу / Л.А. Лисиченко // Мовознавство. — 2004. — № 5—6. — С. 36—41.
118. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачев // Русская словесность: от теории словесности к структуре текста. Антология / Ин-т народов России; Моск. гос. лингвист. ун-т ; Общ-во любителей росс. словесности ; [под ред. В. П. Нерознака]. — М. : Academia, 1997. — С. 280—287.
119. Лобур Н.В. Антропометрична метафора у мовній картині світу : типологічна модель (на матеріалах української і чеської мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”, 10.02.03 “Слов’янські мови” / Н.В. Лобур. — Львів, 1997. — 22 с.
120. Логический анализ языка. Космос и хаос : концептуальне поля порядку и беспорядка / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. — М. : Индрик, 2003. — 640 с.
121. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Ю.М. Лотман. — М. : Языки русской культуры, 1996. — 464 с.
122. Луньова Т.В. Лексикалізований концепт ГАРМОНІЯ в сучасній англійській мові: структура і комбінаторика : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Луньова Тетяна Володимирівна. — К., 2006. — 352 с.

123. Лурия А.Р. Язык и сознание / А.Р. Лурия ; [под ред. Е. Д. Хомской]. — [2-е изд.]. — М. : Изд-во МГУ, 1998. — 336 с.
124. Лучинина Е.Н. Лингвокультурология в системе гуманитарного знания / Е.Н. Лучинина // Критика и семиотика. — 2004. — Вып. 7. — С. 238—243.
125. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению подхода / С.Х. Ляпин // Концепты. Научные труды Центрконцепта. — Архангельск : Изд-во Поморского гос. ун-та, 1997. — Вып. 1. — С. 11—35.
126. Макколи Дж. О месте семантики в грамматике языка / Дж. Макколи ; [пер. с англ. Н. В. Перцова] // Новое в зарубежной лингвистике / [сост., общ. ред. и вступ. статья В. А. Звегинцева]. — М. : Прогресс, 1981. — Вып. X : Лингвистическая семантика. — С. 235—301.
127. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры / Э. Маккормак // Теория метафоры : [сборник] ; [пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз.] / [вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой ; общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной]. — М. : Прогресс, 1990. — С. 358—387.
128. Малюга А.Ф. Найменування явищ природи у зіставному аспекті : [монографія] / Анна Федорівна Малюга. — Донецьк : ДонНУ, 2013. — 246 с. (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження ; Т. 9.).
129. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология / В.Н. Манакин. — К. : Знания, 2004. — 327 с.
130. Марковина И.Ю. Специфика языкового сознания русских и американцев: опыт построения “ассоциативного гештальта” текстов оригинала и перевода / И.Ю. Марковина, Е.В. Данилова // Языковое сознание и образ мира : [сб. статей] / [отв. ред. Н. В. Уфимцева]. — М. : Ин-т языкознания РАН, 2000. — С. 116—132.
131. Марчук У.Б. Асоціативний потенціал лінгвокультурних концептів у різносистемних мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Марчук Уляна Богданівна. — К., 2009. — 233 с.
132. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику : [учеб. пособ.] / В.А. Маслова. — М. : Флинта : Наука, 2004. — 296 с.

133. Маслова В.А. Homo lingualis в культуре [монография] / В.А. Маслова. — М. : Гнозис, 2007. — 318 с.
134. Матезиус В. Избранные труды по языкознанию / Вилем Матезиус ; [пер. с чешс., англ.]. — М. : УРСС, 2003. — 228 с.
135. Материнська О.В. Семантика найменувань частин тіла в англійській, німецькій, українській та російській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Материнська Олена Валеріївна. — Донецьк, 2005. — 203 с.
136. Мацьків П. Концептосфера Бог в українському мовному просторі : [монографія] / Петро Мацьків. — К.—Дрогобич : Коло, 2007. — 330 с.
137. Маштакова Н.В. Лінгвокогнітивна і прагматична природа прислів'їв із семантикою прикмет (на матеріалі німецької, англійської, української та російської мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Н.В. Маштакова. — К., 2013. — 18 с.
138. Михайлова И.М. Об эволюции лексикографического представления концепта / И.М. Михайлова // Известия Уральского государственного университета. Гуманитарные науки. — 2003. — Вып. 6, № 28. — С. 181—191.
139. Назаренко О.Г. Концепт “чиновник” в текстах отечественной культуры : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. культуролог. : спец. 24.00.01 “Теория и история культуры ” / О.Г. Назаренко. — Владивосток, 2007. — 19 с.
140. Национально-культурная специфика речевого поведения / [под ред. А.А. Леонтьева]. — М. : Наука, 1977. — 352 с.
141. Нерознак В.П. От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма / В.П. Нерознак // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. — Омск : Изд-во ОмГПУ, 1998. — С. 80—85.
142. Нижегородцева-Кириченко Л. Концептуальная структура лексико-семантического поля “Интеллектуальная деятельность” / Л. Нижегородцева-

- Кириченко // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. — Черкаси, 1999. — Вип. 11. — С. 57—66.
143. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики: [учеб. пособ.] / М.В. Никитин. — [2-е изд., доп. и испр.]. — СПб. : РГПУ им. А.И. Герцена, 2007. — 819 с.
144. Огурцова О.А. К проблеме лакунарности / О.А. Огурцова // Функциональные особенности лингвистических единиц : [сб. науч. трудов Кубанского ун-та]. — 1979. — Вып. 3. — С. 77—83.
145. Основи методології та організації наукових досліджень: [навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів] / [за ред. А.Є. Конверського]. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 352 с.
146. Павиленис Р.И. Проблема смысла. Современный логико-философский анализ языка / Р.И. Павиленис. — М. : Мысль, 1983. — 286 с.
147. Пальчевська О.С. Концепт ШЛЯХ в англійській, французькій та українській мовах: лінгвокогнітивний та етнолінгвістичний ракурси : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / О.С. Пальчевська. — Донецьк, 2006. — 18 с.
148. Панов Е.Н. Знаки. Символы. Языки / Е.Н. Панов. — [2-е изд., доп.]. — М. : Знание, 1983. — 248 с.
149. Пасинок В.Г. Нові горизонти мовознавства: концептуальні основи моделювання / В.Г. Пасинок // Вісник СумДУ. Серія : Філологія. — 2008. — № 1. — С. 81—86.
150. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль ; [пер. с нем. А.А. Холодовича ; вступ. ст. С.Ю. Кацнельсона]. — М. : Изд. иностр. литерат., 1960. — 500с.
151. Перфильева Н.Ю. Специфика вербализации концепта “погода” средствами русского и английского языков : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Н.Ю. Перфильева. — Тверь, 2008. — 15 с.
152. Пилячик Н.Є. Зіставна характеристика концептів “precipitation” та “дощ” в англійській та українській лінгвокультурах : когнітивний аспект /

- Н.Є. Пилячик // Науковий вісник ЧНУ : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. В.В. Левицький]. — Чернівці : ЧНУ, 2008. — Вип. 372 : Германська філологія. — С. 13—24.
153. Пилячик Н.Е. Лексико-семантическая организация субконцептов “STORM”, “THUNDER”, “LIGHTNING” в английском и украинском языках : сопоставительный аспект / Н.Е. Пилячик // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов / [отв. ред. В.В. Иванов]. — Курск, 2014. — № 3 (93). — С. 141—143.
154. Пилячик Н.Є. Вербалізація концепту *ЯВИЩА ПРИРОДИ* лексичними засобами сучасної англійської мови / Н.Є. Пилячик // Наукові праці ЧДУ імені Петра Могили. Сер. : Філологія. Мовознавство : [наук.-метод. журн.] / [гол. ред. О.А. Дубова]. — Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2011. — Вип. 136, т. 148. — С. 36—40.
155. Пилячик Н.Є. Лексикографічна еволюція дефініцій концепту “storm” як спосіб вираження суб’єктивності (на матеріалі англійської мови) / Н.Є. Пилячик // Методологічні проблеми сучасного перекладу : [матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф., (Суми, Сумський державний університет, 23—25 січ. 2009 р.)] / [відп. ред. О. С. Швачко]. — Суми : Вид-во СумДУ, 2009. — С. 121—130.
156. Пилячик Н.Є. Лексико-семантичне поле “природне / стихійне лихо” у сучасній англійській мові / Н.Є. Пилячик // Мова і культура : [наук. журн.] / [гол. ред. Д. С. Бураго]. — К. : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2008. — Вип. 10, т. 5 (105). — С. 132—141.
157. Пилячик Н.Є. Лексико-семантичні угруповання слів на позначення поняття “довкілля” / Н.Є. Пилячик // Рідна школа : [наук.-пед. журн.]. — К. : Преса України, 2006. — Вип. 10. — С. 41—43.
158. Пилячик Н.Є. Моделювання лексико-семантичного поля “RAIN” в сучасній англійській мові / Н.Є. Пилячик // Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2013) : [матеріали міжнар. наук. конф., (Івано-Франківськ, Прикарпатський національний

- університет імені Василя Стефаника, 13 берез. 2013 р.)] / [відп. ред. Я.В. Бистров]. — Івано-Франківськ, 2013. — С. 292—293.
159. Пилячик Н.Є. Особливості лексичного вираження концепту “thunderstorm” (на матеріалі іменників сучасної англійської мови) / Н.Є. Пилячик // Науковий вісник ЧНУ : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. В.В. Левицький]. — Чернівці : ЧНУ, 2009. — Вип. 430 : Германська філологія. — С. 187—198.
160. Пилячик Н.Є. Роль метеорологічної тропоїстики в англомовному медіа-дискурсі / Н.Є. Пилячик // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. : Філологія (мовознавство) : [зб. наук. пр.] / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. — Вінниця : ТОВ “Фірма “Планер”, 2013. — Вип. 18. — С. 197—200.
161. Пилячик Н.Є. Семантична лакунарність у процесі вербалізації концептів “fog” та “туман” в англійській та українських мовах / Н.Є. Пилячик // Семантика мови і тексту : [матеріали X міжнар. наук.-практ. конф., (Івано-Франківськ, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 21—23 верес. 2009 р.)] / [відп. ред. В.І. Кононенко]. — Івано-Франківськ, 2009. — С. 254—256.
162. Пилячик Н.Є. Структура лексико-семантичного поля “погода / клімат” в сучасній англійській мові / Н.Є. Пилячик // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : [зб. наук. пр.] / [ред. кол. : В.В. Левицький, Л.І. Белехова]. — Хмельницький : ХНУ, 2007. — Вип. 3 (2). — С. 121—126.
163. Пилячик Н.Є. Суб’єктивне та об’єктивне у лексико-семантичній структурі слова “STORM” : на матеріалі англомовних словників [Електронний ресурс] / Н.Є. Пилячик // Вісник Житомирського державного університету. — Житомир : ЖДУ, 2010. — С. 188—191. — Режим доступу : <http://vuzlib.com.ua/articles/book/1.html>.
164. Пименова М.В. Языковая картина мира : [учеб. пособие] / М.В. Пименова. — [4-е изд., доп.]. — М. : ФЛИНТА, 2014. — 108 с.

165. Пыхтеева А.А. Наименования явлений природы в говорах Среднего Прииртышья : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / А. А. Пыхтеева. — Л., 1978. — 16 с.
166. Пищальникова В.А. Национальная специфика картины мира и ее репрезентация в языке / В.А. Пищальникова // Языковое сознание : содержание и функционирование : XIII междунар. Симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации, 1–2 июня 2000 : [тезисы и докл.]. — М., 2000. — С. 189—190.
167. Поліна Г.В. Мовна об'єктивация концепції Бог в англійському дискурсі XIV – XX століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец.10.02.04 “Германські мови” / Г.В. Поліна. — Х., 2004. — 20 с.
168. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. — М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. — 315 с.
169. Попова З.Д. Концепты и межкультурная коммуникация / З.Д. Попова, И.А. Стернин // Вестник ВГУ. Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. — 2002. — № 3. — С. 57—62.
170. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. — Воронеж : Изд-во “Истоки”, 2001. — 191 с.
171. Попова З.Д. Полевые структуры в системе языка / З.Д. Попова, И.А. Стернин. — Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1989. — 250 с.
172. Попова З.Д. Семантико-когнитивный подход как направление когнитивной лингвистики / З.Д. Попова, И.А. Стернин // Vita in lingua: К юбилею профессора С.Г. Воркачева : [сб. ст.] / [отв. ред. В.И. Карасик]. — Краснодар : Атриум, 2007. — С. 171—180.
173. Постовалова М.В. Картина мира в жизнедеятельности человека / М.В. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира. — М., 1999. — С. 8—70.
174. Потеня А.А. Мысль и язык / Александр Афанасьевич Потеня. — Харьков, 1892. — 236 с.

175. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике : [монография] / Георгий Георгиевич Почепцов ; [сост., общ. ред. и вступ. статья И. Шевченко]. — Винница : Нова Книга, 2013. — 560 с.
176. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. — Запоріжжя : Прем'єр, 2008. — 332 с.
177. Приходько А.Н. Концепт в дискурсах vs концепты в дискурсе / А.Н. Приходько // Дискурс, концепт, жанр : [коллект. монография] / [отв. ред. М.Ю. Олешков]. — Нижний Тагил : НТГСПА, 2009. — С. 125—139.
178. Психологические и лингвистические аспекты проблемы языковых контактов / [под ред. А. А. Залевской]. — Калинин : КГУ, 1978. — 164 с.
179. Радзієвська Т.В. Іменники думка, гадка, ідея: до проблеми опису концептів ментального поля / Т.В. Радзієвська // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць]. — Харків, 2001. — Вип. 6. — С. 33—37.
180. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б.А. Серебренников, Е.С. Кубрякова, В.И. Постовалова [и др.]. — М. : Наука, 1988. — 214 с.
181. Русанівський В.М. Мовна картина світу в етнокультурній парадигмі / В.М. Русанівський // Мовознавство. — 2004. — № 4. — С. 3—9.
182. Рябцева Н.К. “Вопрос”: прототипическое значение концепта / Н.К. Рябцева // Логический анализ языка. Культурные концепты. — М. : Наука, 1991. — С. 72—82.
183. Савенкова Л.Б. Языковое воплощение концепта / Л.Б. Савенкова // Проблемы вербализации концептов в семантике языка и текста : [материалы Междунар. симпоз. (Волгоград, 22—24 мая 2003 г.)] : в 2 ч. — Волгоград : Перемена, 2003. — Ч. 1.— С. 258—264.
184. Сейвори Т. Язык науки / Т. Сейвори // Общее языкознание : [хрестоматия] / [под. ред. А. Е. Супруна]. — Минск : Высшая школа, 1976. — С. 113—138.
185. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология / Е.А. Селиванова. — К. : Фитосоциоцентр, 2000. — 248 с.

186. Селіванова О.О. Теоретичні засади й дослідницькі можливості концептуального аналізу / О.О. Селіванова // Нова філологія : [зб. наук. праць]. — Запоріжжя : ЗНУ, 2007. — № 27. — С. 49—56.
187. Семкина Н.А. Концепты и их связи в тексте / Н.А. Семкина // Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования. — Рязань : РГПУ им. С.А. Есенина, 2002. — С. 106—114.
188. Ситянина Н.В. Структурно-семантическое исследование наименований объектов и явлений природы в современном английском языке : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ситянина Наталия Викторовна. — СПб., 2004. — 146 с.
189. Скаб М.В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : [монографія] / Марія Василівна Скаб. — Чернівці : Рута, 2008. — 569 с.
190. Скаличка В. Типология и сопоставительная лингвистика / В. Скаличка // Новое в лингвистике. — М. : Прогресс, 1989. — Вып. 25. — С. 27—31.
191. Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как системное образование / Г.Г. Слышкин // Вестник ВГУ. Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. — 2004. — № 1. — С. 29—34.
192. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. — М. : Academia, 2000. — 128 с.
193. Слухай Н.В. Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології / Наталія Віталіївна Слухай. — К. : ВПЦ "Київський університет", 2005. — 167 с.
194. Слухай Н.В. Когнітологія і концептологія у лінгвістичному висвітленні / Н.В. Слухай, О.С. Снитко, Т.П. Вільчинська. — К. : Вид-во КНУ, 2011. — 368 с.
195. Слухай Н.В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену / Н.В. Слухай // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. праць]. — К., 2002. — № 7. — С. 462—670.

196. Соколовська Ж.П. Картина світу та ієрархія сем / Ж.П. Соколовська // Мовознавство. — 2002. — № 6. — С.87—91.
197. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : [монографія] / Людмила Василівна Солощук. — Харків : Константа, 2006. — 300 с.
198. Сорокин Ю.А. Опыт систематизации лингвистических и культурологических лакун: Методологические и методические аспекты / Ю.А. Сорокин, И.Ю. Марковина // Лексические единицы и организация структуры литературного текста : [сб. науч. трудов]. — Калинин, 1983. — С. 35—52.
199. Соссюр Ф. Курс загальної лінгвістики / Фердинанд де Соссюр. — К. : Основи, 1998. — 324 с.
200. Соссюр Ф. Труды по языкознанию / Фердинанд де Соссюр. — М. : Прогресс, 1977. — 696 с.
201. Старко В.Ф. Концепт ГРА в контексті слов'янських і германських культур (на матеріалі української, російської, англійської та німецької мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / В.Ф. Старко. — К., 2004. — 16 с.
202. Степанов Ю.С. “Понятие”, “концепт”, “антиконцепт”. Векторные явления в семантике / Ю.С. Степанов // Концептуальный анализ языка: современные направления исследования : [сб. науч. тр.]. — М. ; Калуга : Кошелев А.Б. ; Изд-во “Эйдос”, 2007. — С. 19—26.
203. Степанов Ю.С. Французская стилистика / Ю.С. Степанов. — М. : Высш. школа, 1965. — 356 с.
204. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. — М. : Школа “Языки русской культуры”, 1996. — 288 с.
205. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Юрий Сергеевич Степанов. — М. : Языки русской культуры, 2007. — 248 с.

206. Стернин И.А. Концепты и лакуны / И.А. Стернин, Г.В. Быкова // Языковое сознание: формирование и функционирование : [сб. ст.]. — М., 1998. — С. 55—67.
207. Стернин И.А. Лексическая лакунарность и понятийная безэквивалентность / И.А. Стернин. — Воронеж, 1997. — 180 с.
208. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи / И.А. Стернин. — Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1985. — 171с.
209. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта / И.А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. — Воронеж, 2001. — С. 58—65.
210. Сулимов В.А. Когнитивное описание языка и его культурологическая интерпретация: когнитивные трансформации / В.А. Сулимов // Филологические науки. — 2006. — № 1. — С. 40—47.
211. Сурмач О.Я. Концепт як мовно-ментальний феномен у когнітивній лінгвістиці / О.Я. Сурмач // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. — 2007. — Вип. 116. — С. 128—135.
212. Сэпир Э. Язык. Введение в изучение речи // Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир ; [пер. с англ. ; ред. и пред. А. Е. Кибрика]. — М. : Прогресс / Универс, 1993. — С. 26—203.
213. Тарасова И.А. Категории когнитивной лингвистики в исследованиях идиостиля / И.А. Тарасова // Вестник Самарского государственного университета. Гуманитарный выпуск. — 2004. — № 1(31). — С. 163—169.
214. Телия В.Н. Фактор культуры и воспроизводимость фразеологизмов — знаков — микротекстов / В.Н. Телия // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура : [сб. ст.] / [отв. ред. Ю. Д. Апресян]. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — С. 674—684.
215. Телия В.Н. Основные постулаты лингвокультурологии / В.Н. Телия // Философия и культура : [материалы 2-й междунар. конф.]. — Тамбов, 1999. — Ч. 3. — С. 14—15.

216. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. — М. : Школа “Языки русской культуры”, 1996. — 288 с.
217. Терехова Д.І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів (психолінгвістичний аспект) : [монографія] / Діана Іванівна Терехова. — К. : Видавничий центр КДЛУ, 2000. — 244 с.
218. Толчеева Т.С. Асоціативна семантика сигніфікативних артефактив-міфонімів англійської мови / Т.С. Толчеева // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 9 : Сучасні тенденції розвитку мов. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. — Вип. 1. — С. 271—278.
219. Троць О.В. Вербалізація концепту ДОЛЯ у давньогерманських мовах : етнокультурний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.В. Троць. — К., 2008. — 20 с.
220. Убийко В.И. Словарь концептосферы и динамика дискурса / В.И. Убийко // Русский язык: исторические судьбы и современность : [материалы междунар. конгресса]. — М. : МГУ, 2001. — С. 118—120.
221. Ульман С. Семантические универсалии / С. Ульман // Новое в зарубежной лингвистике / [пер. с англ., под ред. и с предисл. Б.А. Успенского]. — М. : Прогресс, 1970. — Вып. V : Языковые универсалии. — С. 250—299.
222. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку / Б. Уорф. // Новое в лингвистике / [сост., ред. и вступ. статьи В. А. Звегинцева]. — М. : Изд-во иностранной литературы, 1960. — Вып. 1. — С. 157—201.
223. Урысон Е.В. Проблемы исследования языковой картины мира : Аналогия в семантике / Е.В. Урысон. — М. : Языки славянской культуры, 2003. — 224 с.
224. Уфимцева Н.В. Русские: опыт еще одного самопознания / Н.В. Уфимцева // Этнокультурная специфика языкового сознания. — М., 1996. — С. 139—162.

225. Уфимцева Н.В. Языковое сознание: динамика и вариативность / Н.В. Уфимцева ; РАН, Ин-т языкознания. — М. ; Калуга : Шилин И. В., 2011. — 251 с.
226. Фабиан М.П. Структурные аспекты типологического сопоставления лексико-семантических полей (на материале украинского и английского языков) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / М.П. Фабиан. — К., 1988. — 17 с.
227. Федоров А.В. Основы общей теории перевода / А.В. Федоров. — М. : Высшая школа, 1983. — 352 с.
228. Филин Ф.П. Очерки по теории языкознания / Ф.П. Филин. — М. : Наука, 1982. — 336 с.
229. Филлмор Ч. Об организации семантической информации в словаре / Ч. Филлмор ; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1983. — Вып. XIV : Проблемы и методы лексикографии. — С. 23—60.
230. Фодор Дж. Коннекционизм и когнитивная структура / Дж. Фодор, З. Пылишин // Язык и интеллект. — М. : Прогресс, 1996. — С. 230—313.
231. Франс Анатолий [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://aphorism.org.ua/subrazd.php?page=320&pages_block=22&rid=2&sid=17.
232. Фрумкина Р.М. Концепт, категория, прототип / Р.М. Фрумкина // Лингвистическая и экстралингвистическая семантика. — М., 1992. — С. 28—43.
233. Фрумкина Р.М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога / Р.М. Фрумкина // Научно-техническая информация. Серия 2 : Информационные процессы и системы. — 1992. — № 3. — С. 3—29.
234. Хельбиг Г. Языкознание – сопоставление – преподавание иностранных языков / Г. Хельбиг // Новое в зарубежной лингвистике / [сост. В. П. Нерознака ; общ. ред. и вступ. ст. В. Т. Гака]. — М. : Прогресс, 1989. — Вып. XXV : Контрастивная лингвистика. — С. 309—310.

235. Хомишак О.Б. Вербалізація концепту МІРА в сучасній англійській мові [Електронний ресурс] / О.Б. Хомишак. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/14_APSN_2008/Philologia/32679.doc.htm.
236. Худяков А.А. Понятие и концепт: опыт терминологического анализа [Электронный ресурс] / А.А. Худяков // Филология и культура : [материалы III Междунар. науч. конф. (Тамбов, 16—18 мая 2001 г.)]. — Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2001. — Режим доступа : <http://professor-hudyakov.ru/pdf/2001-concept.pdf>.
237. Чанышева З.З. Этнокультурные основания лексической семантики : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / З.З. Чанышева. — Уфа, 2006. — 44с.
238. Чейф У. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топики и точка зрения / У. Чейф // Новое в зарубежной лингвистике. — М., 1982. — Вып. XI. — С. 277—316.
239. Ченки А. Современные когнитивные подходы к семантике: сходства и различия в теориях и целях / А. Ченки // Вопросы языкознания. — 1996. — № 2. — С. 68—78.
240. Чернейко Л.О. Имя СУДЬБА как объект концептуального и ассоциативного анализов / Л.О. Чернейко, В.А. Долинский // Вестник МГУ. Сер. 9 : Филология. — 1996. — № 6. — С. 20—41.
241. Чернищенко І.А. Фактори формування національних мовних картин світу / І.А. Чернищенко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2007. — № 32. — С. 158—162.
242. Чернов Г.В. Вопросы перевода русской безэквивалентной лексики на английский язык: (на материале переводов общественно-политической литературы) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Чернов Гелий Васильевич. — М., 1958. — 296 с.
243. Шаховский В.И. Текст и его когнитивно-эмотивные метаморфозы (межкультурное понимание и лингвоэкология) / В.И. Шаховский, Ю.А. Сорокин, И.В. Томашева. — Волгоград : Перемена, 1998. — 149 с.

244. Шмельов А.Д. Русская языковая модель мира : [материалы к словарю] / А.Д. Шмельов. — М. : Языки славян. культуры, 2002. — 224 с.
245. Шмельов Д.Н. Очерки по семасиологии русского языка / Д.Н. Шмельов. — М, 1964. — 211 с.
246. Шгернеманн Р. Введение в контрастивную лингвистику / Р. Шгернеманн [и др.] // Новое в зарубежной лингвистике / [сост. В.П. Нерознака ; общ. ред. и вступ. ст. В.Т. Гака]. — М. : Прогресс, 1989. — Вып. XXV : Контрастивная лингвистика. — С. 144—178.
247. Шунейко А.А. Лакуна и нулевой знак (семиотический аспект) / А.А. Шунейко // Лакуны в языке и речи. — Благовещенск, 2005. — Вып. 2. — С. 86—95.
248. Щедровицкий Г. Смысл и значение // Избранные труды / Г. Щедровицкий. — М. : Изд-во Школы Культурной Политики, 1995. — С. 545—576.
249. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. — М. : Наука Ленинград. отделение 1974. — 428 с.
250. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике / Г.С. Щур. — М. : Наука, 1974. — 256 с.
251. Щур Г.С. О типах лексических ассоциаций в языке / Г.С. Щур // Семантическая структура слова. — М. : Наука, 1971. — С. 140—150.
252. Язык и сознание: психолингвистические аспекты : [материалы постоянно действующего семинара] / РАН, Ин-т языкознания, Ин-т психологии ; [под ред. Н.В. Уфимцевой, Т.Н. Ушаковой]. — М.; Калуга : Эйдос, 2009. — 322 с.
253. Язык. Сознание. Межкультурная коммуникация / РАН, Ин-т языкознания ; [редкол. : Н. В. Уфимцева (отв. ред.) и др.]. — М. ; Калуга, 2007. — 250 с.
254. Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики: [сб. науч. трудов] / [В.И. Карасик (отв. ред.)]. — Волгоград : Перемена, 1999. — 272 с.
255. Языковое сознание: парадигмы исследования : [сб. ст.] / РАН, Ин-т языкознания, Ин-т психологии ; [под ред. Н.В. Уфимцевой, Т.Н. Ушаковой]. — М. : ИП Кошелев А.Б.; Калуга : Эйдос, 2007. — 347 с.

256. Antrushina Y.B. Contrastive Typology / Y.B. Antrushina. — Москва : Высшая школа, 1995. — 235 с.
257. Anusiewicz J. Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki / J. Anusiewicz. — Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994. — 183 s.
258. Arnold I.V. The English Word / I.V. Arnold. — Moscow, 1986. — 386 p.
259. Bierwiazonek B. A Cognitive Study of the Concept of LOVE in English / Bogusław Bierwiazonek. — Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2002. — 228 p.
260. Bishop C.M. Neural networks for pattern and concept recognition / Christopher M. Bishop. — Oxford : Oxford University Press, 2007. — 482 p.
261. Bréal M. Les lois intellectuelles du langage: fragment de sémantique / M. Bréal // Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques en France. — 1883. — P. 132—142.
262. Brown C.H. Lexical typology from an anthropological point of view / C.H. Brown // Language typology and language universals / Sprachtypologie and sprachliche Universalien. — Berlin ; New-York : Walter de Gruyter, 2001. — V. 2. — P. 1178—1190.
263. Chomsky N. Language and Problems of Knowledge / N. Chomsky. — Cambridge, 1988. — 205 p.
264. Cognitive English Grammar / Günter Radden, René Dirven. — John Benjamins Publishing, 2007. — 374 p.
265. Croft W. Cognitive Linguistics / W. Croft, D.A. Cruse. — Cambridge : Cambridge University Press, 2004. — 356 p.
266. Damasio A. The Feeling of What Happens : Body and Emotion in the Making of Consciousness / Antonio Damasio. — San Diego : Harcourt, A Harvest Book, 1999. — 386 p.
267. Dijk T. Discourse and manipulation / Teun A. Van Dijk // Discourse and society. — London : SAGE Publications, 2006. — P. 359—383.

268. Fauconnier G. Mental spaces: conceptual integration networks / G. Fauconnier, M. Turner // *Cognitive linguistics: basic readings* / [ed. by Dirk Geeraerts]. — Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2006. — P. 303—371.
269. Gibbs R. W. What's cognitive about cognitive linguistics / R. W. Gibbs // *Cognitive linguistics in the redwoods: The expansion of a new paradigm in linguistics* / [E. H. Casad (ed.)]. — Berlin ; New York, 1996. — P. 27—53.
270. Hale K. Gaps in grammar and culture / K. Hale // *Linguistics and Anthropology: In Honour of C. F. Voegelin*. — 1975. — P. 295—315.
271. *Historical Cognitive Linguistics* / [eds. M. E. Winters, H. Tissari, K. Allan]. — Berlin ; N. Y. : De Gruyter Mouton, 2010. — 365 p.
272. Jackendoff R. What is a concept? / R. Jackendoff // *Frames, Fields, and Contrasts. New Essays in Semantics and Lexical Organization*. — Hillsdale, 1992. — 154 p.
273. Johnson M. *The Body in the Mind (The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason)* / M. Johnson. — Chicago, L. : The University of Chicago Press, 1987. — 233 p.
274. Kirkeby O.F. Cognitive Science / O.F. Kirkeby // *The encyclopedia of Language and Linguistics : In 10 vol.* / [ed. by R.E. Asher]. — Oxford, New York, Seoul, Tokyo, 1994. — Vol. 2. — P. 593—600.
275. Kiss G.R. *An Associative Thesaurus of English and its computer analysis [Virtual Resource]* / G.R.Kiss, C. Armstrong, R. Milroy. — Wakefield : EP Microfilms, 1993. — Access Mode : http://www.eat.rl.ac.uk/Kiss_EAT_Chapter_1973.pdf.
276. Kittay E. Semantic fields and the structure of metaphor / E. Kittay // *Studies in language*. — 1981. — Vol. 5, № 1. — P. 31—63.
277. Korunets I.V. *Contrastive Typology of the English and Ukrainian languages* / I.V. Korunets. — Вінниця : Nova Knyha publishers, 2003. — 464 с.
278. Lakoff G. *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind* / G. Lakoff. — Chicago : The University of Chicago Press, 1987. — 614 p.
279. Langacker R.W. *Cognitive grammar. A basic introduction* / R.W. Langacker. — New York : Oxford University Press, 2008. — 562 p.

280. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar. — V. 1: Theoretical prerequisites / R.W. Langacker. — Stanford, CA : Stanford University Press, 1987. — 516 p.
281. McShane J. Cognitive Development : An information processing approach / J. McShane. — Oxford : Blackwell, 1991. — 394 p.
282. Miller G. A. Semantic Relations Among Words / G. A. Miller // Linguistic Theory and Psychological Reality. — Cambridge (Mass.) : MIT Press, 1989. — P. 60—118.
283. Putnam Hilary. The meaning of Meaning / Hilary Putnam // Mind, Language and Reality. Philosophical Papers II. — Cambridge : Cambridge University Press, 1975. — P. 215—271.
284. Schwarz M. Einführung in die kognitive Linguistik / M. Schwarz. — Tübingen ; Basel : Francke, 1996. — 238 s.
285. Semino E. Cognitive Stylistic Approach to Mind Style in Narrative Fiction / E. Semino // Semino E. Cognitive Stylistics. Language and Cognition in Text Analysis / E. Semino, J. Culpeper. — Amsterdam, 2002. — P. 95—122.
286. Stenning K. Methodical Semanticism Considered as a History of Process in Cognitive Science / K. Stenning // The Making of Cognitive Science: Essay in Honour of G. Miller. — Cambridge, 1988. — P. 201—218.
287. Taylor J.R. Linguistic Categorization / J. R. Taylor. — Oxford: Oxford University Press, 2003. — [3rd ed.]. — 308 p.
288. Talmy L. How language structures space / L. Talmy // Spatial orientation: Theory, research, and application / [ed. H. Pick, L. Acredolo]. — New York, London : Plenum Press, 1983. — P. 225—282.
289. The Cognitive Linguistics Reader / [eds. V. Evans, B. Bergen and J. Zinken]. — L. ; Oakville : Equinox, 007. — 974 p.
290. Zhabotynska S.A. Shorts, Breeches, and Bloomers: Plurality in Blends / S.A. Zhabotynska // The Way We Think. Odense Working Papers in Language and Communication / [Hougaard A., Steffen N. L., eds.]. — Odense : University of Southern Denmark, 2002. — No 23, V. 2. — P. 127—142.

СПИСОК ДОВІДКОВИХ ДЖЕРЕЛ

291. АУФС : Англо-український фразеологічний словник / [уклад. К.Т. Баранцев]. — [2-е вид., випр.]. — К. : Т-во “Знання”, КОО, 2005. — 1056 с.
292. СЛТ : Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. — М. : КомКнига, 2007. — 576 с.
293. ВТСУМ : Великий тлумачний словник сучасної української мови / [гол. ред. В.Т. Бусел]. — [5-е вид.]. — К. : Ірпінь, Перун, 2005. — 1728 с.
294. ВУАС : Великий українсько-англійський словник — понад 175000 слів та словосполучень. — [4-е вид., випр. та доп.] — К. : Чумацький Шлях, 2006 . — 704 с.
295. СУМ : Грінченко Б. Словарь української мови : у 2 т. [Електронний ресурс] / Б. Грінченко. — Режим доступу : <http://hrinchenko.com/>.
296. ЕСУМ 4 : Етимологічний словник української мови : у 7 т. / [редкол. : О.С. Мельник (голов.ред.) та ін.] ; АН УРСР ; Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні. — К. : Наук. думка, 2004. — Т. 4 : Н—П / [уклад. Р.В. Болдирев та ін.]. — 2004. — 653 с.
297. ТСУМ : Івченко А.О. Тлумачний словник української мови / А.О. Івченко. — [4-й дод. тираж]. — Харків : Фоліо, 2002. — 540 с.
298. КорУМ : Корпус української мови Лабораторії комп’ютерної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mova.info/corpus.aspx?l1=209>.
299. КСКТ : Краткий словарь когнитивных терминов / [под. ред. Е.С. Кубряковой]. — М. : Изд-во МГУ, 1996. — 248 с.
300. ЛЭС : Лингвистический энциклопедический словарь / [сост. : Н.Д. Арутюнова, В.А. Виноградов, В.Н. Топоров и др. ; гл. ред. В.Н. Ярцева]. — М. : Сов. Энциклопедия, 1990. — 683 с.
301. СЛ : Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : [термінологічна енциклопедія] / Олена Олександрівна Селіванова. — Полтава : Довкілля—К, 2006. — 716 с.

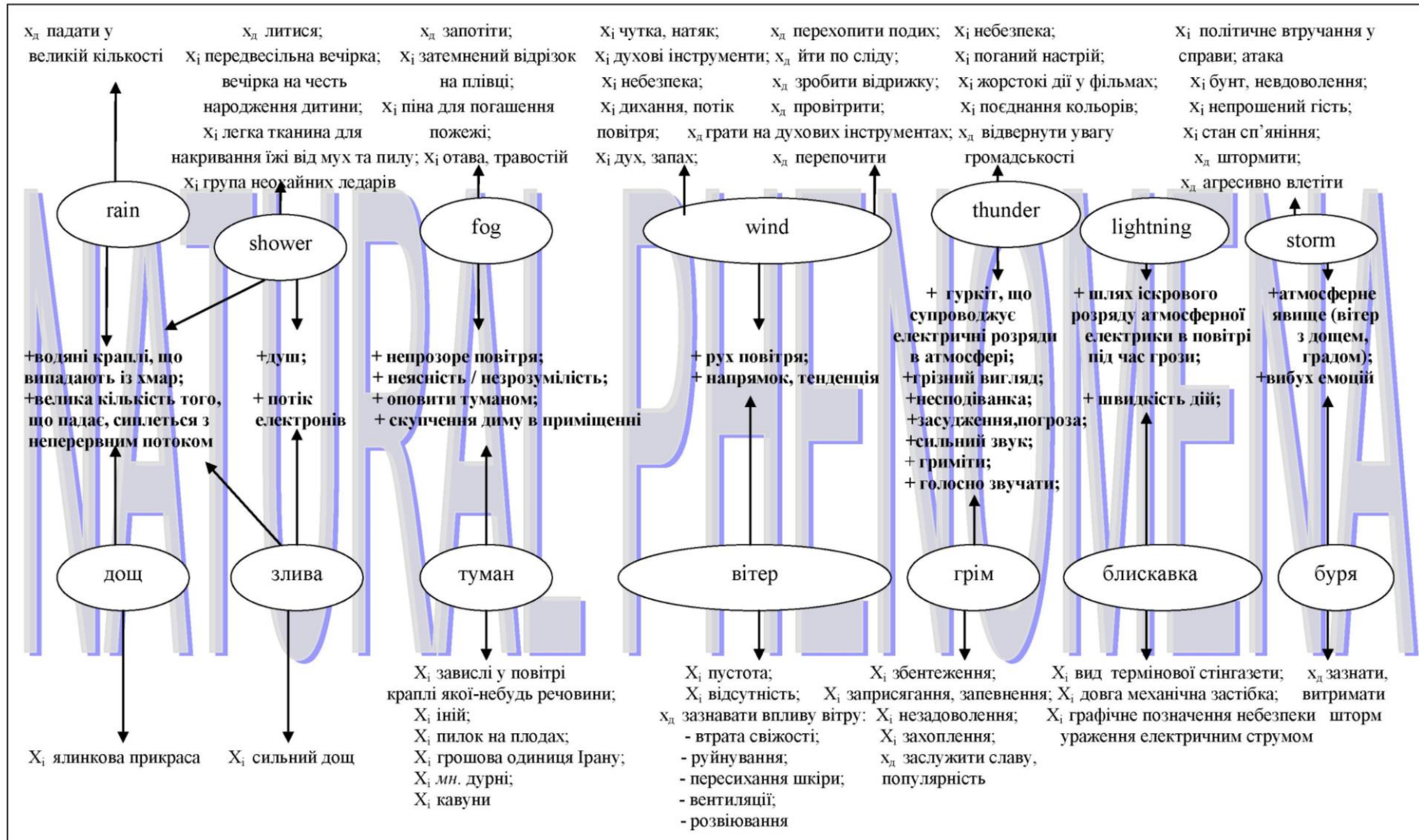
302. ССУМ : Словник синонімів української мови : в 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук [та ін.]. — К. : Наук. думка, 1999—2000. — Т. 1. — 1040 с. ; Т. 2. — 960 с.
303. СЛУМ : Словник української мови : в 11 т. / [ред. колег. І.К. Білодід (голова) та ін.]. — К. : Наукова думка, 1970—1980.
304. СЕПТ : Словник-довідник сучасних екологічних та природоохоронних термінів / [укл. Гончаренко Г.Є., Совгіра С.В.]. — К. : Наук. світ, 2010. — 67 с.
305. СУ : Словники України: Інтегрована лексикографічна система, версія 3.0 [Електронний ресурс]. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : 12 см — Систем. вимоги: Intel Pentium-II/300 ; 64 Мб RAM ; NET Framework 2.0. — Назва з титул. екрану.
306. ФЭС : Философский энциклопедический словарь / [ред.-сост. Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко]. — М. : ИНФРА-М, 2003. — 576 с.
307. ФСУМ 1 : Фразеологічний словник української мови : в 2 кн. / [уклад. В.М. Білоноженко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк та ін. ; редкол.: Л.С. Паламарчук (голова) та ін.] ; НАН України ; Ін-т укр. мови. — [2-ге вид.]. — К. : Наук. думка, 1999. — Кн. 1 : А—Налити. — 1999. — 528 с.
308. NED : A New English Dictionary on Historical Principles / [ed. by James A.H. Murray, W.A. Craigie, H. Bradley, C.T. Onions]. — Vol. IX, Part I. — Oxford : At the Clarendon Press, 1919. — 1211 p.
309. ABBYU Lingvo 12 [Virtual Resource]. — Access Mode : www.abbyu.ua/support/linguistic/lingvo/12/.
310. BNC : British National Corpus [Virtual Resource]. — Access Mode : <http://www.bl.uk>.
311. CD : Cambridge Dictionaries Online [Virtual Resource]. — Access Mode : <http://dictionary.cambridge.org/>.
312. CDI : Chambers Dictionary of Idioms: English-Russian semibilingual. — К. : Всеуито, 2002. — 475 с.

313. CED : Collins Cobuild English Dictionary / [ed. by J. Sinclair]. — London ; Clasgow : Collins, 1993. — 1703 p.
314. COD : Concise Oxford Dictionary of Current English / [Ninth Edition]. — Oxford : Claredon Press, 1995. — 1672 p.
315. EJO : Encyklopedia językoznawstwa ogólnego. — [Wyd. drugie]. — Wrocław, Warszawa, Kraków : Wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1999. — 732 s.
316. MWED : Merriam-Webster`s English Dictionary [Virtual Resource]. — Access Mode : <http://www.websters-online-dictionary.org>.
317. ED : Online Etymology Dictionary [Virtual Resource]. — Access Mode : <http://www.etymonline.com/index.php?term=nature>.
318. RT : Roget`s Thesaurus / [ed. by S. Lloyd]. — Burnt Mill, Harlow, Essex : Longman Group Limited, 1982. — 712 p.
319. OHCL : The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics / [eds. D. Geeraerts, H. Cuyckens]. — Oxford : Oxford University Press, 2007. — 1334 p.
320. WNCD : Webster`s Ninth New Collegiate Dictionary. — Springfield, Massachussetts, USA, 1985. — 1563 p.

Додатки

ДОДАТОК А

Семантико-когнітивна об'єктивація ФКЯП в англійській та українській мовах

ДОДАТОК Б

Позитивно «+» англійська мова

Rain/snow/dew/breeze/wind/drought/rainbow

ACE 2837 Far across the valley the dark tree line cut sharp across *a white snow ridge*, the sky above it bluer than the summer sea.

ADX 215 The resultant strain tends towards symmetry as the crystal grows, so that although *snow crystals exhibit great variety of detail*, little difficulty arises in their recognition.

AMD 431 Switzerland is famous for its *snow capped mountains*, alpine meadows, beautiful lakes and flower bedecked chalets.

BNT 1909 Almost best of all, there's *no bloody snow* .

AKY 390 The Thames region is short of 16 inches of rain in the *fourth successive year of drought*, and the Southern Region short of more than 20, the NRA said yesterday.

J18 897 The absence of an *annual drought* in tropical forest is correlated with high species-richness of both forests and within individual genera of plants.

B1F 91 Great winter looked like a precious *gem*, *reflecting rainbow* colours from it.

F9X 1252 *The pot of gold at the end of the rainbow?*

Відносно нейтрально «0» англійська мова

Rain/snow/drizzle/sleet/fog/dew/snowfall/squall/Northern lights/frost/gust/breeze/wind/cloudburst/halo

H8P 647 He went out into the dark night, the *wind and the rain*.

HGT 1526 'I'm not planning to stay long enough to find out — have you *seen the rain?*

HTW 240 When we went into the foyer, there was a uniformed porter on duty at the desk and a small dark man in his early fifties standing at the window looking out at the *rain*, a cigarette dangling from the corner of his mouth.

KN2 341 Well the weather forecast for tonight in the East Midlands, *rain and cloudy with mist over hills and the rain rather persistent* with some heavy bursts as well.

A6Y 1081 There is the one where a madcap home supporter gingerly urinates from above on opposition fans who are innocently drinking tea in what they take to be a *gentle drizzle*.

F9C 2626 As they reached the outer suburbs it began to *drizzle slightly* and Preston switched the wipers on.

G1W 1960 A *faint drizzle had started to fall*, hanging like droplets of liquid silver in the light from the headlamps.

G1W 2516 The kitchen window was flecked by a *new fall of drizzle* whisked against the glass.

G27 1181 There was steady *light drizzle* and virtually no wind but the ebb carried them comfortably down the channel to the first turn in front of the clubhouse, after which the doldrums set in.

K8T 947 The meteorologists would prove to be right about the sun, but as if to prove their fallibility at four eleven a *steady drizzle began*.

A6T 672 But we were barely half-way before clouds crept down the high peaks to *threaten us with rain or sleet*.

BNU 663 A long white strip of cloth linked them all from hand a hand as they *made their way down through the sleet* and the open snowy fields.

B78 230 AN INTERNATIONAL team of scientists is using rockets to shoot holes in the aurora borealis in an attempt to ‘turn off’ *the arctic Northern Lights*.

GV6 959 *The cloudburst switched itself off as abruptly as it had started*, and the moon, peering momentarily out from an ink-black cloudscape, showed a coastal desert of pure white sand backed by low hills of chemical-green and violent reds, cactus everywhere and trucks parked on the dirt verge, most of them painted in livid crimson on white — Optimista, Primero de Mayo, La Virgen.

H7F 2222 It had *poured with rain; a total cloudburst, thunder cracking* and grumbling in the skies above the city.

H89 795 *Through the cloudburst I could see the old men laying out their prayer carpets under the arches*, then, on a signal from the mullah, a line of bottoms rose and fell in time to the distant cries of ‘Allah hu-Akbar!’

JY1 522 She was happily thinking, Serves him right, *a pity there wasn't a cloudburst*, when across the car park, in an area where the top managers of Vasey's normally parked their cars, she noticed that room had been made for another car.

Дефіцит « - » англійська мова

Drought

- A6V 35 One *small drought* would be enough to drive a farming family into debt.
- A97 15 Worms are a staple diet and these have been in *short supply due to the summer drought*.
- AB6 98 The *three drought years* sapped North American output.
- AM4 1563 They suggested that pollution stresses combined to weaken the trees so that, when a '*normal*' stress such as *frost or drought* came along, the tree died or went into a rapid decline, before succumbing to competition from neighbours or invasion by fungal pests or other disease organisms.
- AMS 651 They sowed exotic grasses for their animals, built up the herds during *the good years, when it rained*, but then (at least in some cases) found that the grass was overgrazed in *the drought years*, when it failed to grow.
- AT8 1230 The main disadvantages are the cost of HEP projects and the fact that
- B12 164 Drought has caused further problems in the agricultural sector, both for
- B7K 1311 The only state that has so far *escaped severe drought* is Western Australia. worse by *the worst drought in living memory*.
- K1V 931 It's all in response to the *drought that's bringing Africa to its knees*.

Надмірність « !!! » англійська мова

Natural Disasters

- CEK 1657 *Tornado alerts* were broadcast throughout the afternoon but the crowds still hit the pilgrimage trail to the Arkansas capital.
- CEM 2332 *The tornado* picked up their mobile home and dumped it across the street.
- GUE 2235 as if her skin were too tight for her, as if a *tornado* were spinning inside her, whirling her into a silent frenzy.
- H94 240 *Whirling like a miniature tornado* past Lucenzo's menacing bulk, she persuaded her legs to stop wobbling by sheer force of will and strode angrily over the deep snow to the nearest bus stop.

K5M 1193 A *36-year-old woman died when a tornado swept through her mobile home.*

AN7 126 *More lightning flickered overhead,* followed this time by several cracks of thunder, each a tearing whiplash of sound.

G0P 2862 In the *howling wind and driving rain* the burst of 9mm fire looked and sounded like *man-made thunder and lightning.*

GV0 1410 We need not take too seriously the explanation of the shattered pebbles as being *caused by lightning strikes or local fires*; this explanation invokes an awful lot of lightning in low rainfall regions and too many fires for comfort in areas with scant vegetation cover and small populations.

H8G 140 There had been so *much power in the electricity of that lightning.*

AE0 1680 Just as Olga was fumbling with her food tray, struggling to unseal the utensils, she was suddenly lashed by a *storm of hysterical accusations.*

CB8 1149 I was a *port in the storm of a marriage to which, fundamentally, he was totally committed.*

CBN 1446 The most impressive thing about the *storm was its eerie quiet.*

CEN 6424 The Shamen's Ebernezer Goode, a former number one, *provoked a storm of protest* after it was played on Radio One's Jakki Brambles Show and BBC1's Top of the Pops.

CFC 448 Negotiations with Koresh were continuing and there was no plan to try to storm the compound again, the FBI man said.

CFC 1193 'It's not too much to say *it's the storm of the century,*' Joe Friday, director of the National Weather Service, said.

CK2 850 *Monsoon storm clouds* gather at Gol-Oya.

CL7 962 As for general design, *cuffs storm flaps,* pockets and parts of the hood all need looking at.

CRB 102 In short, it was a rout of the doomsayers and a vindication of the architects of *Desert Storm.*

H9L 1633 Her trembling body was curving and lifting itself to the hardness of his in obedience to the quickening in her loins, a fierily hollow quivering, the force at *the centre of a storm of sensation*.

HB4 1001 Other *major storm losses* amounted to \$47m during the year (1991: HLS 1703 Participation in such *operations as "Desert Storm"* in the Gulf in 1991, however, were not favoured and the SPD wanted Germany to continue to confine military operations to the North Atlantic Treaty Organization (NATO) area.

HWC 1308 We saw that the *storm had changed a lot of things as soon as we came to the river that marks the end of the island; it had swollen hugely, carving immense channels out of the sand, great surging brown trenches of water streaming by and tearing lumps from the banks continually and sweeping them away*.

JY7 1745 I have seen you on stage, pretending to sensuality, *when in truth you are frigid as a winter storm.*'

A61 1715 As I crouched in the slit trench in the semi-darkness I could hear the odd British shell that had been intended for the Germans but had dropped short in the orchard explode with a terrific roar close at hand, *causing a shower of dirt to fall from the roof of the trench*.

AT4 2650 My God, *we can't go under to a shower like that — we'll never be able to show our faces again!*'

G17 119 It was already late morning, and the red glare of the sun was evaporating away the moisture left by an earlier shower so that the golden roofs of the principal buildings were wreathed with a mist which eddied and flowed under the influence of the heat which rose off the plain.

H9G 2054 What a view, *the squally shower* had cleared and the whole of the dale

ABJ 699 He says the *variable pattern of snowfall does more to affect the figures than anything else*.

ALH 1051 Temperatures would drop below freezing in many parts of the world and, even if the war occurred in summer, many areas would have *snowfall for months*.

CBF 1279 *Death in the fog that will haunt every motorway driver* over the Christmas holiday

CBF 2275 Police and motoring organisations urged drivers to keep their speed down and take extra care as *freezing fog gripped the country*.

BNY 1455 The only notable effect of frost on ferreting is on the digging, and then only if *the frost is prolonged and severe*.

C8M 1369 *Frost is the biggest killer as far as the size of crops harvested in Champagne is concerned*.

H7F 2222 *It had poured with rain; a total cloudburst, thunder cracking and grumbling in the skies above the city*.

A8N 35 Apart from a shaky start and *the threat of a squall* in the second half, conditions in the Aston Villa Leisure Centre proved entirely to the liking of the bigger galleons, Spain beating England 99-83.

AMU 1620 Then *the squall fled ahead of them*, leaving the craft shuddering in its wake.

AMU 2051 Twice he had to kick hard against *the force of a squall but the wind was dropping fast*, the howl gone out of it.

AMU 2116 *A squall screamed through the trees* and blasted a curtain of rain up the meadow.

A11 338 Still with disaster, swirling flood waters felled the River Ness bridge at Inverness, isolating the Kyle and Far North lines.

A7W 674 BRITISH Rail has called on four rail unions to agree plans to limit

ABG 2357 That became a *public-relations disaster* when anti-American mullahs grabbed power there.

ABK 683 COULD something good emerge from *the multi-billion-dollar disaster* known as the S&L bail-out?

CEK 796 With reduced legal aid payouts and a tough new means test for applicants looming, *it could spell financial disaster*.

CJP 733 Many are calling this *the worst humanitarian disaster in the world today*.

CKC 1876 'There's no doubt there was *a huge natural disaster all those millennia*

CR7 646 *The economic disaster that has befallen Mongolia over the past two years* (see chart) has emboldened diehards in the Mongolian People's Revolutionary Party

(the old communist party), which holds 70 of the 76 seats in parliament, to try rolling back reform.

J32 654 According to reports by the Institute of Renewable Natural Resources and other non-governmental organizations, the annual deforestation rate has reached 80,000 hectares, *threatening economic disaster*, with rivers losing their depth and the sedimentation capacity of the Panama Canal severely reduced.

J34 388 "If they split open, the fuel could catch fire, *triggering a disaster of Chernobyl proportions*" , according to John Large, a consulting engineer of Brunel University.

B1E 10 *Deforestation is also a significant problem in mountainous regions, notably in the Andes and the Himalayas, and has caused accelerated soil erosion as well as water management problems for downslope piedmont and deltaic regions.*

B1E 207 In the tropics, however, environmental change is occurring at an unprecedented rate where *deforestation is creating local and, in all probability, global environmental problems* since the demise of tropical rainforests in particular may well be contributing to the enhanced *greenhouse effect* (section 5.3.1).

B1E 222 *The most rapid rates of deforestation* are occurring in the tropical rainforest regions, but deforestation is also significant in the savanna woodlands that occupy the drier tropical and subtropical regions.

B1E 266 What remains unclear is whether this redistribution of Indonesian people has actually reduced the environmental problems associated with high populations in Java, Madura and Bali where *deforestation and soil erosion are acute*.

B1E 274 In the period 1965–83, encouraged by tax incentives, 470 cattle ranches with an average size of 23 000 ha were established in Amazonia which, according to Repetto (1988a), accounted for c. 30 per cent of *the total deforestation* apparent from remotely sensed data collected between 1973 and 1983.

B1E 284 There is little doubt that *the rapid deforestation of tropical regions* is contributing to the *enhanced greenhouse effect*.

B1E 286 As this has been discussed in section 5.3.1, it will not be examined again in this section, which will concentrate on the local, though widespread, environmental

change that occurs as a result of *tropical deforestation* and its often adverse economic consequences.

B1E 311 *The effects of deforestation* and management on tropical soils has also been discussed by Lal (1986), who cites examples in the humid tropics where deforestation has resulted in accelerated *soil erosion*.

J2T 190 Widespread deforestation to make way for ski slopes has eroded topsoil, increasing the incidence of *avalanches*.

J32 326 The authors also predict an increase in *violent storms, fires, landslides and avalanches* in the Alpine region as well as widespread deforestation.

ДОДАТОК В

Позитивно «+»українська мова

Сніг/дощ/іній/бриз/вітер/веселка

Люблю я дощ рясний, що гучно з неба ллється: Після дощу того уся земля цвіте - Який тихий, хороший снігопад, - сказав учитель

Дерева за вікном у тиші непорочній Стояли інеєм запушені рясним. Хитає віти теплий вітровій

Плаче Ярославна В Путивлі рано на валу: - Вітрило - вітре мій єдиний, Легкий, крилатий господине!

Весняний легіт (бриз) жене по небесній блакиті, як пух, легенькі білі хмаринки Кольорами веселки переливалось море...

Гомін грому над горою, - Райдуг сяйва над водою - гей, весна, весна!.. І поглянув Ной на небо. Дощик не стихає, Та на небі перегнулаь Веселиця й грає

Відносно нейтрально «0»українська мова

Снігопад/дощ/мряка/сльота/вітер/міраж/туман/сутінки/

мороз/ожеледь/бриз/вігер/фен

Ще падають перші краплини дощу.., чути шум зливи, що невблаганно насувається на слободу

Ідуть дощі - Густі хлющі, Почався листопад. Осінній вечір уже розтанув і в купе заглядала темна мряка дощової ночі Близько тижня з осінніх обложних

хмар сіялась дрібна мжичка (Є. Гуцало); Мокрий вітер обсилав обличчя мрячкою

Над приволзькими степами гули холодні вітри. Часом падав сніг, мжичила сльота. Мжиці зажурені звуки і на землі, й по дахах! (М. Драй-Хмара);

Надворі була темна осіння ніч із чорними хмарами і холодною мжею, що залітала у вікно і осідала на руки і обличчя дрібними бризками. Заснеш - і чуєш: торготить вікно. Здається, хтось підійде до дверей, проситиме негоду переждати. Чорних хмар та непогоди Осінь пізня нажене (П. Грабовський)

Галицька осміхнулась, неначе блиснуло сонце з-за хмар в пиливічану негідь та сльоту. Надворі сіра холодна сльота. Густий туман над озером повис Долини були заповнені млою (І. Франко).

Не шуми про минуле, тополе, за вікном у ранковій імлі (В. Сосюра).

Як її побачить [Василь] - дивиться на неї, мов крізь непрозору мрич (А. Крушельницький);

Він іде - увесь як біль білий: геть намерзом намерз. Ой, морозе, морозе! (Словник Б. Грінченка).

Морози скували землю, стояла ожеледь (П. Панч).

Надворі ожеледиця і вітер злий (В. Сосюра).

Зранку схопилась поземка, вздовж вулиці свистів вітер, низько, при землі, женучи білі димки снігу (О. Донченко).

Чи тобі замало, легковію, колихати в морі кораблі? (Н. Забіла).

Як живчик, як жилка тривожна Прокреслиться навітер (М. Бажан).

Дефіцит « - » англійська мова

Посуха/суховій

Спека та посуха того літа Мертвили поле і серця в'ялили (М. Рильський).

Дощу нема, сонечко припіка, по дорозі аж пил від засухи... (Г. Квітка-Основ'яненко).

Яка не довга сухота у літі, а раз таки їй дощ учинить край! (В. Королович);

Стояла літня суша. Болото й мочарі таки добре висохли (І. Нечуй-Левицький).

Щось назрівало - це відчували всі, як в *бездощів'я* по ломоті в кістках відчують *прихід грози* (В. Земляк).

Виснажливі суховії вже пролинули над степами, немилосердно *висмоктавши* з *ріллі рештки весняної вологи* (Л. Дмитерко);

Надмірність « !!! » українська мова

Природні стихії

Кілька років назад була в нас *здоровенна ожеледа*. Ліси, садки поламались, погнулись .Поклич, моя пісне, крізь роки *туман ті грози, ті бурі, ті хмари*, коли політграмоти вчили селян кати шомполами й пожегом .

Немов гіркий дим від далеких згарищ, *покинутих ураганом війни*, дійшов сюди, під вікно будинку.Почуття моє знане солдатам, *Що пройшли той страшний буревій* . Кипіла *революційна завірюха* .

Ми думали собі: чи всі живі після такої *несамовитої світової хуртовини [війни]*, *що вогненным ураганом* чотири роки поливала й скородила світ...

Це була *буря, шторм, ураган почуттів...* Як жаль, що тепер нема таких . Як завжди в таких випадках, механік вигадав собі діло і зник, ..і весь *шквал обурення* за простій приймає на себе виконроб товариш Красуля (О. Гончар).

Небо, *розшарпане громами*, виплеснуло зі своєї середини *кілька блискавиць* Довго й важко гримнуло в небі, і *гровиця покотилася* на сотні верст.

Далеко в лісі їхав віз, і його *гримотіння луною* розстиалося між деревами.

Гуркотня гармат.. гнала їх усіх у рятівне підпіччя.

Ночами на трасі *гуркотнеча моторів* помітно вщухала.

Прокотився грім з розгоном, Грають блискавок шаблі, Пахне морем і озоном Від притихлої землі. За дідовим тином *крешуть блискавиці*. За дідовим тином буря дуби вивертає з корінням, грім розпанахує тишу . Моря не видно було через туман. *Шторм лютував*, ніби велетенські руки перегортали в воді каміння, не жаліючи сили. Дніпро котив *важкі сірі хвилі* (Ю. Яновський).

Зривається буря від краю до краю, Бурхочуть навколо вали (П. Грабовський).

Біле Палагнине тіло вигиналось на травах, мов *габи в Черемоші* Шумно пінячись.., кидається скажена Бистриця *срібними фалями* з скали в долину. Там

корабель на пісок прибережний ми витягли зразу, Вийшли самі на *високий, бурунами пінений берег*.Внаслідок *підводних землетрусів* на поверхні океану нерідко виникають *цунамі* - хвилі, висота яких у прибережній зоні сягає 30 метрів (з журналу).*Зсувається* на долівку і так, напівлежачи, скулена, злякана, читає листа. *Буря* йшла зі сходу. *Сніжна хуртовина* розгулялася по всьому, здавалось, світу.

ДОДАТОК Д

Графічне зображення аксіологічної шкали сприйняття явищ природи в англійській та українській мовах

Англійська мова

Українська мова

